

De Nederlandse landbouwexport

2017

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

**De Nederlandse
landbouwexport**

2017

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
-	Nihil
-	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2017-2018	2017 tot en met 2018
2017/2018	Het gemiddelde over de jaren 2017 tot en met 2018
2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2017 en eindigend in 2018
2015/'16-2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2015/'16 tot en met 2017/'18

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Textcetera, Den Haag en CCN Creatie, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

ISBN 978-90-357-2417-4

© Centraal Bureau voor de Statistiek (Den Haag/Heerlen/Bonaire) en Wageningen University & Research (Wageningen), 2018.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS en Wageningen University & Research als bron worden vermeld.

Voorwoord

De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) blikt elk jaar terug op de Nederlandse landbouwexportprestaties in het voorgaande jaar. Traditioneel gebeurt dit in januari tijdens de Grüne Woche, de belangrijkste landbouwbeurs van Europa. In de aanloop naar de Grüne Woche maken het CBS en Wageningen Economic Research in opdracht van het ministerie van LNV een eerste raming van die exportprestaties. Deze samenwerking leidt in 2018 voor het eerst tot een gezamenlijke boekpublicatie. Met trots presenteren we hierbij deze eerste editie.

Nederland is al vele jaren een belangrijke wereldspeler in de agribusiness. Nederland is de op één na grootste landbouwexporteur; in export moet het de Verenigde Staten voor laten gaan, in netto-export (export minus import) alleen Brazilië en Argentinië.

In 2017 exporteerde Nederland volgens de eerste ramingen voor 91,7 miljard euro aan landbouwgoederen. Dit is een groei van 7 procent ten opzichte van 2016, toen het exportbedrag 85,5 miljard euro betrof. Landbouwgoederen zijn in vergelijking met andere goederen vaker van Nederlandse makelij. In 2017 werd 72 procent van de geëxporteerde landbouwgoederen in Nederland geproduceerd. De rest van de export betrof wederuitvoer van in het buitenland geproduceerde goederen die al dan niet na lichte bewerking weer zijn doorgevoerd naar het buitenland.

Naast de 91,7 miljard euro aan landbouwgoederen exporteerde Nederland 9,1 miljard euro aan landbouwgerelateerde goederen zoals melkrobots of machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Gegevens over de export van deze goederen zijn belangrijk voor het totale inzicht in de transitie van de Nederlandse agribusiness naar de export van kennis, (duurzame) technologie en innovaties.

De belangrijkste afnemer van Nederlandse agrarische export is met afstand Duitsland: maar liefst een kwart van de Nederlandse landbouwexport heeft Duitsland als bestemming. Daarnaast is Nederland de koploper op de Duitse markt, voor Frankrijk en Italië.

In deze publicatie staat de groei van de exportwaarde tussen 2016 en 2017 centraal. Deze groei is voor het grootste deel (vier vijfde) toe te rekenen aan prijsstijgingen. Het overige deel komt voor rekening van volumegroei.

De landbouwexport leverde in 2017 naar schatting 44 miljard euro toegevoegde waarde op voor de Nederlandse economie. Ongeveer 40,5 miljard euro is daarbij te danken aan landbouwexport van Nederlandse bodem en 3,5 miljard euro komt van verdiensten uit wederuitvoer. Inclusief landbouwgerelateerde goederen zijn de exportverdiensten zelfs 48 miljard euro.

Deze publicatie toont meer feiten over de Nederlandse handel in landbouwgoederen, met bijzondere aandacht voor de handel met Duitsland, en een korte analyse van de trends.

Directeur-Generaal Centraal Bureau voor de Statistiek

Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Algemeen Directeur Social Sciences Group, Wageningen University & Research

Prof. dr. ir. J.G.A.J. van der Vorst

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting	7
Inleiding	10

1. De Nederlandse handel in landbouwgoederen 11

1.1	Nieuw landbouwexportrecord	13
1.2	Ook landbouwimport hoger dan ooit	14
1.3	Handelsoverschot blijft groeien	15
1.4	Aandeel landbouw in totale handel daalt	15
1.5	Landbouw met name op de EU gericht	17
1.6	Nagenoeg alle goederengroepen laten groei zien	21
1.7	Handel in landbouwgoederen met Duitsland gestegen	29

2. Specifieke landbouwgoederen uitgelicht 37

2.1	Nederlandse handelsbalans appels in evenwicht	39
2.2	Positieve handelsbalans voor bevroren aardappelproducten	43
2.3	Export tomaten neemt weer toe	47
2.4	Handelsoverschot snijbloemen iets omlaag	51
2.5	Exportgroei boomkwekerijproducten zet in 2017 door	56
2.6	Exportwaarde kaas flink gestegen in 2017	60
2.7	Duitsland belangrijke handelspartner in varkensvlees	65
2.8	Duitsland veruit belangrijkste bestemming voor Nederlandse eieren	69
2.9	Nederlandse bloembollenexport is wereldhandel	73
2.10	Export landbouwgerelateerde goederen groeit ook	78

3. De Nederlandse landbouwexport in breder perspectief 85

3.1	Nederland blijft tweede landbouwexporteur ter wereld	87
3.2	Prijs motor achter groeiende landbouwhandel	90
3.3	Wederuitvoer groeit harder dan uitvoer van Nederlandse makelij	92
3.4	Nederland verdient 48 miljard euro aan totale landbouwexport	98

Dataverantwoording	103
--------------------	-----

Begrippenlijst	111
----------------	-----

Literatuur	114
------------	-----

Dankwoord	117
-----------	-----

Medewerkers	118
-------------	-----

Samenvatting

Hoofdstuk 1. De Nederlandse handel in landbouwgoederen

- De export van landbouwgoederen¹⁾ wordt voor 2017 geraamd op 91,7 miljard euro. Dat is ruim 7 procent meer dan in 2016 (85,5 miljard euro). De landbouwimport groeit naar schatting met 9 procent van 57,5 miljard euro tot 62,6 miljard. Het landbouwhandelsoverschot komt daarmee uit op 29,1 miljard euro in 2017. Zowel landbouwimport, -export, als -overschot bereiken in 2017 een recordhoogte.
- Het aandeel van de landbouwexport in de totale Nederlandse goederenexport is wel licht gedaald, van 20,1 naar 19,4 procent. Dat komt doordat de export van niet-landbouwgoederen harder steeg dan de export van landbouwgoederen. Bij de import is het landbouwaandeel ook iets gedaald: van 15,4 naar 15,2 procent.
- Maar liefst 78 procent van de Nederlandse landbouwexport in 2017 was gericht op andere EU-landen; 22 procent had een niet-EU-land als bestemming. In de Nederlandse import was het EU-aandeel een stuk lager (59 procent).
- De belangrijkste exportbestemmingen blijven Duitsland, België, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Daarbij groeit de export naar Duitsland bescheiden (5 procent), naar België (11 procent) en Frankrijk (13 procent) fors en naar het Verenigd Koninkrijk weinig (2 procent). Het laatste houdt mogelijk verband met een ongunstige wisselkoers die mede beïnvloed is door de naderende Brexit.
- Ook aan de importkant zijn het met name de buurlanden die van belang zijn. De import uit Duitsland (8,5 procent groei) en België (8 procent) laat een gemiddelde groei zien.
- Belangrijke productgroepen voor de export van Nederlandse landbouwgoederen zijn aardappelen, groente en fruit (AGF) met 12,1 miljard euro, bereide producten voor menselijke consumptie, dieren en vlees (beiden 10,7 miljard euro), sierteelt (9,1 miljard euro) en zuivel en eieren (8,9 miljard euro). De bijdrage van AGF aan de totale exportwaarde van landbouwgoederen uit Nederland in 2017 bedroeg 13 procent. Zowel de bereide producten als levende dieren en vlees waren goed voor bijna

¹⁾ Dit boek gaat over de handel in landbouw- en landbouwgerelateerde goederen. Bij landbouwgoederen gaat het hierbij enerzijds om primaire agrarische producten zoals varkens, appels, bloemen, bloembollen en tomaten, anderzijds om verwerkte producten zoals kaas, friet, chocolade of bewerkingen van groente en fruit. Daarnaast gaat deze publicatie ook over landbouwgerelateerde goederen, zoals landbouwmachines, meststoffen en machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Meer informatie over de gehanteerde definitie is te vinden onder dataverantwoording, achter in het boek.

12 procent. Zowel sierteelt als zuivel en eieren hadden een aandeel van bijna 10 procent. Sterke stijgers bij de export in 2017 waren zuivel/eieren, dieren/vlees en oliën/vetten.

- De belangrijkste productgroepen bij de Nederlandse import van landbouwgoederen waren met name aardappelen, groenten en fruit (AGF) (8,4 miljard euro), bereide producten voor menselijke consumptie (6,7 miljard euro), graanproducten (5,6 miljard euro), oliën en vetten (5,5 miljard euro) en dieren en vlees (5,2 miljard euro). Samen waren deze zes productgroepen in 2017 goed voor 60 procent van de totale landbouwimport in Nederland. De groei bij de import kwam vooral voort uit de stijging bij oliën en vetten, de restgroep (waar onder ander koffie onder valt), AGF, graanproducten en zuivel/eieren.
- De export van landbouwgoederen naar Duitsland bestond in 2017 voor 29 procent uit tuinbouwproducten (groenten, fruit en sierteeltproducten) en voor 22 procent uit dierlijke producten (vlees, zuivel en eieren). Nederland importeerde vooral levende dieren, vlees, zuivel en graanproducten uit Duitsland. Nederland was in 2017 met 24 procent het belangrijkste herkomstland van landbouwgoederen op de Duitse markt.

Hoofdstuk 2. Specifieke landbouwgoederen uitgelicht

- De landbouwgoederen uit hoofdstuk 2 zijn: appels, bevroren aardappelproducten, tomaten, snijbloemen, boomkwekerijproducten, kaas, varkensvlees, eieren en bolbloemen. Deze goederen zijn exemplarisch voor de relatie met Duitsland.
- Duitsland was bij deze goederen exportbestemming nummer één in 2017, bevroren aardappels en varkensvlees uitgezonderd. Bij deze laatste producten was Duitsland exportland nummer twee.
- Ook voor wat betreft de import van de landbouwgoederen uit hoofdstuk 2 was Duitsland een belangrijke handelspartner. Duitsland had voor het merendeel van deze goederen de hoogste of één na hoogste importwaarde in Nederland. Tomaten en snijbloemen waren hier een uitzondering op.
- Nederland had in 2017 voor de genoemde goederen het hoogste marktaandeel bij de Duitse import. Ook hier waren er twee uitzonderingen. Bij appels moet Nederland Italië voor zich laten en bij varkensvlees hadden Denemarken en België een hoger marktaandeel.
- De Nederlandse landbouwexport inclusief landbouwgerelateerde goederen bedroeg in 2017 100,8 miljard euro. De export van landbouwgerelateerde goederen kwam namelijk uit op 9,1 miljard euro. De landbouwimport is met landbouwgerelateerde goederen erbij 4,4 miljard euro hoger: 67,1 miljard euro. De handelsbalans steeg daarmee naar

33,7 miljard euro. Landbouwmachines, meststoffen en machines voor de voedingsmiddelenindustrie waren de belangrijkste landbouwgerelateerde exportgoederen.

Hoofdstuk 3. De Nederlandse landbouwexport in breder perspectief

- De grootste exporteurs van landbouwgoederen in 2016 waren volgens cijfers van de VN, in volgorde van belangrijkheid, de Verenigde Staten, Nederland, Duitsland, China, Brazilië, en Frankrijk. Nederland en Frankrijk waren ook netto-exporteur (exportwaarde groter dan importwaarde), terwijl de andere landen netto-importeur waren. Nederland was met ruim 27 miljard euro de derde netto-exporteur van landbouwgoederen in de wereld na Brazilië (55 miljard euro) en Argentinië (31 miljard euro). De nummer 4 en 5 zijn Thailand en Indonesië.
- Van de ruim 7 procent landbouwexportgroei van Nederland tussen 2016 en 2017 was circa 1,4 procentpunt te danken aan volumegroei en 5,8 procentpunt te danken aan prijsgroei. Deze volumegroei is volledig toe te schrijven aan de exporttoename van bewerkte (niet-primaire) landbouwgoederen.
- Bij de landbouwexport was circa 28 procent wederuitvoer (geringe toegevoegde waarde) en 72 procent uitvoer van Nederlands product (hoge toegevoegde waarde). De wederuitvoer groeit iets harder dan de uitvoer van Nederlandse makelij.
- De exportverdiensten zijn lager dan de exportwaarden (omzet) vanwege het bestaan van wederuitvoer. Daarnaast is er import nodig bij de export van Nederlandse landbouwproductie (grondstoffen, halffabricaten, diensten). Tegenover een totale landbouwexport, inclusief landbouwgerelateerde goederen, van 100,8 miljard euro in 2017 stonden exportverdiensten van circa 48 miljard euro. Ook dit is een record (46 miljard euro was het in 2016).
- Landbouwexport zorgt voor relatief hoge exportverdiensten. In de eerste plaats vanwege een laag wederuitvoerpercentage (in vergelijking met andere goederen) en ten tweede, omdat de landbouwexport van Nederlandse productie hoge exportverdiensten per euro export oplevert (relatief weinig import nodig). Dit verklaart waarom het aandeel van landbouw- en gerelateerde goederen in de totale Nederlandse goederenexportverdiensten (bijna een derde) een stuk hoger is dan te verwachten op basis van de traditionele goederenexportcijfers (aandeel van ruim een vijfde).

Inleiding

Hoe stond de Nederlandse landbouwexport ervoor in 2017? Traditiegetrouw presenteert de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) tijdens de Grüne Woche in januari de raming van de Nederlandse export van landbouwgoederen in voorgaand jaar, zowel het totaal als specifiek de export naar Duitsland. In dat kader hebben Wageningen Economic Research en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) de opdracht gekregen om een raming op te stellen van de handel van Nederland en Duitsland (2017) en cijfers te presenteren waar Nederland zich bevindt ten opzichte van alle andere landen in de wereld (2016).

Dit boek gaat over de handel in landbouw- en landbouwgerelateerde goederen. Bij landbouwgoederen gaat het hierbij enerzijds om primaire agrarische producten zoals varkens, appels, bloemen, bloembollen en tomaten, anderzijds om verwerkte producten zoals kaas, friet, chocolade of bewerkingen van groente en fruit. Daarnaast gaat deze publicatie ook over landbouwgerelateerde goederen, zoals landbouwmachines, meststoffen en machines voor de voedingsmiddelenindustrie. Meer informatie over de gehanteerde definitie is te vinden bij dataverantwoording, achter in het boek.

Nederland is al vele jaren een belangrijke wereldspeler in de agribusiness en de tweede landbouwexporteur van de wereld. Circa 72 procent van de Nederlandse export is van Nederlandse makelij. Het overige deel betreft geïmporteerde goederen die al dan niet na een lichte bewerking in Nederland weer worden uitgevoerd naar het buitenland. In hoofdstuk 3 wordt hier nader op ingegaan.

Het Nederlandse agrocluster geniet internationaal groot aanzien. Nederland heeft een sterke primaire sector, maar ook de toeleverende en verwerkende industrie en logistiek zijn belangrijke spelers die het cluster tot een succes maken. Ontwikkelingen in andere delen van Europa of de wereld zijn van invloed op de Nederlandse landbouw en haar handelspositie. De prijsvolatiliteit op de wereldmarkt kan groot zijn, bijvoorbeeld door het al dan niet slagen van oogsten of conflicten. Daarnaast spelen zaken als de groei van de wereldbevolking, de toenemende vraag om gezond voedsel en klimaatverandering een steeds belangrijkere rol. De landbouw speelt hierin een cruciale rol. Om als Nederland een sterke internationale positie te behouden, zal het in de toekomst naast de concurrentie op prijs en volume moeten blijven inzetten op de export van kwalitatief hoogstaande en duurzame producten, kennis, innovatie en technologie. Om die reden publiceren Wageningen Economic Research en het CBS sinds vorig jaar ook de handel in landbouwgerelateerde goederen.

1.

De Nederlandse handel in landbouwgoederen

7,2 procent groeide de landbouwexportwaarde in 2017

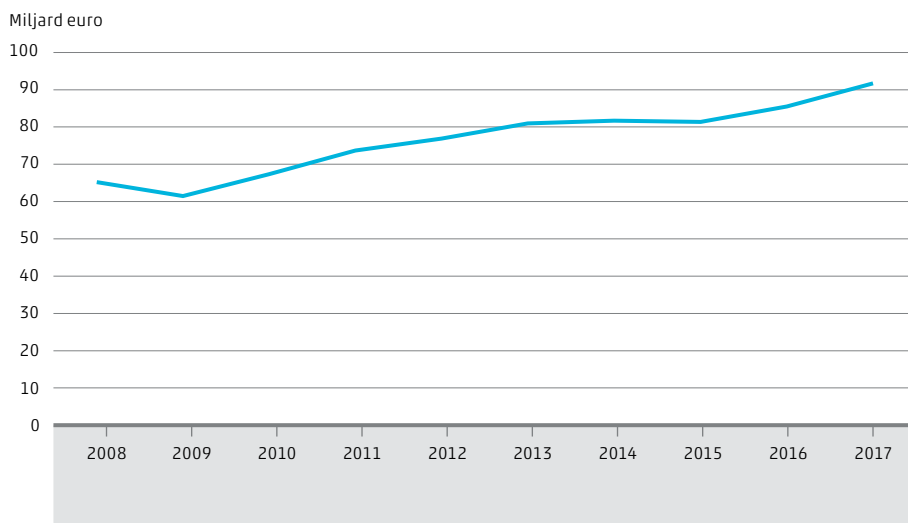
9,0 procent betrof de groei van de landbouwimport

Dit hoofdstuk beschrijft de belangrijkste trends in de landbouwexport, -import en -handelsbalans. Hoe groot is de omvang, wat is de ontwikkeling en hoe verhoudt de ontwikkeling zich tot de ontwikkeling bij niet-landbouwgoederen? Daarna wordt de focus verlegd naar landen van herkomst en bestemming. Wat zijn de belangrijkste landen en waar zit de grootste groei? Hetzelfde wordt vervolgens gedaan op productniveau. In de laatste paragraaf wordt specifiek de focus gelegd op Duitsland, onze belangrijkste handelspartner.

1.1 Nieuw landbouwexportrecord

De export van landbouwgoederen wordt voor 2017 geraamd op 91,7 miljard euro¹⁾. Dat is 7,2 procent meer dan in 2016, toen de export 85,5 miljard euro was. De landbouwexport is maar liefst 41 procent hoger dan tien jaar geleden. Sinds 2008 is de landbouwexport vrijwel elk jaar gegroeid met uitzondering van 2008–2009 (mondiale crisis) en 2014–2015 (lichte daling). Alleen in 2010–2011 was de absolute groei groter dan nu.

1.1.1 Ontwikkeling export landbouwgoederen

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

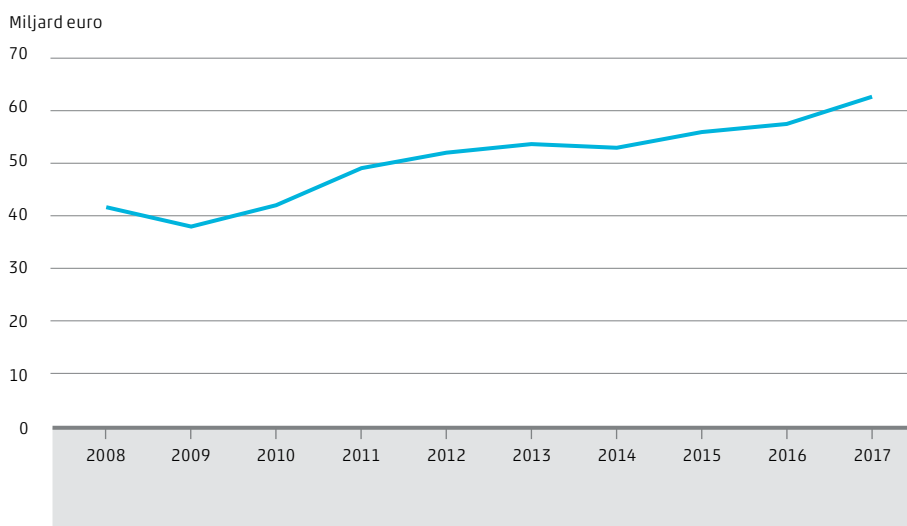
¹⁾ Voor een verdere toelichting op de gehanteerde definities van landbouwgoederen en landbouwgerelateerde goederen zie de paragraaf dataverantwoording achter in dit boek.

Inclusief landbouwgerelateerde goederen zoals landbouwmachines, meststoffen en gewasbeschermingsmiddelen komt de Nederlandse landbouwexport voor het eerst uit boven de 100 miljard euro (100,8 miljard). Dat is bijna 7 procent meer dan in 2016. De export van landbouwgerelateerde goederen wordt verder besproken in paragraaf 2.10.

1.2 Ook landbouwimport hoger dan ooit

De Nederlandse landbouwimport laat een vergelijkbaar patroon zien als de export, al zit het niveau steeds een stuk lager dan bij de Nederlandse export. Dit resulteert in een continue Nederlands landbouwhandelsoverschot. Voor 2017 wordt de landbouwimport geraamd op 62,6 miljard euro. Dat is 9 procent hoger dan in 2016 (57,5 miljard euro). De import van landbouwgoederen is de laatste tien jaar enorm gegroeid en ligt ruim 50 procent hoger dan in 2008. Net als bij de export was alleen in 2010-2011 de absolute groei hoger dan nu.

1.2.1 Ontwikkeling import landbouwgoederen

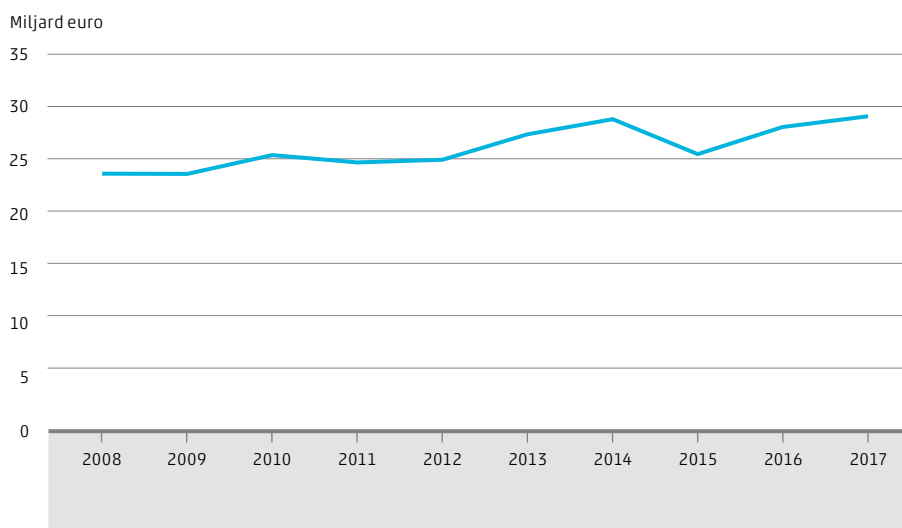

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

1.3 Handelsoverschot blijft groeien

Hoewel de landbouwimport procentueel harder groeide dan de landbouwexport is het Nederlandse landbouwhandelsoverschot toch gegroeid het afgelopen jaar tot 29,1 miljard euro. De reden is dat de landbouwexport absoluut (in euro's) wel harder groeide dan de landbouwimport. Absoluut was de groei van het overschot 1 miljard euro en relatief bijna 4 procent. Sinds 2008 is het handelsoverschot procentueel minder hard gegroeid dan de import of export. In tien jaar tijd met ruim 23 procent. De verklaring daarvoor is een procentueel hardere groei bij de import dan bij export.

1.3.1 Ontwikkeling handelsoverschot landbouwgoederen

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

1.4 Aandeel landbouw in totale handel daalt

Om de ontwikkeling van de handel in landbouwgoederen in perspectief te plaatsen is een vergelijking met de ontwikkeling van de totale goederenhandel

nuttig. Bovendien wordt er op deze manier voor een belangrijk deel gecorrigeerd voor prijsstijgingen. Deze doen zich zowel voor bij landbouwgoederen als overige goederen. Door prijsstijging groeit de goederenhandel namelijk voortdurend, ook bij gelijkblijvende handelshoeveelheden. In paragraaf 3.2 worden prijs- en hoeveelheidsontwikkelingen verder gekwantificeerd.

Het aandeel van de landbouwgoederen in de totale import en export is al tien jaar redelijk constant. In vergelijking met 2008 liggen de percentages wel wat hoger (landbouwexport van 17,6 naar 19,4 procent en de import van 12,4 naar 15,2 procent). In vergelijking met 2016 is het exportaandeel echter met 0,7 procentpunt (was 20,1 procent) gedaald en het importaandeel ook licht gedaald (was 15,4 procent).

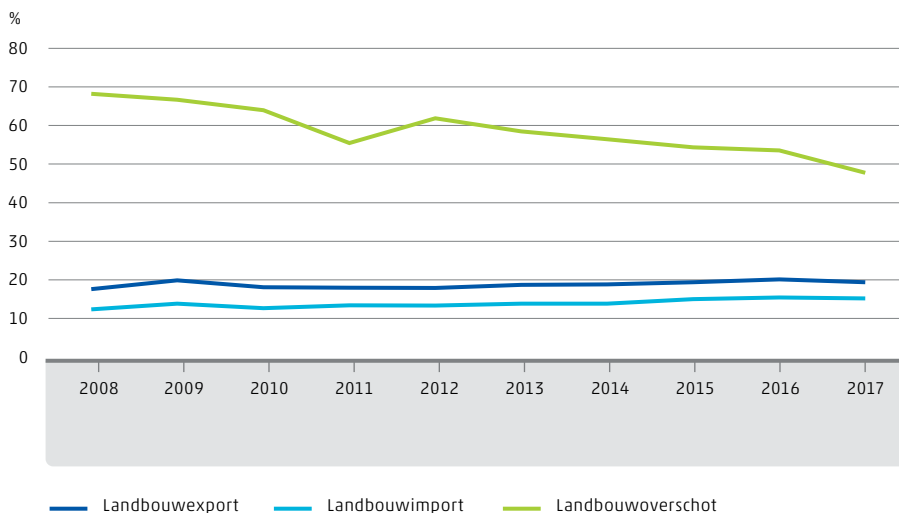
19,4 procent van de totale goederen-
export betref in 2017 landbouwgoederen

Traditioneel heeft de Nederlandse landbouw een groot aandeel in het totale Nederlandse goederenhandelsoverschot. In 2008 was het aandeel maar liefst 68 procent. Een belangrijke verklaring voor het grote landbouwaandeel is dat Nederland in de handel in vele andere goederen dan landbouwgoederen een handelstekort heeft in plaats van een continue handelsoverschot zoals bij de landbouw.

In de afgelopen tien jaar is het landbouwaandeel in het handelsoverschot bijna elk jaar afgenomen tot 48 procent in 2017. Dat heeft met name te maken met een sterker groeiend handelsoverschot bij niet-landbouwgoederen (zoals bijvoorbeeld chpmachines) dan bij de landbouw. Ook groeit de landbouwimport procentueel sneller dan de landbouwexport.

1.4.1 Ontwikkeling aandeel landbouwgoederen in totale goederenhandel

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

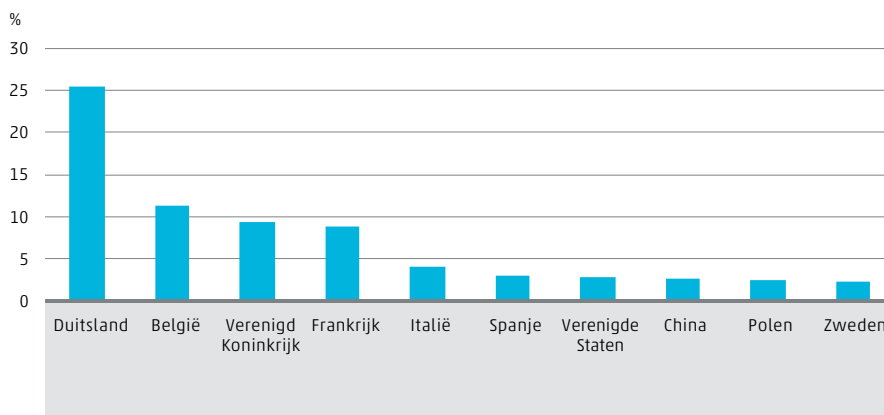
1.5 Landbouw met name op de EU gericht

Maar liefst 78 procent van de Nederlandse landbouwexport in 2017 had als bestemming één van de 28 huidige EU-landen (inclusief het Verenigd Koninkrijk). Het percentage is wel gedaald: in 2008 was het nog 82 procent. De belangrijkste afnemer van Nederlandse landbouwexport is met afstand Duitsland (zie verder paragraaf 1.7). Maar liefst een kwart van de Nederlandse landbouwexport heeft als bestemming Duitsland. Daarna volgen België (11 procent), het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk (beide 9 procent), Italië (4 procent), de Verenigde Staten, Spanje, China, Polen (allen 3 procent) en Zweden (2 procent). Deze top tien is daarmee goed voor 72 procent van de totale exportwaarde.

Van de belangrijkste bestemmingen is de waarde van de export naar Polen in het afgelopen jaar het hardst gegroeid (+15 procent, o.a. zuivel en fruit), gevolgd door Frankrijk (+13 procent, o.a. zuivel en dranken) en België (+11 procent, o.a. zuivel en dranken). De export naar Duitsland groeide relatief bescheiden met 5 procent, maar was in absolute zin het grootste. De export met bestemming het

Verenigd Koninkrijk groeide weinig (+2 procent) en dat houdt mogelijk verband met een ongunstige wisselkoers die mede beïnvloed is door de naderende Brexit. Zie eerder onderzoek naar het effect van wisselkoersen op de Nederlandse handel (CBS, 2015).

1.5.1 Aandeel belangrijkste bestemmingen in totale landbouwexport, 2017

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

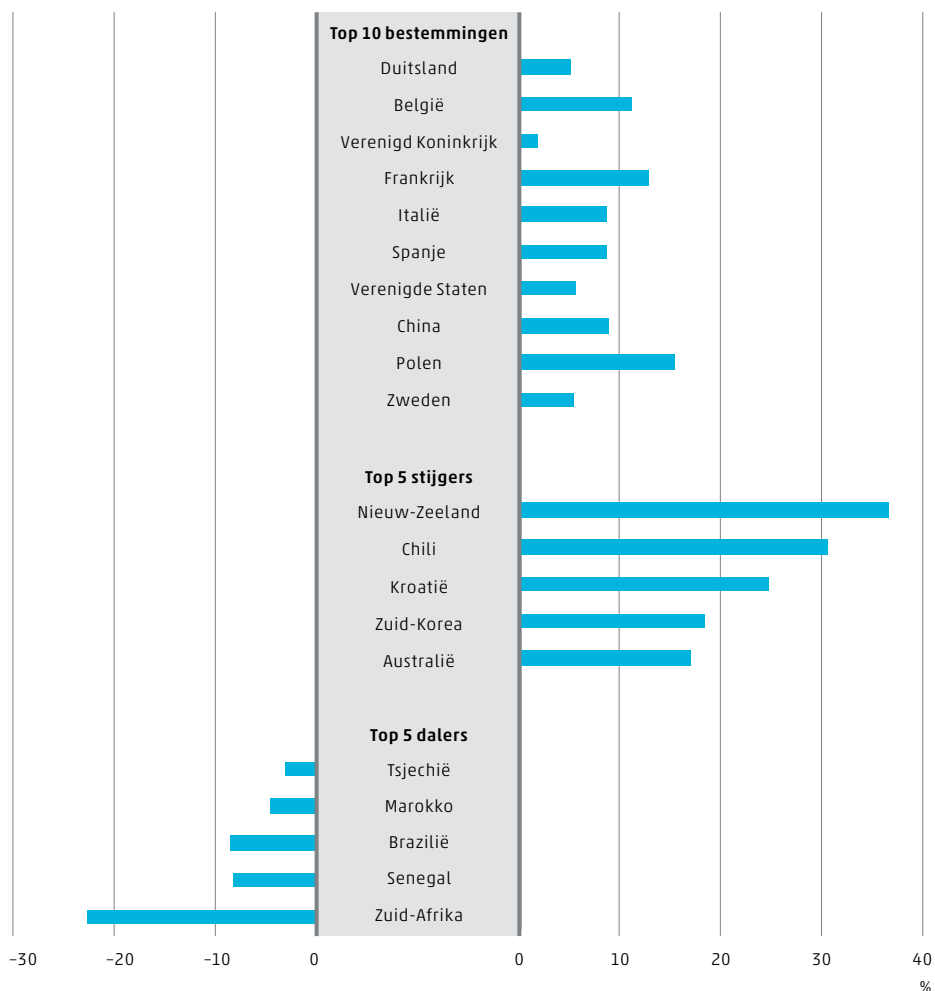
Als er gekeken wordt naar alle substantiële exportbestemmingen²⁾ dan was de grootste exportgroei naar Chili, Nieuw-Zeeland (met name zuivel), Kroatië en Zuid-Korea (met name vlees). De grootste dalers zijn Zuid-Afrika (met name vlees), Brazilië, Marokko en Senegal (met name groenten).

De EU-28 heeft een veel kleiner aandeel in de landbouwimport (59 procent) dan in de landbouwexport (78 procent). Een belangrijke reden is het bestaan van grote wederuitvoerstromen die disproportioneel veel uit landen buiten de EU komen en meestal als export terecht komen in omliggende EU-landen. In paragraaf 3.4 wordt verder ingegaan op het belangrijke onderscheid tussen wederuitvoer en uitvoer van Nederlandse makelij.

²⁾ Minimaal 50 miljoen euro import of export in 2016. Niet voor alle landen in de wereld zijn voor dit onderzoek de in- en uitvoerwaarden geraamd. Ramingen zijn gemaakt voor 47 landen van herkomst en bestemming. Dat betreft de belangrijkste landbouwpartners van Nederland plus de landen die belangrijk zijn voor de monitoring van de specifieke goederen genoemd in hoofdstuk 2. Alle niet-specifiek genoemde landen zijn gegroepeerd onder 'overig EU' of 'overig niet-EU'. Zie voor een totaaloverzicht paragraaf 3.3.

De top tien van belangrijkste landen van herkomst is goed voor 62 procent van de totale landbouwimport. Na Duitsland (19 procent) en België (13 procent) volgen Frankrijk (6 procent), Brazilië, de Verenigde Staten, Spanje, het Verenigd Koninkrijk (allen 4 procent), Indonesië, Polen en Italië (allen 3 procent).

1.5.2 Ontwikkeling landbouwexport naar bestemming, 2016-17

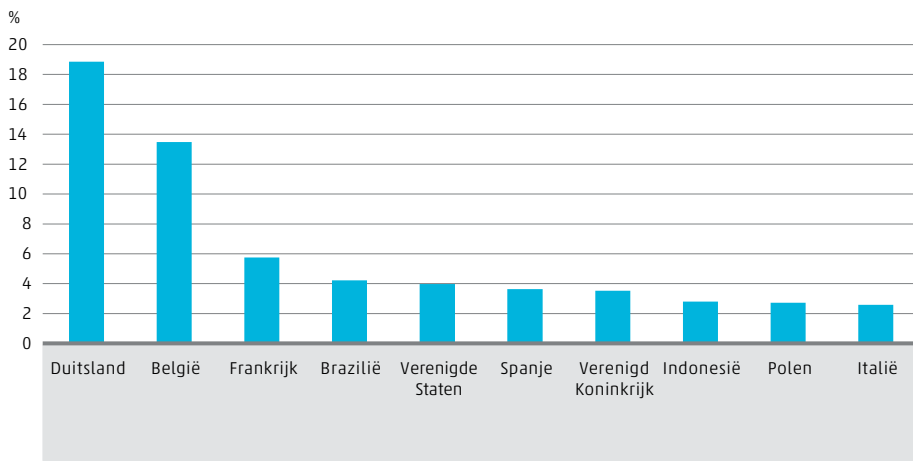

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Binnen deze top tien van belangrijkste landen zijn er grote verschillen in ontwikkeling ten opzichte van 2016. Zo werd er fors minder ingevoerd uit Brazilië (-11 procent, met name soja), maar fors meer uit Indonesië (+51 procent, met name palmolie). De invoer uit Duitsland en België groeide gemiddeld

(8 à 9 procent) en de invoer uit Frankrijk (+1 procent) en het Verenigd Koninkrijk (+4 procent) nam licht toe.

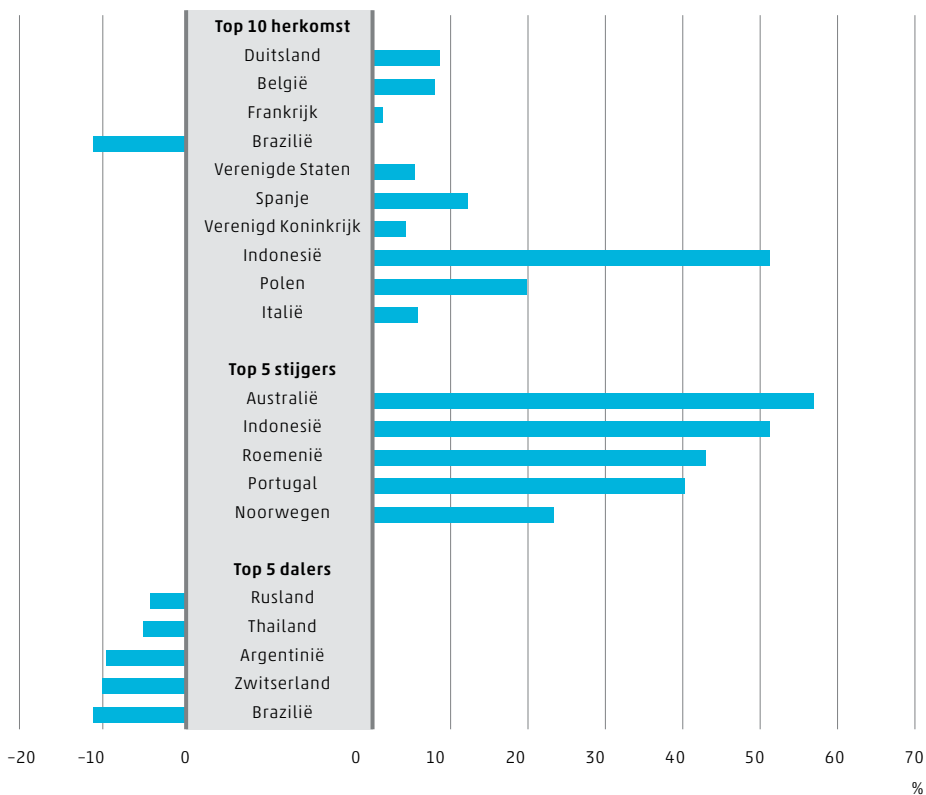
1.5.3 Aandeel belangrijkste landen van herkomst in totale landbouwimport, 2017

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Bij de substantiële landen van herkomst was de grootste groei bij de import uit Australië (oliehoudende zaden en vruchten), Indonesië en de EU-landen Portugal (zuivel, fruit) en Roemenië (oliehoudende zaden en vruchten). Brazilië is ook de grootste daler indien alle substantiële herkomstlanden worden vergeleken. Ook de import uit Argentinië (fruit, veevoer), Zwitserland (o.a. chocolade), Thailand (vlees, voedingsbereidingen) en Rusland (o.a. graan) nam af.

1.5.4 Ontwikkeling van herkomstlanden bij de landbouwimport, 2016-17

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

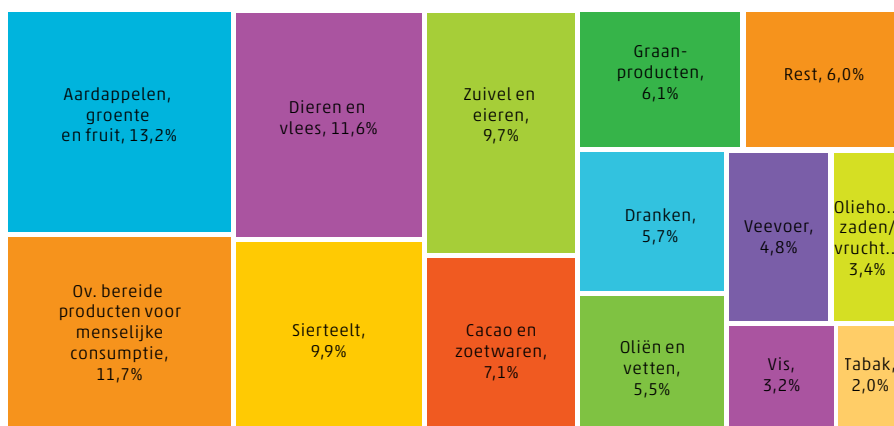
1.6 Nagenoeg alle goederengroepen laten groei zien

De 7 procent stijging van de landbouwexport wordt breed gedragen. Van alle samengestelde productgroepen³⁾ (zie figuur 1.6.1) steeg de export in 2017.

³⁾ In deze paragraaf zijn de circa 25 agrarische goederenhoofdstukken van de GN (Gecombineerde Nomenclatuur) van de statistiek internationale handel in goederen samengevoegd voor een overzichtelijke presentatie. Aan het einde van de paragraaf worden alle goederenhoofdstukken afzonderlijk getoond. Hoe de groepen zijn samengesteld, is te vinden in het hoofdstuk dataverantwoording.

De belangrijkste Nederlandse landbouwexportproducten in 2017 waren aardappelen, groenten en fruit (AGF) met 12,1 miljard euro, bereide producten voor menselijke consumptie (zoals bewerkt vlees, vis en groenten) en levende dieren en vlees (beide 10,7 miljard euro), sierteeltproducten (9,1 miljard euro) en zuivel en eieren (8,9 miljard euro). AGF droeg in 2017 ruim 13 procent bij aan de totale landbouwexportwaarde. Bereide producten en dieren en vlees waren beide goed voor bijna 12 procent en sierteelt en zuivel en eieren hadden beide een aandeel van bijna 10 procent.

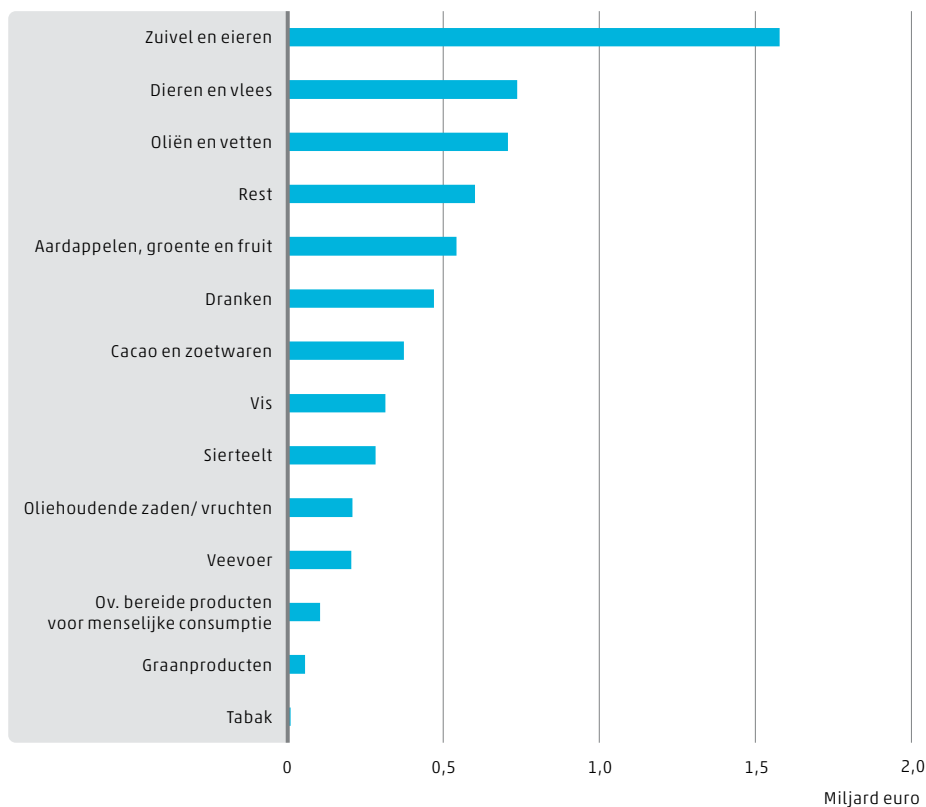
1.6.1 Exportaandeel per productgroep, 2017

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Alle samengestelde productgroepen in de agrarische sector lieten een stijging van de exportwaarde zien. Ook voor de onderliggende goederenhoofdstukken (zie tabel aan het einde van deze paragraaf) geldt dit, uitgezonderd de groep vlechtstoffen (o.a. riet en bamboe) en overige voeding. De belangrijkste absolute groeiemutatatie bij de samengestelde groepen kwam in 2017 voor rekening van de productgroep zuivel en eieren. Onder deze groep vallen zuivelproducten zoals kaas, melk en boter. Door de gestegen melkprijzen die hun effect hebben op de prijzen van zuivelproducten, vooral kaas, is er een toename van de exportwaarde gerealiseerd van 1,6 miljard euro. Ook voor dieren en vlees is er in 2017 een sterke toename geweest van de exportwaarde. Dit komt deels door een stijging van de uitvoerwaarde van levende dieren naar de slachterijen in Duitsland. De exportstijging was ook het gevolg van de toenemende vraag naar vlees vanuit het buitenland waardoor de prijzen, ondanks het grotere aanbod, hoog bleven. Hiermee is ook voor een deel de stijging van oliën en vetten te verklaren. Daarnaast steeg vooral de export van palmolie, kokosolie en standolie.

1.6.2 Ontwikkeling productgroepen in de landbouwexport, 2016-17

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Export van goederengroepen naar landen

Aardappelen, groenten en fruit (AGF)

Van AGF gaat 34 procent naar Duitsland. Met 10,9 procent is het Verenigd Koninkrijk het tweede exportland voor AGF-producten. België, Frankrijk en Polen maken de top vijf van exportbestemmingen compleet. Met name naar Duitsland steeg de export (5 procent) en ook naar Polen en Frankrijk was de procentuele stijging hoog met respectievelijk 16 procent en 11 procent. Het aandeel van deze twee laatstgenoemde landen in de totale AGF-export is beperkt en bedraagt respectievelijk 3 en 5 procent.

Overige bereide producten

Bij de overige bereide producten voor menselijke consumptie was het aandeel van Duitsland als belangrijkste bestemmingsland kleiner dan bij AGF. Er ging nog

geen kwart van alle export van deze producten richting Duitsland. Daarnaast hadden het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België ook een belangrijk aandeel in de exportwaarde met respectievelijk ruim 13 procent, bijna 11 procent en 10,5 procent in 2017. De export van bereid vlees, vis en groenten evenals overige producten voor menselijke consumptie steeg vooral richting Frankrijk (7 procent) en naar Italië (15 procent). Naar het Verenigd Koninkrijk was er een daling van ruim 3 procent. Naar Duitsland bleef de exportwaarde nagenoeg gelijk aan vorig jaar.

Dieren en vlees

Voor dieren en vlees zijn de min of meer traditionele top vijf afzetlanden het belangrijkste; Duitsland (26 procent), het Verenigd Koninkrijk (12,3 procent), België (8 procent), Frankrijk en Italië (beide 7 procent). De export steeg in 2017 vooral naar de naaste buurlanden Duitsland en België. Naar Duitsland werd 128 miljoen euro meer dieren en vlees (+5 procent) geëxporteerd. De export naar België nam toe met 78 miljoen euro (10 procent).

Sierteelt

Net als bij de categorie levende dieren en vlees waren in 2017 de traditionele top vijf exportbestemmingen ook hier weer de belangrijkste. In deze productgroep zitten bloembollen, boomkwekerijproducten, snijbloemen en planten. De export naar Duitsland, als belangrijkste exportbestemming, groeide licht (+1,4 procent). Naar het Verenigd Koninkrijk en naar Frankrijk nam de exportwaarde licht af. Polen en de Verenigde Staten vertoonden daarentegen een sterke groei. Rusland, na een sterke dip in de jaren hiervoor, liet een toename van 12 procent zien. Polen, de Verenigde Staten en Rusland hadden in 2017 een exportaandeel van respectievelijk 4 procent, 3 procent en 2 procent.

Zuivel en eieren

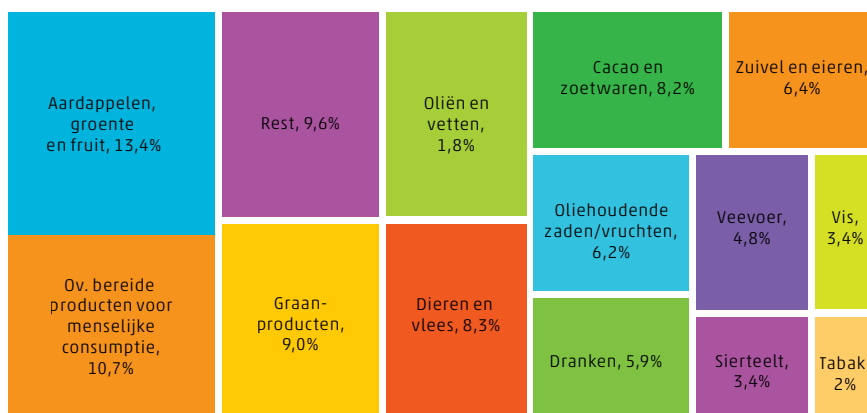
Met een exportwaardestijging van ruim 21 procent waren in deze groep van producten de landenmutaties groot. Het belang van Duitsland als belangrijkste exportland voor Nederland werd uitgedrukt in een exportaandeel van 27 procent in 2017. De groei naar dit land was procentueel lager (12 procent) dan het gemiddelde. In absolute zin was de groei wel bijna het grootst. Alleen de export naar België realiseerde een sterkere absolute groei. Met 34 procent werd 365 miljoen euro meer geëxporteerd. Ook naar Frankrijk groeide de export procentueel sneller dan het gemiddelde. Met een groei van 33 procent nam het aandeel in de landbouwexportwaarde toe tot bijna 10 procent. De export van zuivel en eieren steeg naar 881 miljoen euro. Ook de export naar het Verenigd Koninkrijk groeide. Als vierde exportbestemming nam de exportwaarde naar dit land 26 procent toe tot bijna 370 miljoen euro. Het vijfde exportland bij deze

groep is Spanje. Het exportaandeel van zuivel en eieren is voor dit land in 2017 ruim 3 procent.

Alleen import cacao en zoetwaren lager dan in 2016

De import van landbouwgoederen in Nederland betrof met name AGF (8,4 miljard euro), bereide producten voor menselijke consumptie (6,7 miljard euro), graanproducten (5,6 miljard), oliën en vetten (5,5 miljard euro) en dieren en vlees (5,2 miljard euro). Samen waren deze zes productgroepen in 2017 goed voor 60 procent van de totale landbouw importwaarde van Nederland.

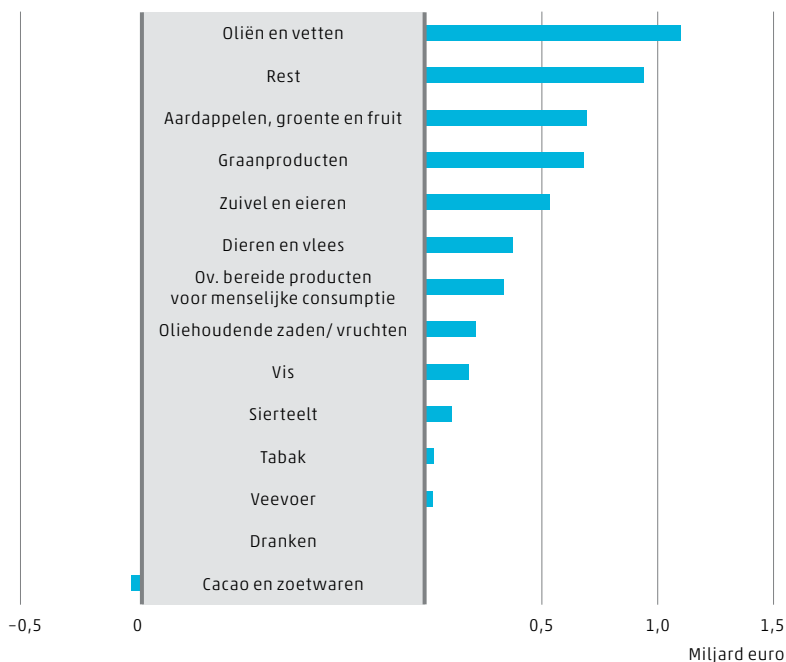
1.6.3 Importaandeel per productgroep, 2017

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Een aantal grote productgroepen kwam zowel bij de export als bij de import top 5 voor. Bij AGF zorgde met name fruit en ten dele ook groente hiervoor. De import van fruit bestond uit onder andere producten die in Nederland niet worden geteeld, zoals bananen en sinaasappelen. Als Nederland geen of onvoldoende eigen productie heeft, worden producten uit andere landen betrokken. Voorbeelden hiervan zijn tomaten of komkommers die in Nederland in de winter beperkt beschikbaar zijn. Bij dieren en vlees speelt mee dat Nederlandse dieren vaak naar Duitse slachthuizen, vlak over de grens, worden gebracht en van daaruit vleeswaren weer naar ons land worden geëxporteerd. Soms worden producten geïmporteerd vanwege aanvulling op het binnenlandse assortiment, zoals diverse soorten Franse kaas.

1.6.4 Ontwikkeling productgroepen in de landbouwimport, 2016-17

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Van alle productgroepen is de mutatie in invoerwaarde ten opzichte van 2017 het grootste bij oliën en vetten (1,1 miljard euro). Met name de importwaarde van palmolie en standolie steeg.

De import van de restgroep, waaronder bijvoorbeeld koffie en thee, andere producten van dierlijke oorsprong en plantensappen (bijvoorbeeld hopextracten) steeg met 940 miljoen euro. Het merendeel van de stijging in deze groep was toe te schrijven aan een importgroei van koffie en thee, deels door hogere prijzen. Ook steeg de importwaarde van overige producten van dierlijke oorsprong.

Bij AGF nam de importwaarde toe door de stijging bij fruit (+465 miljoen euro). Ook steeg de waarde van de groente-import, maar de absolute groei in waarde (+225 miljoen) was lager dan die van fruit. Vooral de importwaarde van bananen, kokosnoten en aardbeien zat in 2017 in de lift. Terwijl bij de productgroep groenten (waar ook de aardappelen onder vallen) de importwaarde van aardappelen en glasgroenten steeg.

De importgroei bij de groep graanproducten, is voor granen 15 procent, voor meel 10 procent en voor bereide artikelen uit deze producten 13 procent. Met name de importwaarde van tarwe en maïs steeg. Ook moutextracten en bakkersartikelen kenden een hogere importwaarde. Bij de importgroei van zuivel en eieren (15 procent) speelde de gestegen melkprijs een belangrijke rol waardoor deze groep op nummer vijf van sterk gestegen productgroepen staat.

Import van goederengroepen naar landen

Aardappelen, groenten en fruit (AGF)

Het belangrijkste herkomstland van geïmporteerde AGF in Nederland is Spanje. Hier komen met name tomaten, komkommers en paprika's vandaan, maar ook citrusvruchten worden veel uit Spanje betrokken. Ongeveer 15 procent van de totale import van groente en fruit komt uit dit land. In 2017 steeg de import vanuit dit land met 14 procent. Ook Duitsland en België zijn belangrijke importlanden. Enerzijds komt dit doordat deze landen een eigen groente- en fruitproductie hebben die wordt geëxporteerd, anderzijds doordat deze landen via havens en vliegvelden importgoederen naar Nederland verhandelen. De import groeide respectievelijk met 8 en 7 procent in 2017. Verder is Zuid-Afrika een belangrijke exporteur van groente en fruit naar Nederland. Uit dit land worden met name druiven geïmporteerd. Bij een toename van 12 procent heeft dit land een aandeel van 8 procent in de totale import van AGF-producten in Nederland.

Overige bereide producten

De import van bereide vlees, vis en groente en overige producten voor menselijke consumptie kwam met name uit Duitsland. Met een aandeel van 18 procent was dit land net iets belangrijker dan België (17 procent). De groei van de importwaarde vanuit Duitsland was ruim tweemaal zo groot als die vanuit België. Vanuit Brazilië, nummer drie in deze importgroep, werd minder geïmporteerd in 2017 dan een jaar eerder (-3 procent). Uit dit land komen onder andere bereid vlees en vruchtensappen naar Nederland. Uit de Verenigde Staten steeg de exportwaarde in 2017. De importwaarde nam toe met 5 procent.

Granen

Granen, meel en bereidingen uit deze producten waren vooral afkomstig uit Duitsland (22,5 procent) en België (19 procent). Met name de importwaarde uit België steeg in 2017 (+10 procent). De importwaarde uit Frankrijk en het Verenigd koninkrijk nam af. De import vanuit Polen zat in de lift en groeide met 60 miljoen euro. Met name moutextracten en bakkerswaar werden uit dit land geïmporteerd.

1.6.5 Niveau en ontwikkeling export en import van landbouwgoederen, 2016-17

Productgroep	Invoer 2017	Uitvoer 2017	Invoer 2016-17	Uitvoer 2016-17
	Miljoen euro		%	
Levende dieren	1 291	2 376	10,5	13,7
Vlees	3 935	8 306	6,7	5,7
Vis en zeevruchten	2 158	2 950	9,3	11,9
Zuivel en eieren	3 990	8 915	15,4	21,5
Andere producten dierlijke oorsprong	418	532	10,9	8,6
Sierteelt	2 154	9 081	5,4	3,2
Groenten	2 542	6 726	9,7	2,4
Fruit	5 865	5 416	8,6	7,6
Koffie, thee, specerijen	1 565	1 119	13,9	16,9
Graan	2 643	493	15,3	6,4
Meel, mout, zetmeel	808	666	10,4	5,1
Oliehoudende zaden en vruchten	3 886	3 110	5,8	7,2
Plantensappen	122	83	-2,8	12,0
Vlechtstoffen	54	42	7,5	-6,4
Natuurlijke vetten en oliën	5 498	5 051	25,0	16,3
Bereidingen van vlees en vis	1 654	1 682	10,2	4,4
Suiker en suikerwerk	900	1 587	-2,8	10,0
Cacao en bereidingen	4 231	4 904	-0,4	4,9
Bereidingen van graan, meel, melk	2 196	4 404	13,1	1,0
Overige bereidingen van van groente en fruit	2 775	4 979	1,4	6,6
Overige voeding	2 283	4 081	6,6	-7,4
Dranken	3 679	5 226	-0,1	9,9
Resten voedselindustrie, veevoer	3 000	4 416	0,9	4,9
Tabak en tabaksproducten	1 145	1 854	2,7	0,6
Overige primaire en secundaire landbouw	3 849	3 703	22,5	11,8
Totaal landbouwgoederen	62 644	91 703	9,0	7,2

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Oliën en vetten

De import van oliën en vetten is traditioneel internationaal georiënteerd.

Indonesië was in 2017 het belangrijkste land van met een importaandeel van ruim 17 procent in de landbouwimport van oliën en vetten. Vanuit dit land was de importwaarde een stuk hoger dan in 2016. Palmolie werd vooral uit Indonesië geïmporteerd, koolzaad kwam vooral uit Duitsland. Uit België passeerde een heel breed scala aan oliën en vetten de grens met Nederland. Bij Colombia, importland nummer vier voor Nederland bij oliën en vetten, was de palmolie-import belangrijk. De Verenigde Staten stond in de top vijf importlanden, omdat de margarine en standolie veel uit dit land werd geïmporteerd. Voor de gehele landen top vijf nam de importwaarde toe, Indonesië was daarbij de belangrijkste groeier.

1.7 Handel in landbouwgoederen met Duitsland gestegen

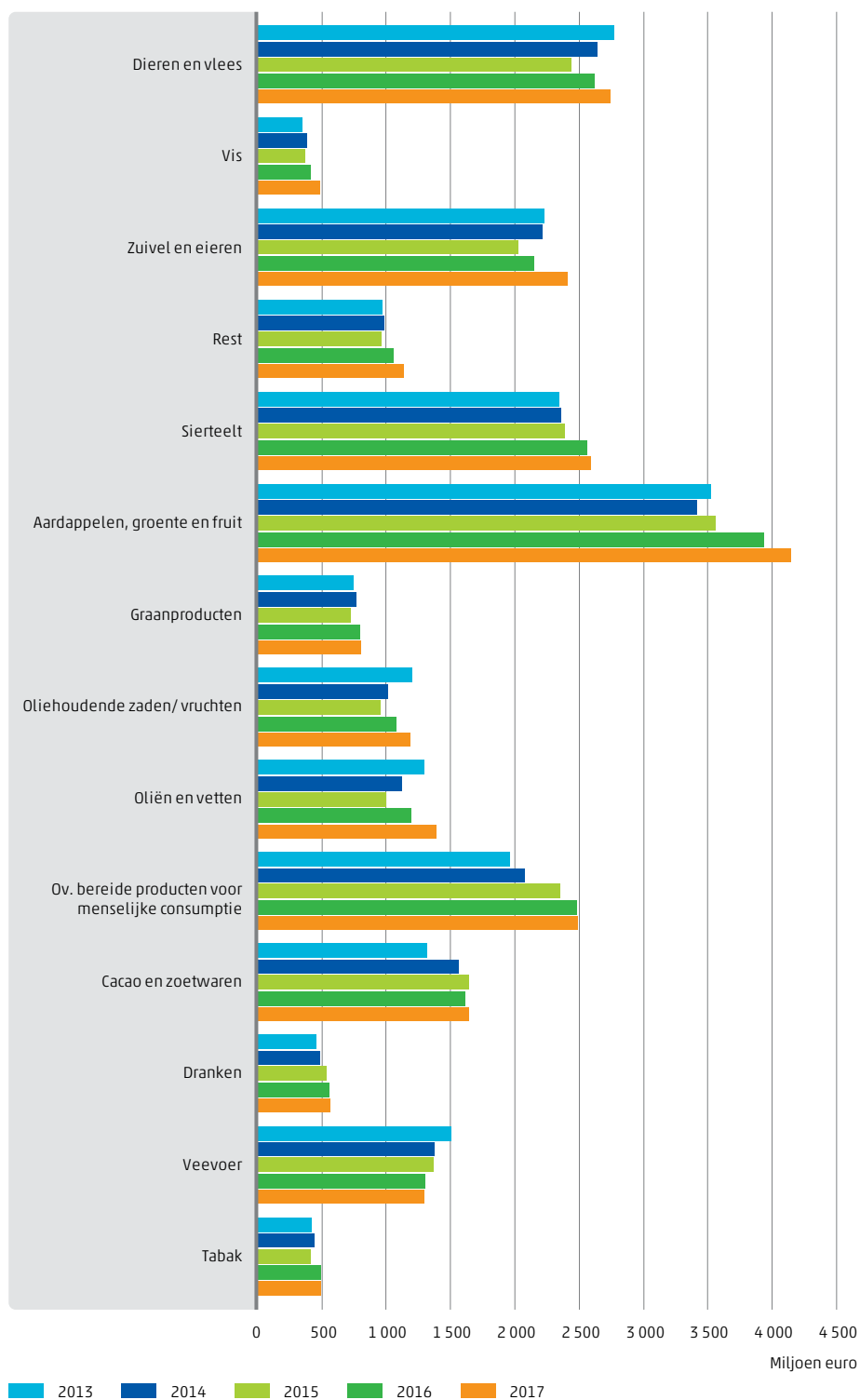
Duitsland is al jaren veruit de belangrijkste handelspartner voor Nederland, voor zowel de export als de import van landbouwgoederen, met aandelen in 2017 van 25,5 procent respectievelijk 18,9 procent van de totale agrarische handel. Zowel de export naar als de import uit Duitsland nam in 2017 toe, respectievelijk met 5 en 9 procent ten opzichte van 2016. De waarde van de landbouwexport en -import naar en uit Duitsland bedroeg 23,4 respectievelijk 11,8 miljard euro in 2017. De afzet van landbouwgoederen naar Duitsland in 2017 bestaat voor 29 procent uit tuinbouwproducten (groenten en fruit en sierteeltproducten) en voor 22 procent uit dierlijke producten (vlees, zuivel en eieren). Daarnaast is er een grote groep overige landbouwgoederen, waaronder voor menselijke consumptie bewerkte producten, veevoer, cacao(producten) en oliehoudende zaden en vruchten. Nederland importeerde in 2017 vooral levende dieren en vlees, zuivel en eieren en graanproducten uit Duitsland.

Nederlandse invoer uit Duitsland in 2017 verder gestegen

Nederland heeft in 2017 volgens eerste raming voor 62,6 miljard euro aan agrarische producten ingevoerd. Hiervan kwam 11,8 miljard euro uit Duitsland. Duitsland is de belangrijkste leverancier van agrarische producten die in Nederland worden geïmporteerd. Op enige afstand volgen België (8,4 miljard euro) en Frankrijk (3,6 miljard euro).

De belangrijkste drie agrarische importproductgroepen uit Duitsland waren levende dieren en vlees, zuivel en eieren, graanproducten en overige bereide producten voor menselijke consumptie. De importwaarde van zuivel en eieren nam, na een daling in de laatste jaren, weer toe in 2017. De import van graanproducten steeg al vanaf 2014 en is ook in 2017 toegenomen. De import van levende dieren en vlees liet in 2017 een duidelijke waardestijging zien.

1.7.1 Nederlandse landbouwexport naar Duitsland per productgroep

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Toename landbouwexport naar Duitsland zet in 2017 door

Aardappelen, groenten en fruit (AGF)

Met 4,1 miljard euro in 2017 kwam de exportwaarde van de AGF-productgroep 5,3 procent hoger uit dan in 2016 en zet de stijging die in 2014 was ingezet door. Binnen deze productgroep droegen groenten en aardappelen voor 2,3 miljard euro bij en de fruitproducten voor 1,9 miljard euro. De exportwaarde van beide producten nam toe ten opzichte van 2016 (5 procent respectievelijk 6 procent). De toename van de exportwaarde komt mede tot stand door een relatieve toename van de wederuitvoer van met name fruit (zie ook paragraaf 3.3). De productgroep aardappelen, groenten en fruit is verder uitgewerkt in hoofdstuk 2 voor tomaten en appels.

Levende dieren en vlees

De exportwaarde van levende dieren en vlees naar Duitsland, bestaande uit varkensvlees, rundvlees en pluimveevlees bedroeg 2,7 miljard euro in 2017. De exportwaarde van deze productgroep nam in 2017 verder toe (4,9 procent) na een daling in 2015. Binnen deze productgroep was de exportwaarde van levende dieren 1,1 miljard euro (toename van 10 procent) en van vlees 1,7 miljard euro (toename van 2,0 procent). Het product varkensvlees is verder uitgewerkt in hoofdstuk 2. Ook voor dit product steeg de export in 2017.

Sierteelt

De export van sierteeltproducten kwam in 2017 uit op 2,6 miljard euro en kende een bescheiden groei van 1,4% ten opzichte van 2016. Met een aandeel van 11 procent in 2017 had deze productgroep een belangrijk aandeel in de totale export naar Duitsland. De productgroep bestaat zowel uit snijbloemen en planten, maar ook bloembollen en boomkwekerijproducten. De producten bloemen, boomkwekerij en bloembollen zijn apart uitgewerkt in hoofdstuk 2.

Zuivel en eieren

De export van zuivel en eieren bedroeg in 2017 2,4 miljard euro. De export van zuivel en eieren naar Duitsland was in 2017 fors gestegen (12 procent). Deze productgroep bestaat onder andere uit kaas, eieren en diverse melkproducten. De export van consumptie-eieren nam af (is voorlopig vastgesteld op -5 procent), terwijl deze voor kaas sterk toenam (ca. 14 procent) en weer bijna op het niveau van 2014 ligt. De fipronil-affaire zorgde voor dalende hoeveelheden maar stijgende prijzen van consumptie-eieren. Daarnaast zorgde deze affaire voor imagoschade voor deze sector. Zowel kaas als consumptie-eieren staan verder beschreven in hoofdstuk 2.

Overige bereide producten voor menselijke consumptie

Deze categorie omvat de bereidingen van vlees en vis, groente en fruit en overige voeding. De export van bereide producten voor menselijke consumptie is de laatste jaren sterk gestegen en ligt nu in exportwaarde boven die van de productgroep zuivel en eieren. De exportwaarde is naar verwachting 2,5 miljard euro in 2017. Bevroren aardappelenproducten zijn verder beschreven in hoofdstuk 2.

De Nederlandse positie op de Duitse markt stabiliseert

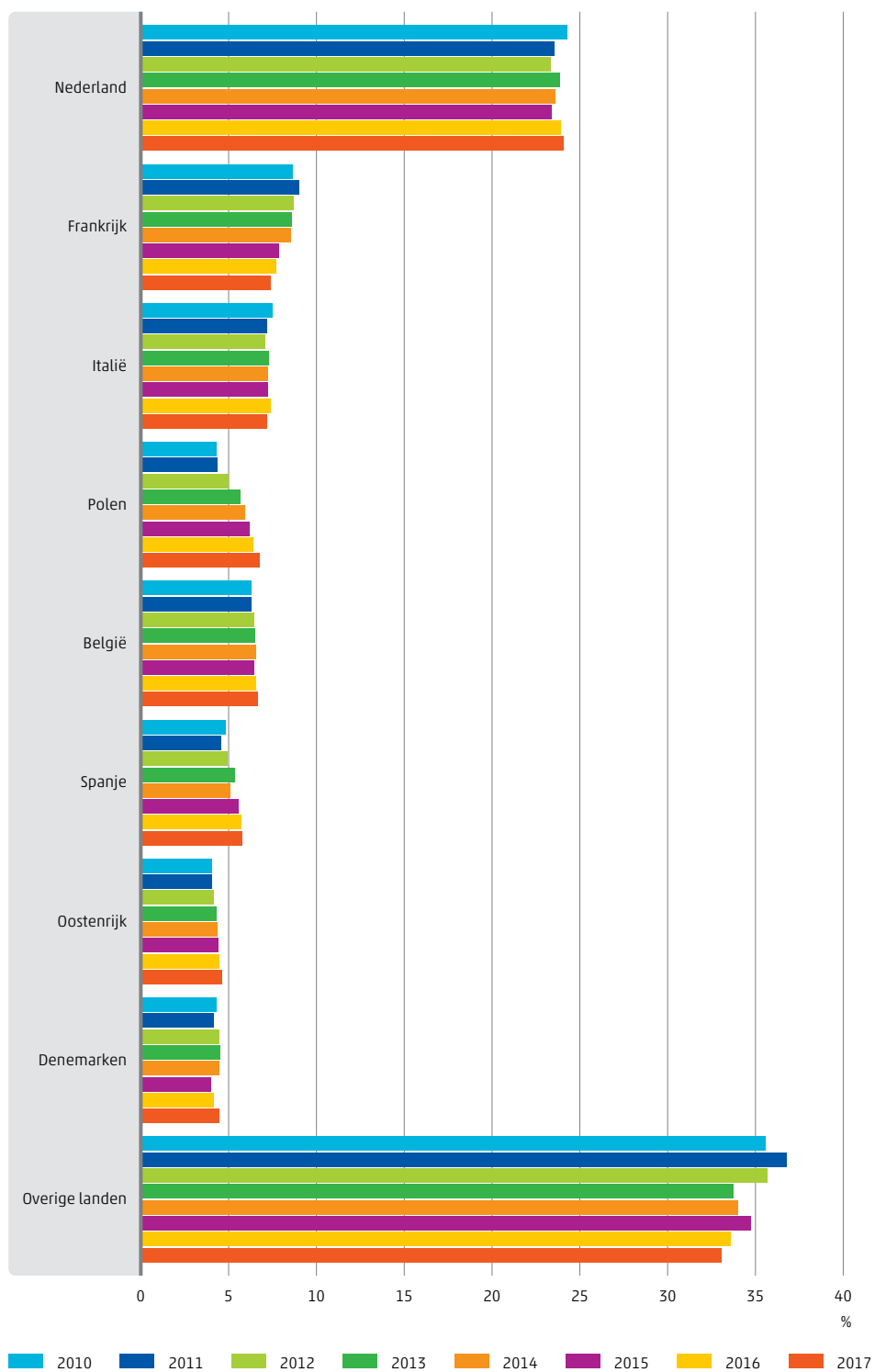
Nederland was in 2017 met een marktaandeel van 24 procent op de Duitse markt de grootste exporteur van landbouwgoederen naar Duitsland. Hoewel de exportwaarde in absolute zin steeg (5 procent), bleef het Nederlandse aandeel in vergelijking met 2016 ongeveer gelijk. Frankrijk was de tweede grootste exporteur naar Duitsland met een aandeel van 7,4 procent. Italië volgde op de voet met een aandeel van 7,2 procent. Voor deze twee laatstgenoemde landen daalde het aandeel.

24 procent is het Nederlandse aandeel op de Duitse markt en is daarmee koploper

Na een stijging in 2016 is de import vanuit Nederland in absolute zin in 2017 weer toegenomen, maar is het marktaandeel dus ongeveer gelijk gebleven. Voor Frankrijk is het aandeel in de import licht gedaald ten opzichte van 2016. Het aandeel van Italië ligt al enkele jaren iets boven de 7 procent en dat van België schommelt rond de 6,5 procent. Het Poolse aandeel was 15 jaar geleden slechts 1 procent en is, vooral na de toetreding tot de EU in 2004, flink gegroeid tot bijna 6,8 procent in 2017 en neemt daardoor de positie boven België in.

1.7.2 Aandeel van landen in de Duitse landbouwimport

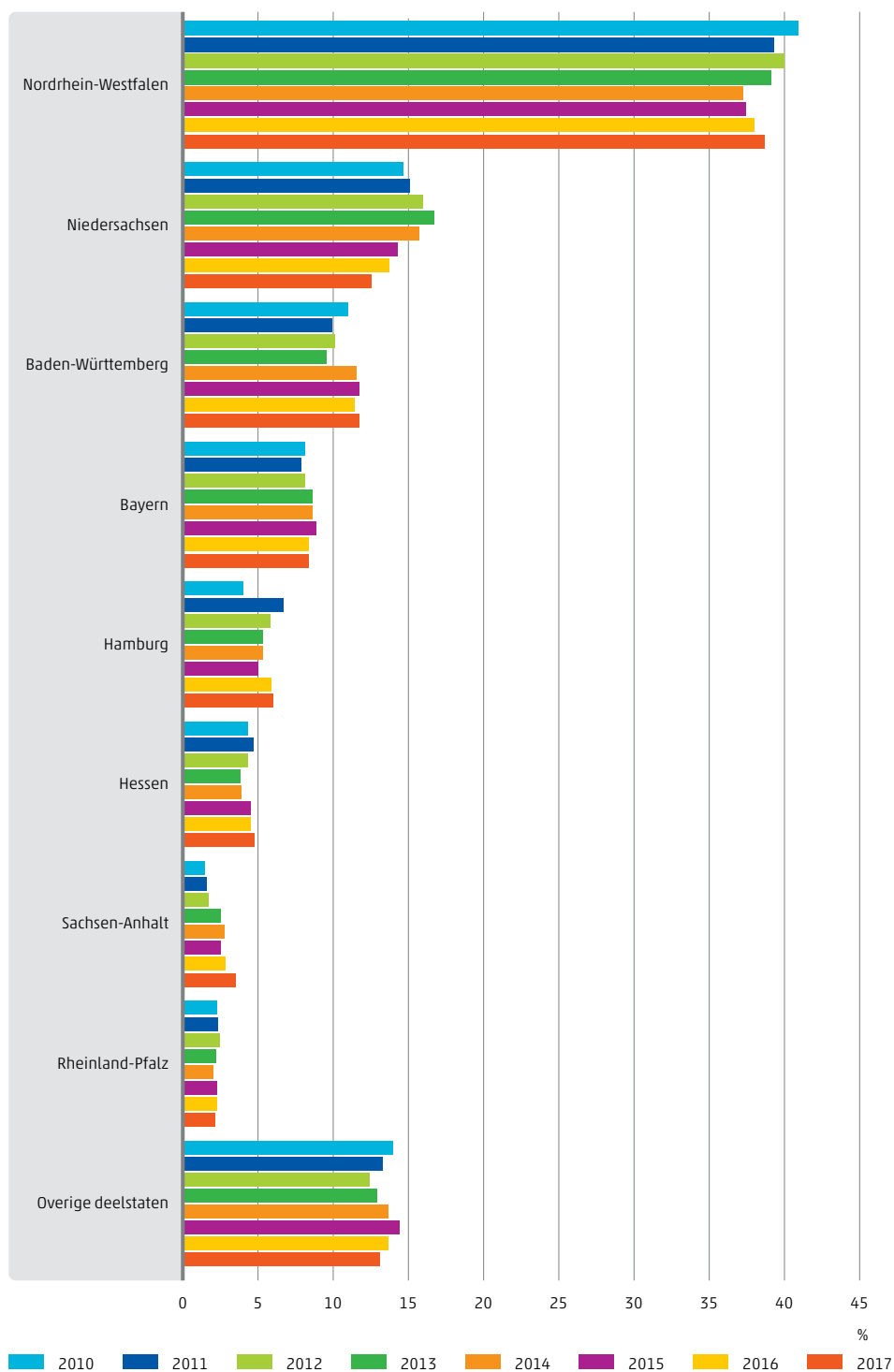
Bron: Comext/Eurostat tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

Export naar zuidelijke deelstaten neemt verder toe, na een stabilisatie in 2016

In figuur 1.7.3 is de importwaarde van alle deelstaten van Duitsland weergegeven. Na Noordrijn-Westfalen (39 procent) en Nedersaksen (12 procent) waren de zuidelijke deelstaten Beieren en Baden-Württemberg de belangrijkste deelstaten als het om import van Nederlandse herkomst gaat. Het gezamenlijke importaandeel bedroeg 20 procent. De importwaarde van Nederlandse agrarische producten naar de twee zuidelijke Duitse deelstaten Beieren en Baden-Württemberg gezamenlijk, steeg met 1,3 procent in 2017. De totale agrarische import vanuit Nederland steeg naar een totale waarde van 3,1 miljard euro in deze twee deelstaten. Veel van de agrarische producten werden in deze zuidelijke deelstaten betrokken uit de daar omringende landen. De belangrijkste vijf productgroepen die uit Nederland in deze deelstaten werden ingevoerd lieten, op groenteproducten na, allemaal een waardeverhoging zien.

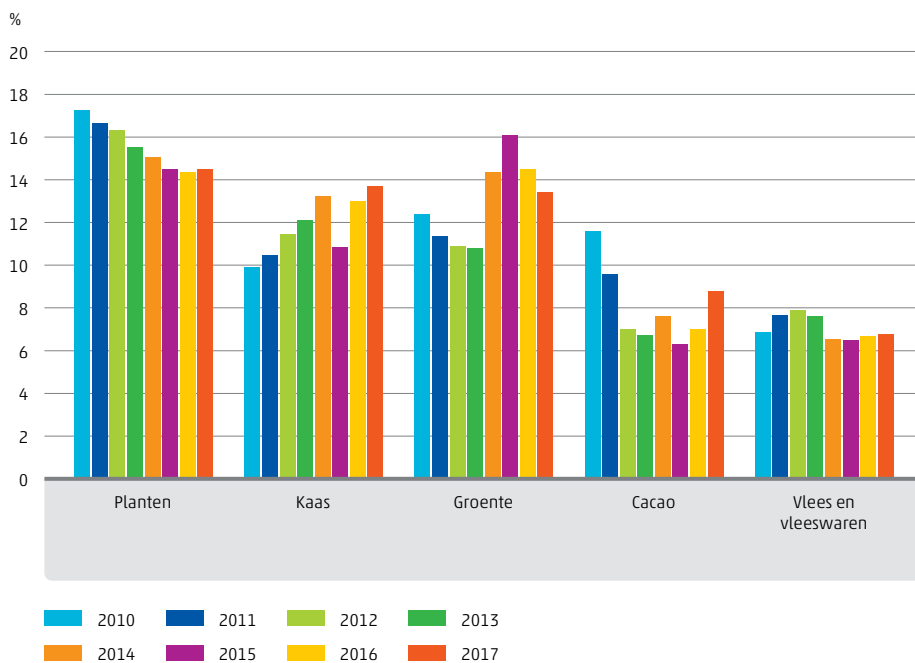
Binnen de totale import van agrarische goederen uit Nederland in de twee zuidelijke staten waren de import van planten, kaas en verse groente het grootst met een aandeel van respectievelijk 15,14 en 13 procent. De import van verse groenten liet in 2016 en 2017 een sterke daling zien en hangt mogelijk samen met meer concurrentie van andere landen en de vraag naar 'local for local' product. Opvallend was de sterke stijging van de import van cacao en cacao-producten in 2017 in de twee zuidelijke deelstaten (bijna 32 procent). Een mogelijke verklaring was de gedaalde prijzen vanaf juli 2016 (Finanzen, 2017), dat de vraag naar cacao en cacao-producten mogelijk heeft gestimuleerd.

1.7.3 Aandeel van Duitse deelstaten in de Duitse import uit Nederland

Bron: Destatis tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

1.7.4 Aandeel van de belangrijkste productgroepen in de import van Duitse zuidelijke deelstaten uit Nederland

Bron: Destatis tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

2.

Specifieke

landbouwgoederen

uitgelicht

185 miljoen euro betrof zowel de import- als de exportwaarde van appels

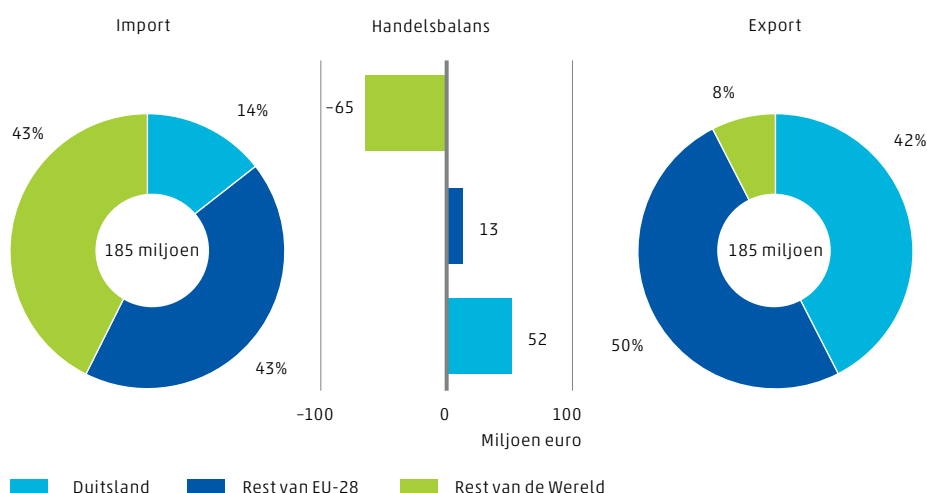
92 procent van de Nederlandse appelexport gaat naar de EU

De in dit hoofdstuk beschreven productgroepen hebben een directe link met belangrijke Nederlandse agrarische sectoren en zijn ook van belang in de handelsrelatie met buurland Duitsland. Voor al deze beschreven producten is Duitsland exportbestemming nummer één, bevroren aardappels en varkensvlees uitgezonderd. Bij deze producten is Duitsland het exportland nummer twee. Maar ook voor de Nederlandse import geldt dat voor deze producten Duitsland veelal in de top twee te vinden is. De laatste paragraaf gaat in op de ontwikkeling van landbouwgerelateerde goederen.

2.1 Nederlandse handelsbalans appels in evenwicht

In 2017 was de waarde van de door Nederland geëxporteerde appels gelijk aan de waarde van de import door Nederland, namelijk 185 miljoen euro. Dit betekent een verbetering van de handelsbalans ten opzichte van 2016. De verbetering is het resultaat van een toegenomen export en een afgenomen import. De waardedeling van de import betrof vooral importen uit EU-landen anders dan Duitsland. De export naar de rest van de wereld bleef op peil, bij een toegenomen export naar EU landen.

2.1.1 Import en export van appels in 2017 naar regio

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

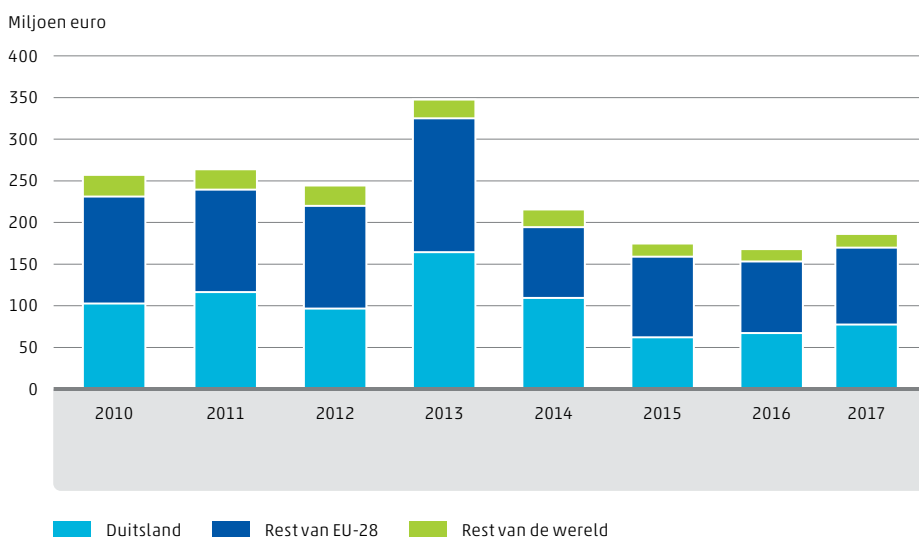
De export van appels bestaat voor ongeveer 60 procent uit wederuitvoer en voor 40 procent uit waar van Nederlandse makelij.

Kleine Europese oogst biedt ruimte voor Nederlandse export

De export van Nederlandse appels betreft in de eerste drie kwartalen van het kalenderjaar voornamelijk appels die uit de bewaring komen van de oogst in het jaar ervoor. Vanaf het najaar wordt de nieuwe oogst verkocht. Voor de export in 2017 is daarom zowel de oogst van 2016 als de oogst van 2017 van belang.

De Europese appeloogst in 2016 was lager dan de jaren ervoor. In Nederland bleef de productiedaling beperkt. Dit bood kansen voor de Nederlandse exporteurs. Ook in 2017 werden er in heel Europa beduidend minder appels geoogst als gevolg van vorstschade in het voorjaar. Duitsland, een land waar veel Nederlandse appels naartoe gaan, zag de appelproductie in 2017 zelfs halveren. Het lage aanbod zorgde voor een hoger prijsniveau van appels vanaf het najaar van 2017. Ondanks een stijging van de exportwaarde wordt het recordbedrag uit 2013 bij lange na niet geëvenaard.

2.1.2 Nederlandse export van appels

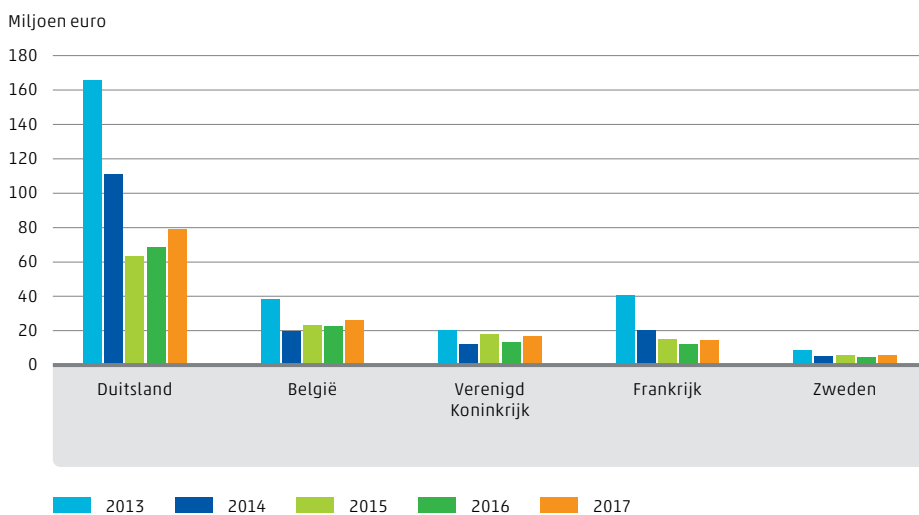
Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

In 2013 werd een recordbedrag gerealiseerd voor de export. Dit had te maken met de erg lage Europese appeloogst in 2012. De prijzen voor het afzetseizoen 2012-2013 lagen daardoor op een hoger niveau dan gemiddeld.

De exportbestemming van Nederlandse appels is voor 92 procent een land in de Europese Unie; hiervan neemt Duitsland bijna de helft voor zijn rekening. Andere EU-landen waar veel Nederlandse appels naartoe gaan zijn België, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk.

Belangrijke herkomstlanden van geïmporteerde appels zijn Chili, Duitsland, Nieuw-Zeeland, België, Frankrijk en Italië. Voorbeelden van appelrassen die worden geïmporteerd zijn Fuji, Royal Gala, Braeburn en Pink Lady.

2.1.3 Belangrijkste bestemmingen bij de Nederlandse export van appels

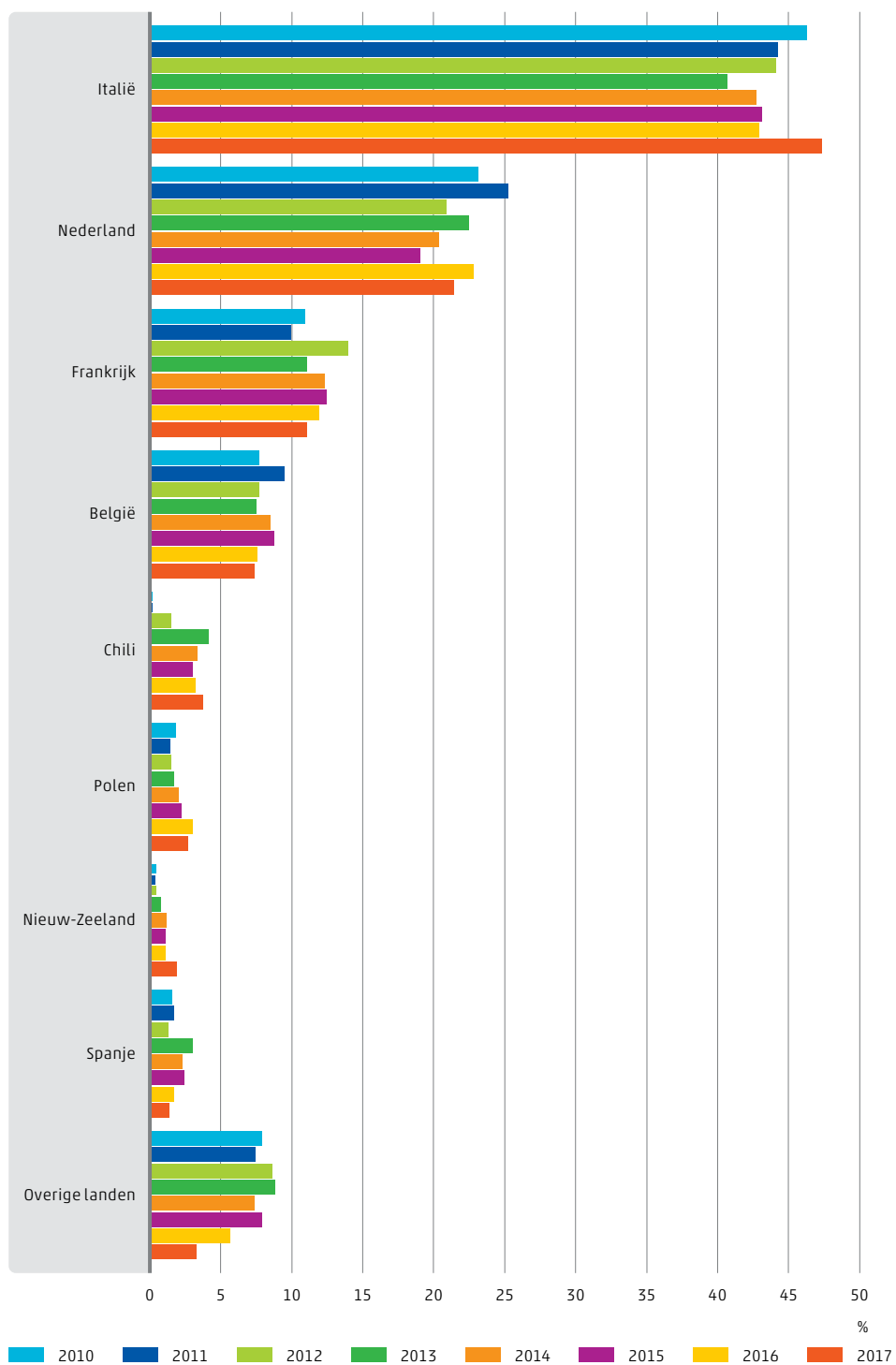

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Italië grootste leverancier van appels aan Duitsland

Italië is veruit de belangrijkste leverancier van appels aan Duitsland. In 2017 importeerde Duitsland voor 216 miljoen euro aan appels uit Italië. Bijna de helft van de Italiaanse productie bestaat uit Golden Delicious. Dit ras wordt in Nederland op beperkte schaal geproduceerd. De waarde bij de Duitse import uit Nederland wordt geraamd op 98 miljoen euro. Nederland is daarmee de nummer twee op de Duitse importmarkt.

2.1.4 Belangrijkste herkomstlanden bij de Duitse import van appels

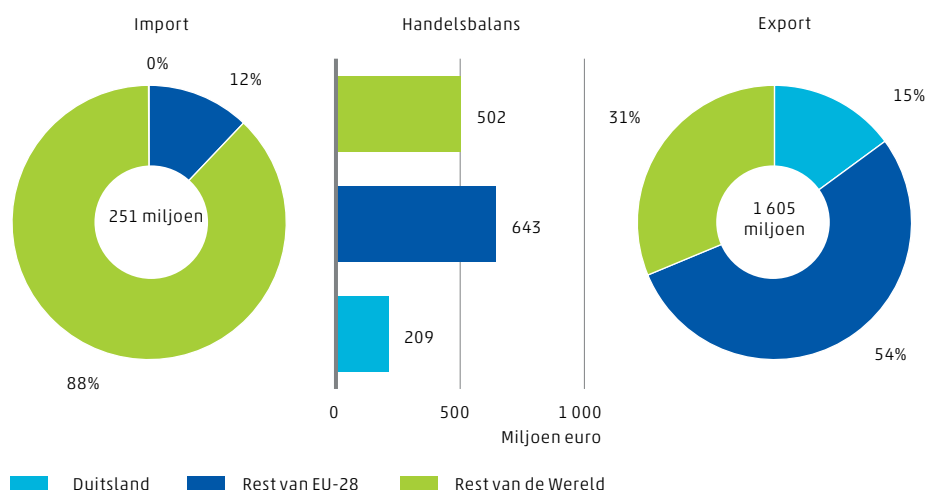

Bron: Comext/Eurostat tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

2.2 Positieve handelsbalans voor bevroren aardappelproducten

Nederland heeft een positieve handelsbalans van 1 354 miljoen euro voor bevroren aardappelproducten in 2017. De export van deze producten vindt voor een belangrijk deel (bijna 70 procent) plaats binnen Europa. Duitsland is een belangrijke afnemer; Nederland exporteerde in 2017 voor 240 miljoen bevroren aardappelproducten naar het buurland. Andersom gaat een veel kleiner volume bevroren aardappelproducten vanuit Duitsland naar Nederland, namelijk ter waarde van 30 miljoen euro.

2.2.1 Import en export van bevroren aardappelproducten in 2017 naar regio

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

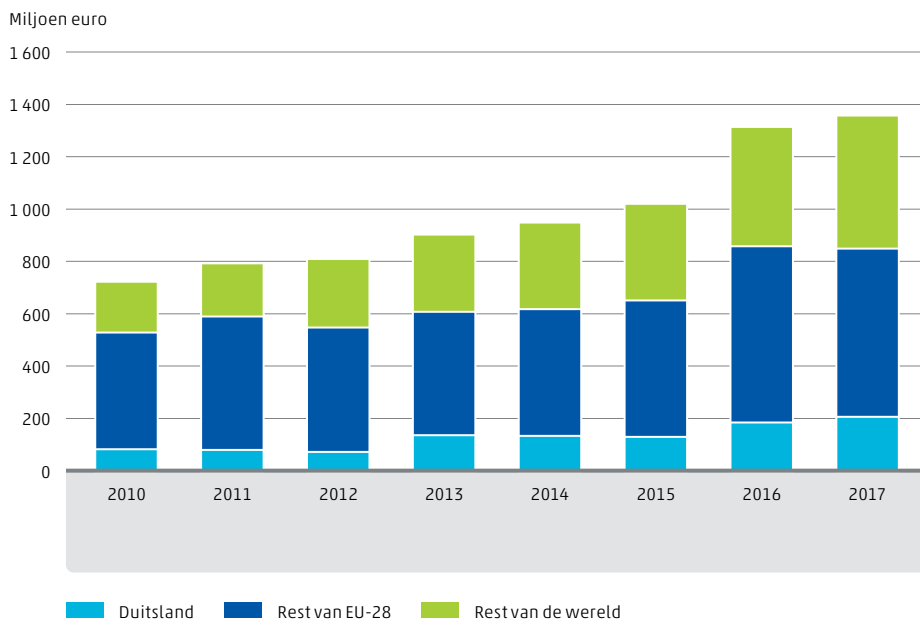
Nederlands handelsoverschot bij meeste bestemmingen

Producten die binnen de productgroep bevroren aardappelproducten vallen zijn bijvoorbeeld: frites, aardappelkroketjes, aardappelbolletjes, aardappelschijfjes, wedges, pommes Duchesse en rösti. Nederland is na België de grootste producent van diepgevroren aardappelproducten in Europa. Na het Verenigd Koninkrijk was Duitsland de belangrijkste Europese exportbestemming van de vooral in Nederland geproduceerde diepgevroren aardappelproducten. De waarde van de export uit Nederland naar alle bestemmingen neemt jaarlijks toe. In 2017 was

de totale exportwaarde 1,6 miljard euro. De aardappelverwerkende industrieën in Nederland en België hebben de afgelopen periode fors geïnvesteerd in modernisering en uitbreiding van de productiecapaciteit. De exportwaarde van bevroren aardappelproducten naar Duitsland is sinds 2010 meer dan verdubbeld.

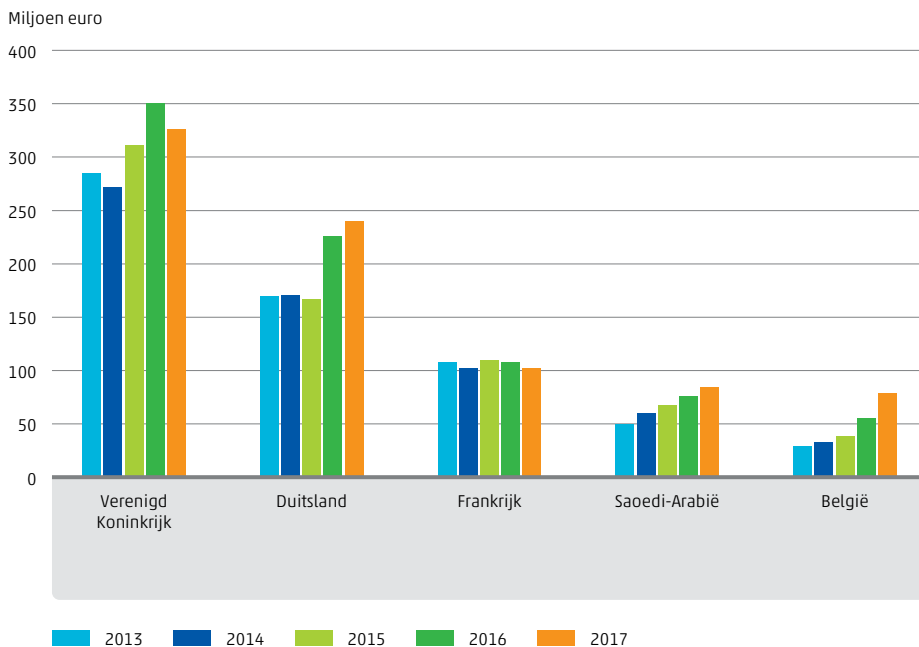
De export van bevroren aardappels bestaat voor bijna 90 procent uit producten van Nederlandse makelij en voor ruim 10 procent uit wederuitvoer.

2.2.2 Nederlandse export van bevroren aardappelproducten

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

2.2.3 Belangrijkste bestemmingen bij de Nederlandse export van bevroren aardappelproducten

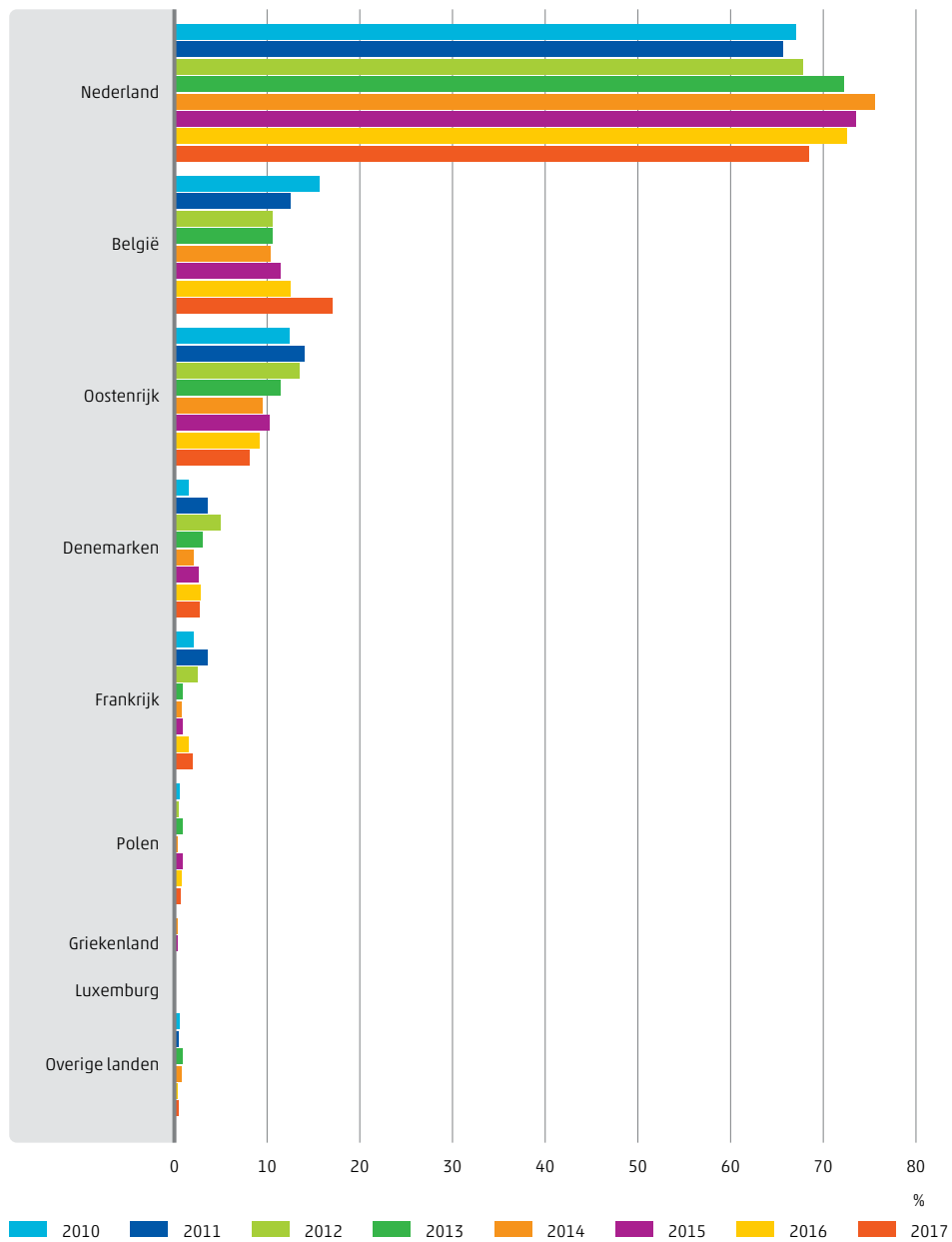

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Duitsland importeert bevroren aardappelproducten vooral uit Nederland

Nederland is veruit de belangrijkste handelspartner van Duitsland van bevroren aardappelproducten. In 2017 importeerde Duitsland voor 196 miljoen euro aan bevroren aardappelproducten uit Nederland. Ongeveer driekwart daarvan bestond uit frites. De waarde van de Duitse import vanuit België was aanzienlijk lager, maar nam in 2017 fors toe tot 49 miljoen euro. België was daarmee het tweede importland, gevolgd door Oostenrijk. Andere omliggende landen zoals Denemarken, Oostenrijk en Polen zijn bescheiden leveranciers van diepgevroren aardappelproducten voor de Duitse markt. Nederland heeft van oudsher een sterke positie op de Duitse markt: het levert kwaliteitsproducten in de duurdere marktsegmenten (o.a. fast food). De sterk gegroeide Belgische aardappelverwerkende industrie concurreert vooral op prijs.

2.2.4 Belangrijkste herkomstlanden bij de Duitse import van bevroren aardappelproducten

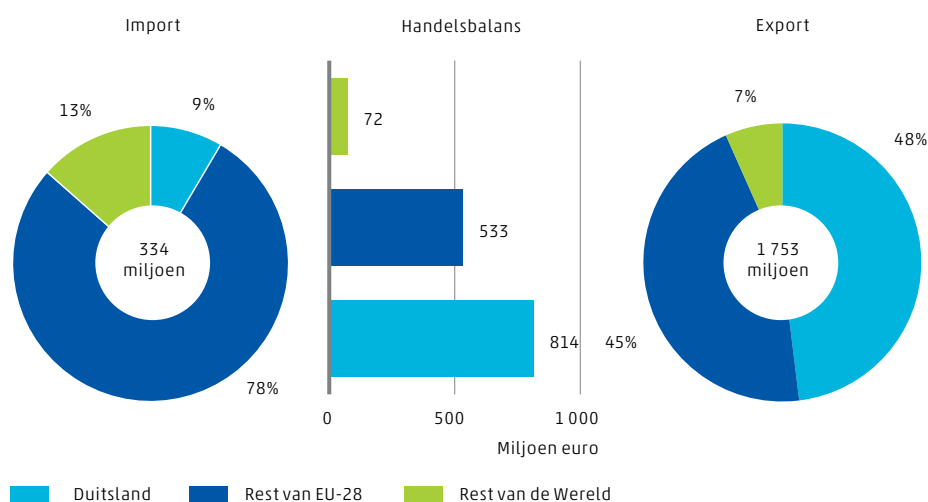

Bron: Comext/Eurostat tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

2.3 Export tomaten neemt weer toe

In 2017 is de Nederlandse tomatenexport op een ongekend hoog niveau van 1 753 miljoen euro beland. De export van tomaten uit Nederland fluctueert ieder jaar, maar een niveau als in 2017 werd nimmer bereikt. Ten opzichte van 2016 verbeterde de handelsbalans met 9 procent tot 1 418 miljoen euro in 2017. De export nam met 175 miljoen euro toe en de import met 57 miljoen euro. Met een aandeel van 48 procent was Duitsland de belangrijkste exportbestemming in 2017. Dat aandeel nam echter wel 2 procentpunten af.

2.3.1 Import en export van tomaten in 2017 naar regio

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Nederlandse tomaten met name naar EU

De Nederlandse export ging in 2017 voor 92 procent naar EU-28 landen. Met een aandeel van 48 procent was Duitsland opnieuw de belangrijkste bestemming. De export naar EU-landen vertegenwoordigde een waarde van 1 636 miljoen euro. Over een reeks van jaren lijkt de Nederlandse tomatenexport na het dal in 2011 een trend te volgen van een toenemende exportwaarde. De export naar Duitsland ontwikkelt hierin mee.

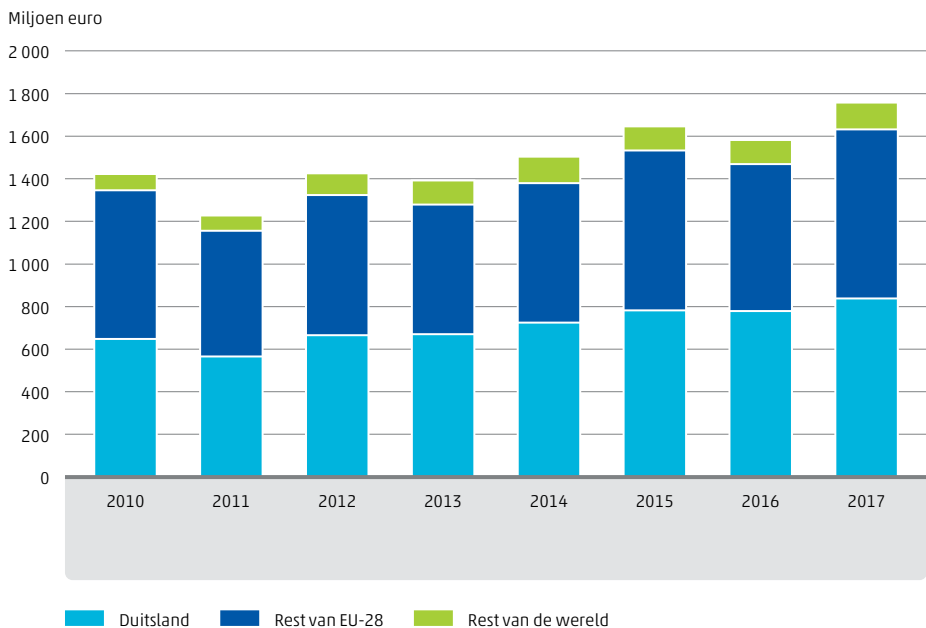

1,75 miljard euro bedraagt het recordbedrag voor tomatenexport in 2017

De export van tomaten bestaat voor bijna 90 procent uit waar van Nederlandse makelij en voor 10 procent uit wederuitvoer.

2.3.2 Nederlandse export van tomaten

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

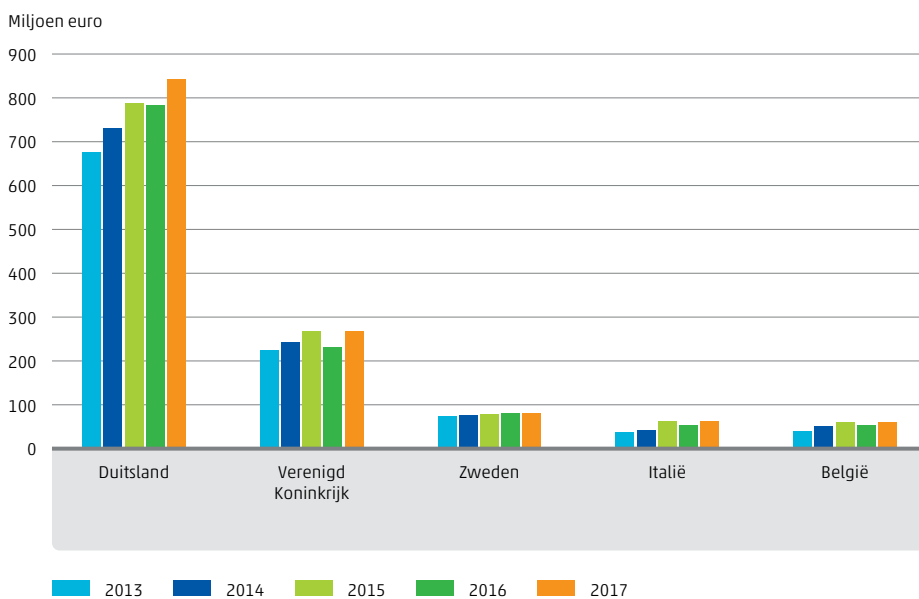
Duitsland motor van Nederlandse tomatenexport

De Nederlandse tomatenexport naar Duitsland vertegenwoordigt een exportwaarde van 842 miljoen euro. Het aandeel van Duitsland in de Nederlandse export schommelt de laatste vijf jaar tussen de 48 procent en 50 procent.

De exportwaarde steeg in die periode echter wel. Sterke punten van de Nederlandse tomaten die aan de basis hebben gestaan aan deze exportwaardeontwikkeling zijn de kwaliteit, betrouwbare levering, de goed georganiseerde logistiek en de breedte van het assortiment. De laatste tien jaar heeft het tomatenassortiment een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Daarbij is de smaak niet veronachtzaamd (zie o.a. Rabobank, 2017).

De export naar het Verenigd Koninkrijk lijkt de laatste drie jaar wat te stagneren in waarde, evenals de export naar Zweden, België en Italië.

2.3.3 Belangrijkste bestemmingslanden van Nederlandse tomaten

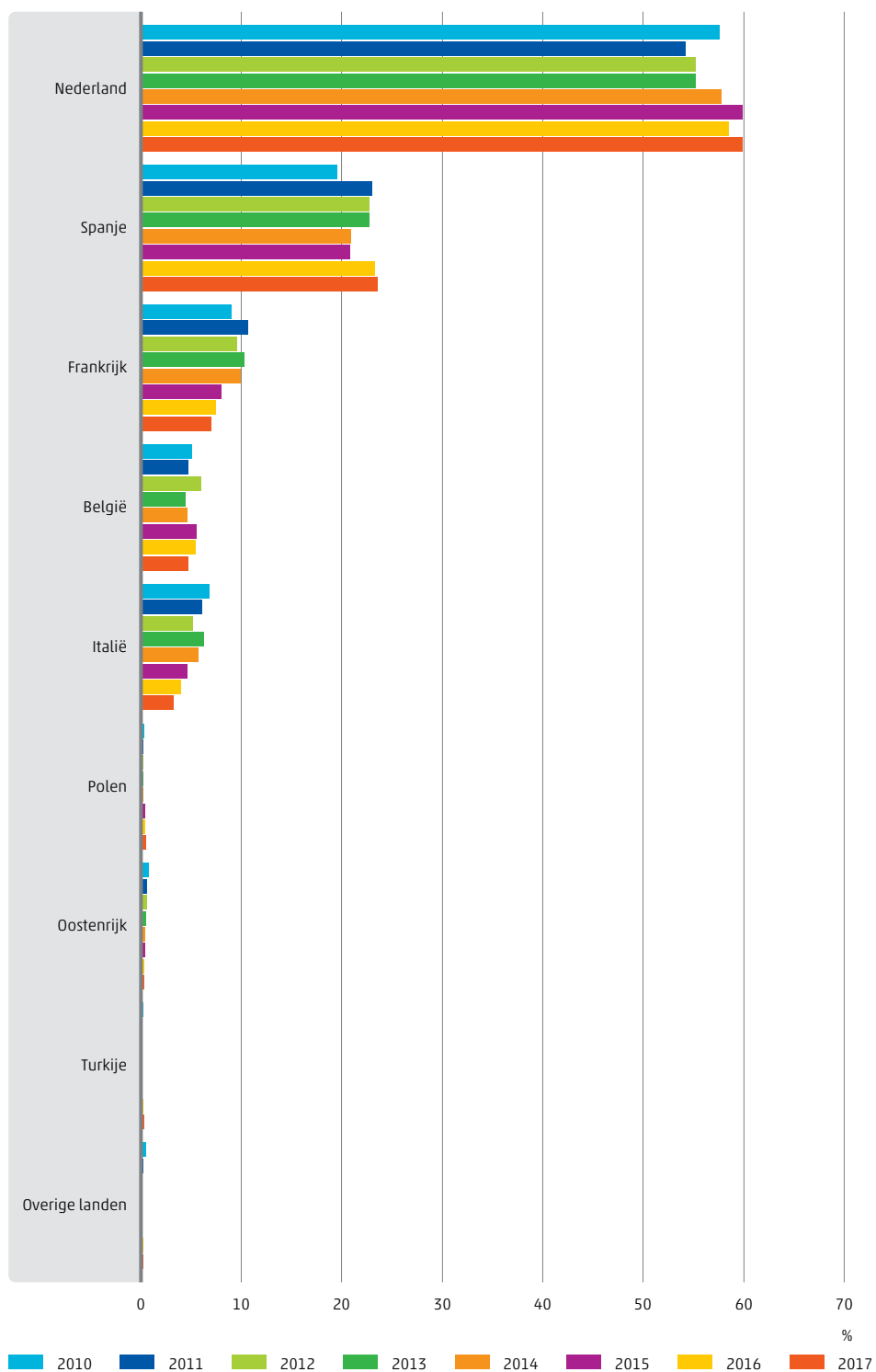

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Positie Nederland op Duitse markt verbeterd gestaag

Traditioneel importeert Duitsland qua waarde de meeste tomaten uit Nederland. Het bedrag varieert per jaar, maar de positie van Nederland bleef in 2017 met 761 miljoen euro onveranderd sterk. Nederland had een marktaandeel van 60 procent van de totale tomatenimport van Duitsland in 2017. Aannemende dat de binnenlandse consumptie in Duitsland min of meer gelijk is gebleven, kan worden geconcludeerd dat de positie van Nederland en in mindere mate Spanje op de Duitse markt over een langere reeks van jaren aan het verbeteren is. Dit gaat ten koste van de positie van Frankrijk, België en Italië.

2.3.4 Belangrijkste herkomstlanden bij de Duitse import van tomaten

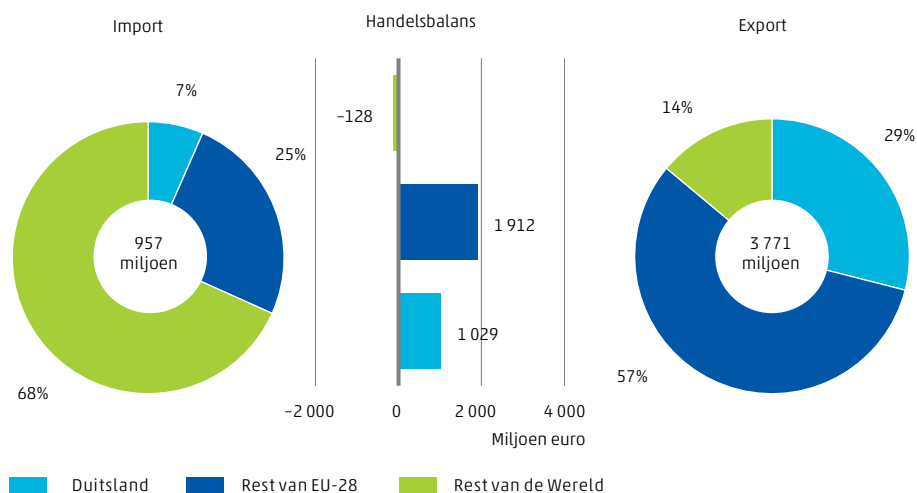

Bron: Comext/Eurostat tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

2.4 Handelsoverschot snijbloemen iets omlaag

Het Nederlandse handelsoverschot in snijbloemen daalde licht tot 2 814 miljoen euro in 2017. Een geringere toename van de export dan de import zorgt voor een afname van het saldo op de handelsbalans. Desondanks blijft Nederland een belangrijk handelsland voor de verdere distributie van snijbloemen uit andere landen.

2.4.1 Import en export van snijbloemen in 2017 naar regio

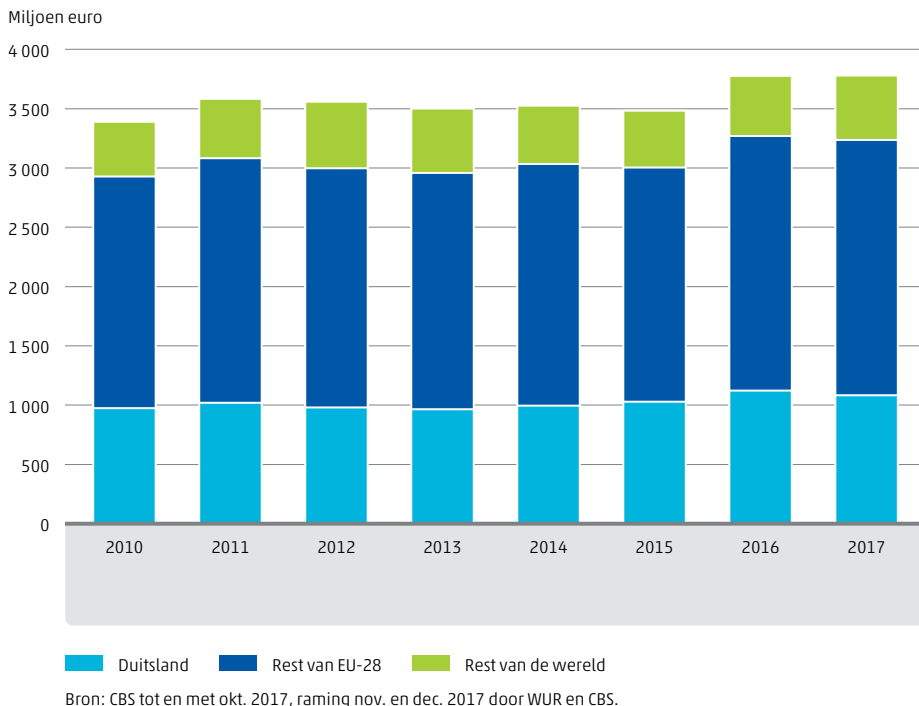

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Nederlandse export vooral naar EU-landen

De handelsbalans in 2017 is geraamd op 2 814 miljoen euro. De exportwaarde van snijbloemen is geraamd op 3 771 miljoen euro. De export vanuit Nederland gaat net als in voorgaande jaren voor het grootste deel naar landen binnen de EU (86 procent). Om in de toekomst de Nederlandse exportpositie op z'n minst te handhaven, is het belangrijk dat het assortiment verbreedt (differentiatie en diversificatie). De import van snijbloemen is geraamd op 957 miljoen euro, een stijging van 31 miljoen euro ten opzichte van het jaar daarvoor. Veel van de import komt uit Afrikaanse landen. Naast de rechtstreekse handel naar andere afzetlanden dan Nederland, wordt veel van de Afrikaanse productie via de Nederlandse bloemenveilingen verwerkt en vervolgens verhandeld en geëxporteerd.

2.4.2 Nederlandse export van snijbloemen

Aankomende Brexit beïnvloedt export richting het Verenigd Koninkrijk negatief

Nederland exporteert vooral snijbloemen naar Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. De export naar het Verenigd Koninkrijk nam in het begin van dit decennia toe door de economische groei, gecombineerd met een gunstige koersverhouding. In 2015 is daar een kentering in gekomen. Hoewel de export in 2016 nog wel iets steeg, daalde deze in 2017 opnieuw. Door het vooruitzicht van de Brexit is het Britse pond al langere tijd laag en de euro dus duur voor het Verenigd Koninkrijk. Daarmee samenhangend is de export naar het Verenigd Koninkrijk in 2017 gedaald met 4,3 procent. Signalen uit de markt geven aan dat duurdere snijbloemen in het Verenigd Koninkrijk deels zijn vervangen door goedkopere. Het blijft onzeker hoe de Brexit uiteindelijk uit zal pakken, duidelijk is dat meer tijdvertraging aan de grens en meer fytosanitaire belemmeringen geen positieve invloed zullen hebben.

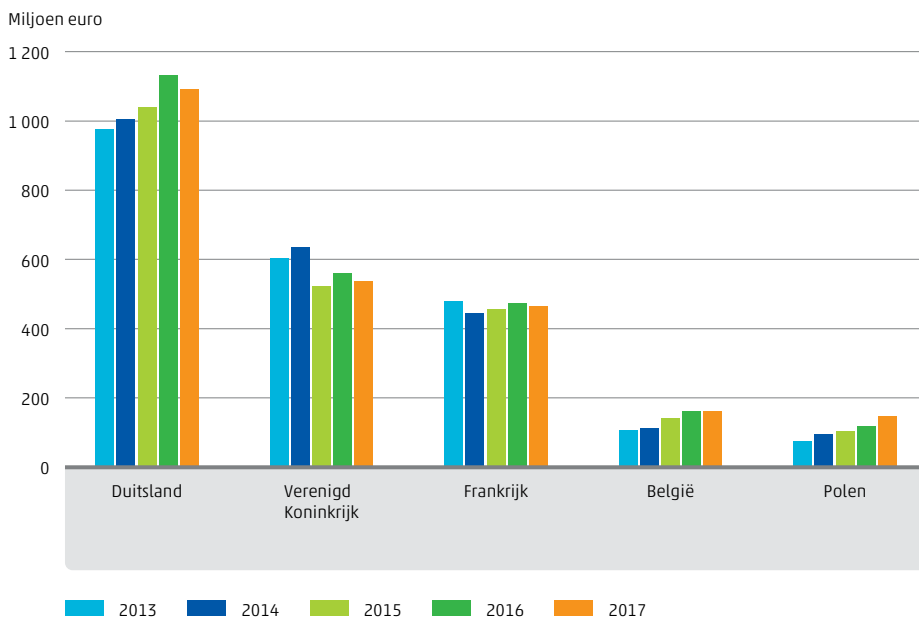
Export naar Duitsland loopt iets terug

Met een aandeel van 29 procent in de snijbloemenexport was Duitsland de belangrijkste exportbestemming. In 2017 is de snijbloemenexport naar Duitsland geraamd op 1 092 miljoen euro, wat een daling is van ruim 3 procent ten opzichte van het recordjaar 2016.

Export naar overige landen wisselend

De export naar Frankrijk en Italië wisselt van jaar tot jaar sterk. Na een opleving van beide landen in 2016, daalde deze in 2017. Vooral de export naar Italië nam fors af (7 procent) en is nu het zesde exportland. Grootste stijgers in de export vanuit Nederland waren Polen (23 procent) en Denemarken (11 procent). De positieve ontwikkeling op de Poolse markt is al een aantal jaren aan de gang en wordt veroorzaakt door een hoger besteedbaar inkomen in de altijd al aanwezige bloemencultuur. De exportwaarde naar Rusland is na een paar jaar van stagnatie in 2017 met 18 miljoen euro weer toegenomen. In 2012 bedroeg de export naar Rusland 240 miljoen euro, tegen 139 miljoen euro geraamd in 2017.

2.4.3 Belangrijkste bestemmingen bij de Nederlandse export van snijbloemen

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

De export van snijbloemen bestaat voor bijna 80 procent uit waar van Nederlandse makelij en voor 20 procent uit wederuitvoer.

Totale import in Nederland stijgt 3,4 procent

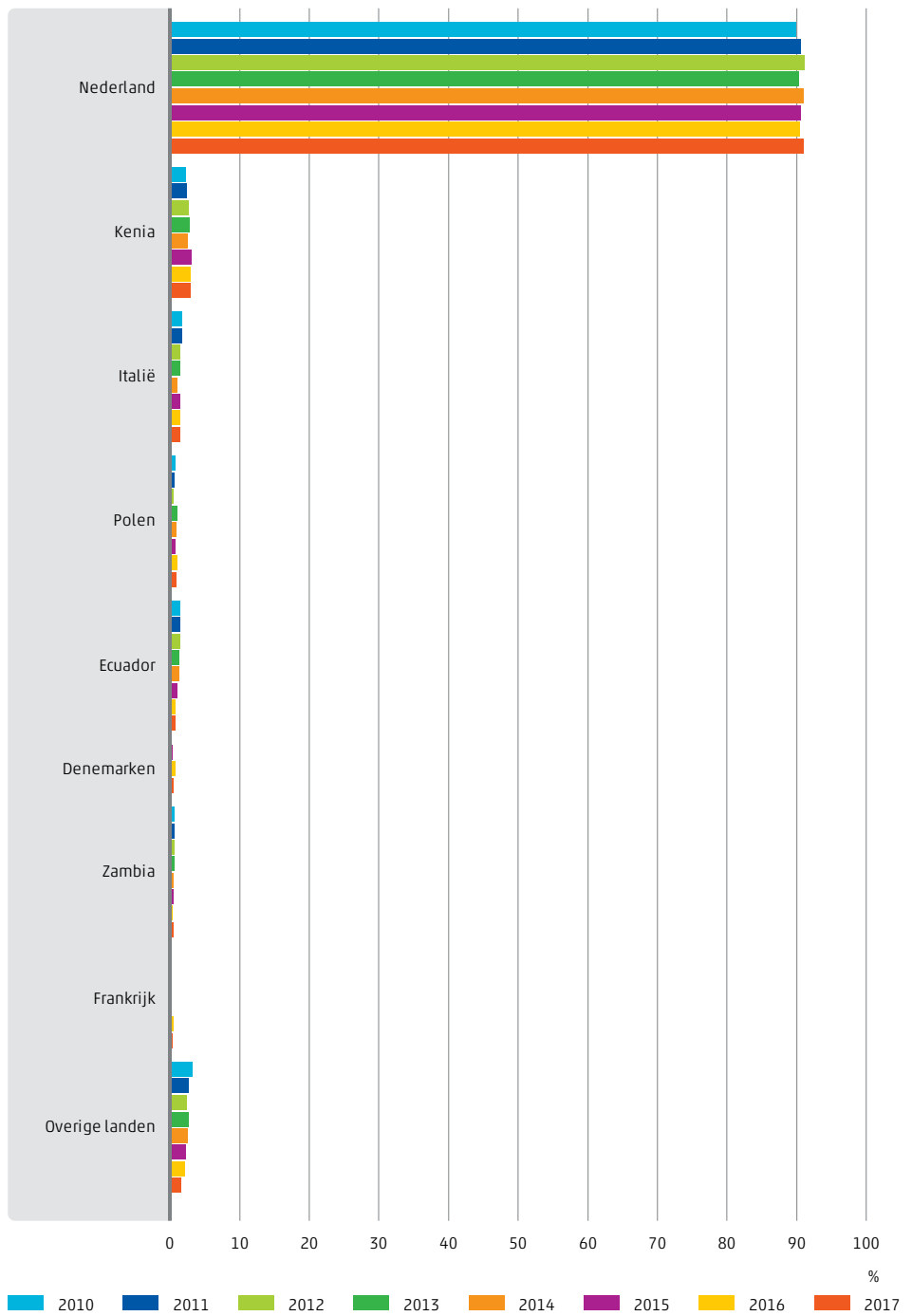
De belangrijkste landen die naar Nederland snijbloemen exporteren zijn Kenia, Ethiopië en België. De Nederlandse import uit Kenia zal naar verwachting met 10 procent toenemen en die vanuit Ethiopië steeg nauwelijks. De importwaarde van snijbloemen die via België naar Nederland gingen, daalde in 2017 met 31 procent. Deels is dit import vanuit Afrikaanse landen die via Belgische vliegvelden binnenkomt om vervolgens naar Nederland te worden doorgevoerd voor verdere verwerking en verkoop. Uit Duitsland, Italië en Spanje nam de importwaarde toe.

Nederland veruit grootste importaandeel in Duitsland

Verreweg de meeste snijbloemen die Duitsland importeert, komen uit Nederland. Het aandeel van de snijbloemen die Duitsland uit Nederland importeert, schommelt al jaren rond de 90 procent. Voor een deel zijn deze bloemen eerst zelf door Nederland geïmporteerd en verwerkt, om vervolgens weer afgezet te worden in Duitsland. Kenia is op gepaste afstand tweede herkomstland op de Duitse markt. De opkomst van andere landen lijkt zich te hebben gestabiliseerd.

De Nederlandse exportwaarde voor snijbloemen is volgens de Vereniging van Groothandelaren in Bloemkwekerijproducten (VGB) tot en met oktober 2017 gestegen met 6 procent ten opzichte van vorig jaar. Deze cijfers zijn echter inclusief de doorvoer van bloemen en dit verklaart het verschil met de CBS-cijfers. Verwacht wordt dat de totale bloemenexport inclusief doorvoer via Nederland zich de komende jaren positief zal blijven ontwikkelen.

2.4.4 Belangrijkste herkomstlanden bij Duitse import van snijbloemen

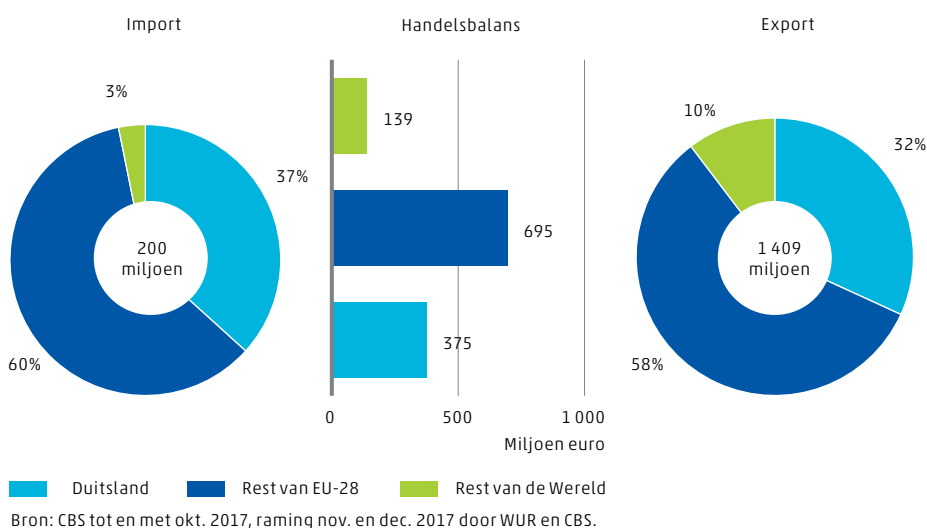
Bron: Comext/Eurostat tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

2.5 Exportgroei boomkwekerijproducten zet in 2017 door

De exportwaarde van boomkwekerijproducten uit Nederland stijgt in 2017 met 6 procent naar 1,4 miljard euro. Het herstel van het belang van Duitsland als exportbestemming dat in 2016 werd ingezet, zet in 2017 door. Ook naar het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, Polen en de landen in Scandinavië nam de Nederlandse export in 2017 toe.

2.5.1 Import en export van boomkwekerijproducten in 2017 naar regio

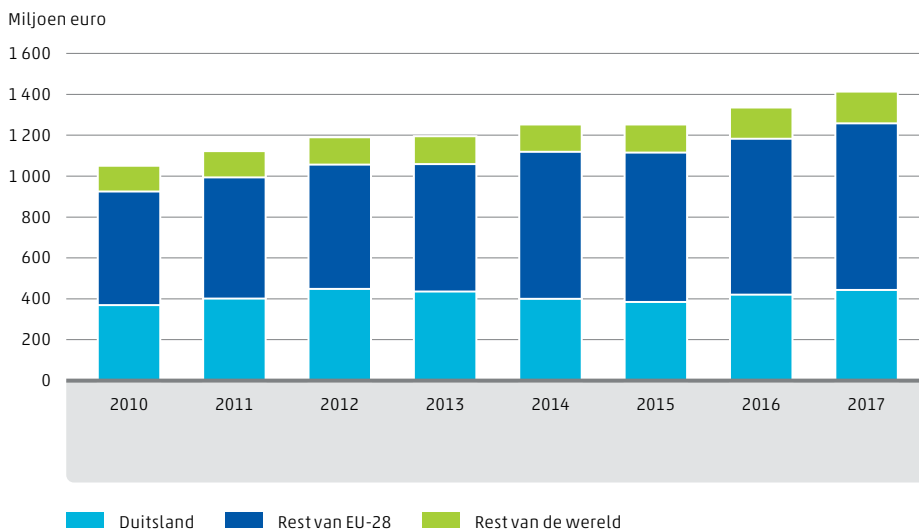

Handelsbalans groeit mee met exportstijging

Omdat de import van boomkwekerijproducten door Nederland klein is (in 2017 14 procent van de exportwaarde), heeft deze beperkt invloed op de handelsbalans van boomkwekerijproducten. Hierdoor nam het handelsoverschot in boomkwekerijproducten, in lijn met een stijgende export, met bijna 4 procent toe.

De import van boomkwekerijproducten door Nederland komt vooral uit de logistiek aantrekkelijk gelegen buurlanden. De invoer kwam voor circa 35 procent uit Duitsland en ruim 20 procent uit België en groeide in 2017, net als in 2015 en 2016.

2.5.2 Nederlandse export van boomkwekerijproducten

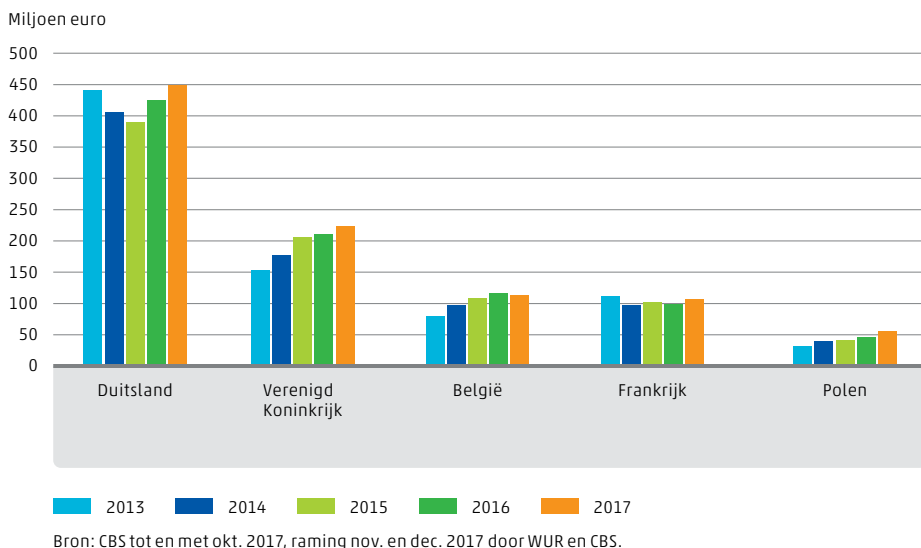
Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Export naar Duitsland weer op niveau 2012

De totale export van Nederlandse boomkwekerijproducten met bestemming Duitsland heeft zich, na een daling in de periode 2013 tot en met 2015, in 2016 hersteld en in 2017 zet dit herstel door. Parallel is de export naar vooral andere Europese landen toegenomen. Het aandeel van Duitsland als exportbestemming blijft daarom stabiel. De voornaamste oorzaken voor de afname in de periode 2013 tot en met 2015 waren de gedaalde bestedingen bij consumenten en overheden, de uitval van Duitse ketenpartijen en aanbieders in 2014, de concurrentie vanuit Oost-Europa en de thuisproductie. Het herstel van de Nederlandse export sinds 2016 komt vooral door aangetrokken vraag voor de exclusievere segmenten met hogere waarde. Maar ook door hersteld vertrouwen in de eerder afgefallen, maar inmiddels overgenomen, Duitse ketenpartijen en daling van de Duitse thuisproductie door de afname van het aantal bedrijven.

Boomkwekerijproducten krijgen een hogere waarde door aansluiting bij de vraag van de klant en met onderscheidend vermogen onder meer op het vlak van kwaliteit, sierwaarde, aflevertiming en voldoen aan residu-richtlijnen. Hiermee kunnen marktgerichte boomkwekerijbedrijven met een goed netwerk groeien. De export van boomkwekerijproducten bestaat voor bijna 97 procent uit waar van Nederlandse makelij en voor slechts 3 procent uit wederuitvoer.

2.5.3 Belangrijkste bestemmingen bij Nederlandse export van boomkwekerijproducten

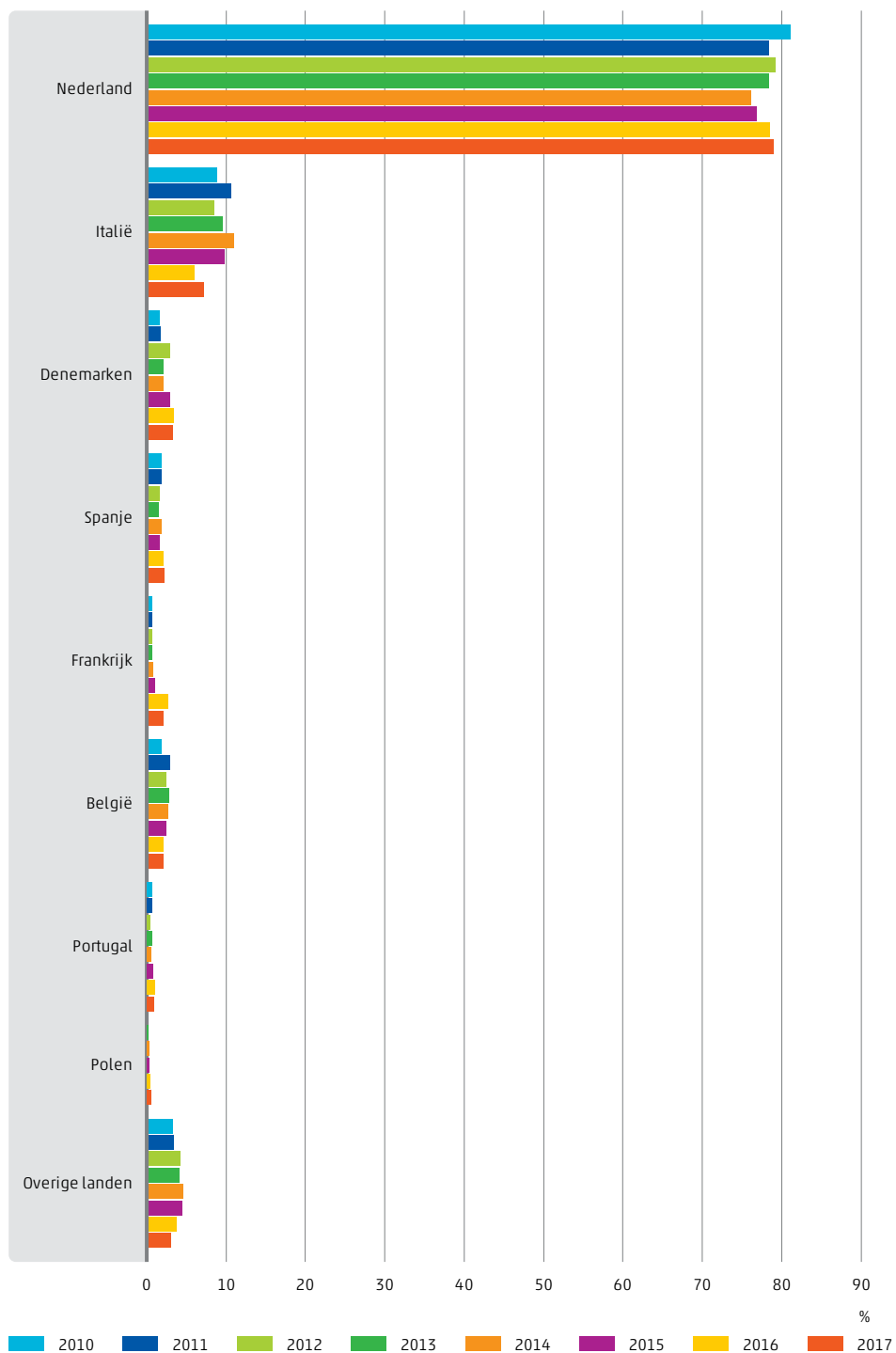

Import van boomkwekerijproducten in Duitsland groeit door

De totale Duitse import van boomkwekerijproducten groeide in 2017. De import van Nederlands product groeide mee, zelfs harder dan gemiddeld. Hiermee blijft Nederland veruit de belangrijkste importpartner voor Duitse afnemers. Het marktaandeel van Nederland handhaaft zich de laatste vijf jaar tussen de 75 en de 80 procent.

Het marktaandeel was mede stabiel door de stijging van de import van boomkwekerijproducten en de groei van de import van Nederlandse producten met een hogere waarde, waarin Nederland een sterke positie heeft.

2.5.4 Belangrijkste herkomstlanden bij de Duitse import van boomkwekerijproducten

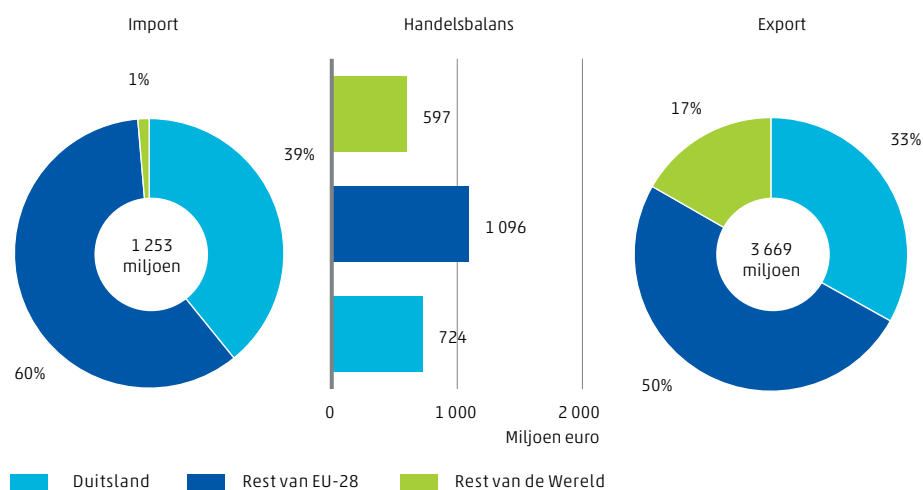

Bron: Comext/Eurostat tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

2.6 Exportwaarde kaas flink gestegen in 2017

De totale waarde van de Nederlandse kaasexport, inclusief wederuitvoer, is in 2017 gestegen met 500 miljoen euro tot 3,7 miljard. Dit is een stijging van 16 procent ten opzichte van 2016. Een derde van alle geëxporteerde kaas ging in 2017 naar Duitsland. De totale waarde van de invoer van kaas is ruim 1,2 miljard euro: een stijging van 165 miljoen (+15 procent) ten opzichte van 2016.

2.6.1 Import en export van kaas in 2017 naar regio

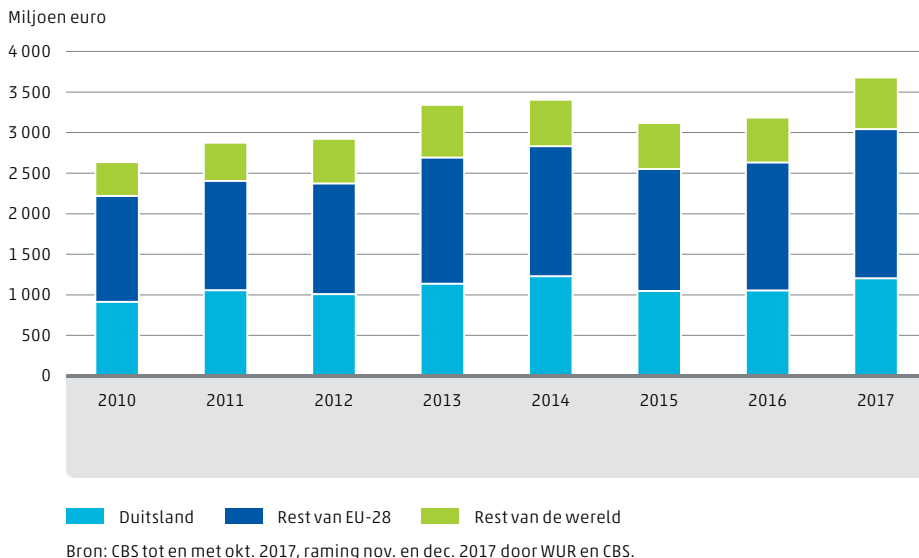

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Duitsland belangrijkste handelspartner kaas

Nog altijd is Duitsland de belangrijkste handelspartner voor kaas, zowel voor invoer als uitvoer. In 2017 werd er ruim 1,2 miljard euro aan kaas naar Duitsland geëxporteerd: dit is 33 procent van de totale exportwaarde van kaas uit Nederland. Na een aantal jaren van daling is de invoer van kaas uit Duitsland in 2017 toegenomen tot 491 miljoen euro, wat neerkomt op 39 procent van de totale Nederlandse invoer van kaas.

2.6.2 Nederlandse export van kaas

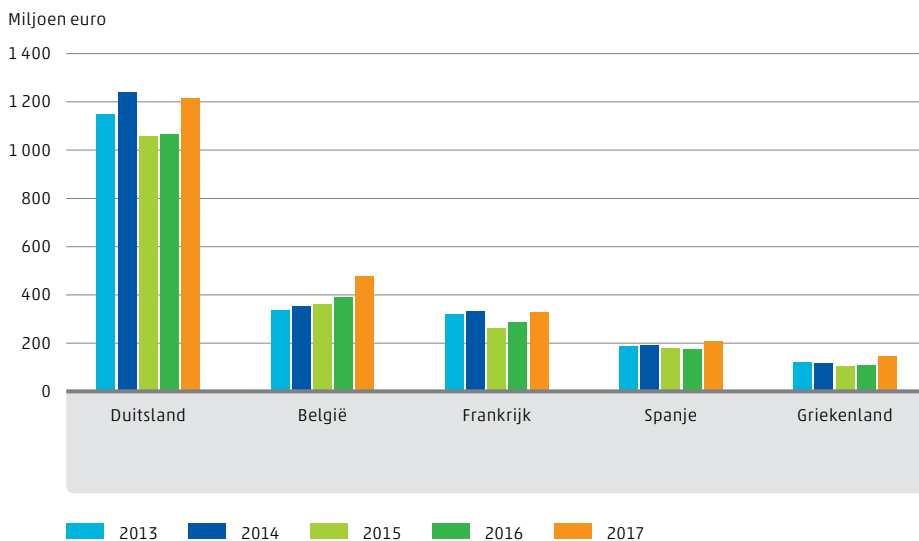

Andere belangrijke bestemmingen binnen de EU voor Nederlandse kaas zijn België en Frankrijk, met een aandeel in de totale exportwaarde van respectievelijk 13 procent en 9 procent. Ook voor de invoer van kaas is België een belangrijke handelspartner met een aandeel van 21 procent. De invoerwaarde van kaas uit België stijgt sinds 2013 met gemiddeld 14 procent per jaar. Sinds 2013 wordt er in België minder consumptiemelk geproduceerd ten gunste van de productie van kaas, poeders, boter en room. Hiermee stijgt ook de export van kaas naar België. De totale waarde van de door Nederland uitgevoerde kaas naar EU-landen is gestegen met iets meer dan 16 procent tot 3,1 miljard euro.

De belangrijkste Nederlandse exportbestemmingen voor kaas buiten Europa zijn de Verenigde Staten en Japan met een gezamenlijk aandeel van iets minder dan 5 procent. De exportwaarde van kaas naar Japan is in 2017 met 75 procent gestegen. De verwachting is dat de export van kaas uit de EU naar Japan in de toekomst een impuls krijgt als gevolg van het onlangs afgesloten handelsakkoord JEFTA. De kaasexport naar de Verenigde Staten is in 2017 licht gedaald. De export naar Rusland is in 2015 door de Russische boycot stil komen te liggen. In 2013 werd er nog voor 233 miljoen euro aan kaas naar Rusland geëxporteerd.

De export van kaas bestaat voor ruim 80 procent uit waar van Nederlandse makelij en voor bijna 20 procent uit wederuitvoer.

2.6.3 Belangrijkste bestemmingen bij de Nederlandse export van kaas

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Gestegen kaasprijzen

De toename van de Nederlandse kaashandelswaarde is vooral te danken aan toegenomen kaasprijzen. In 2015 en 2016 waren de kaasprijzen relatief laag als gevolg van het loslaten van de melkquota, het achterblijven van de verwachte vraag uit China en de handelsboycot met Rusland. Dit zorgde voor sterkere prijsconcurrentie op de internationale markt voor melk, maar ook voor kaas. Sinds het dieptepunt in april 2016 zijn de kaasprijzen tot en met het derde kwartaal van 2017 continu gestegen. In het laatste kwartaal van 2017 laten de prijzen echter weer een lichte daling zien. De gemiddelde prijzen van Goudse en Edammer liggen in 2017 gemiddeld bijna 30 procent hoger dan in 2016. De gestegen kaasprijzen zijn vooral te danken aan een toename van de vetprijzen (boter en room).

Exportvolume kaas stijgt minder hard dan van andere EU-landen

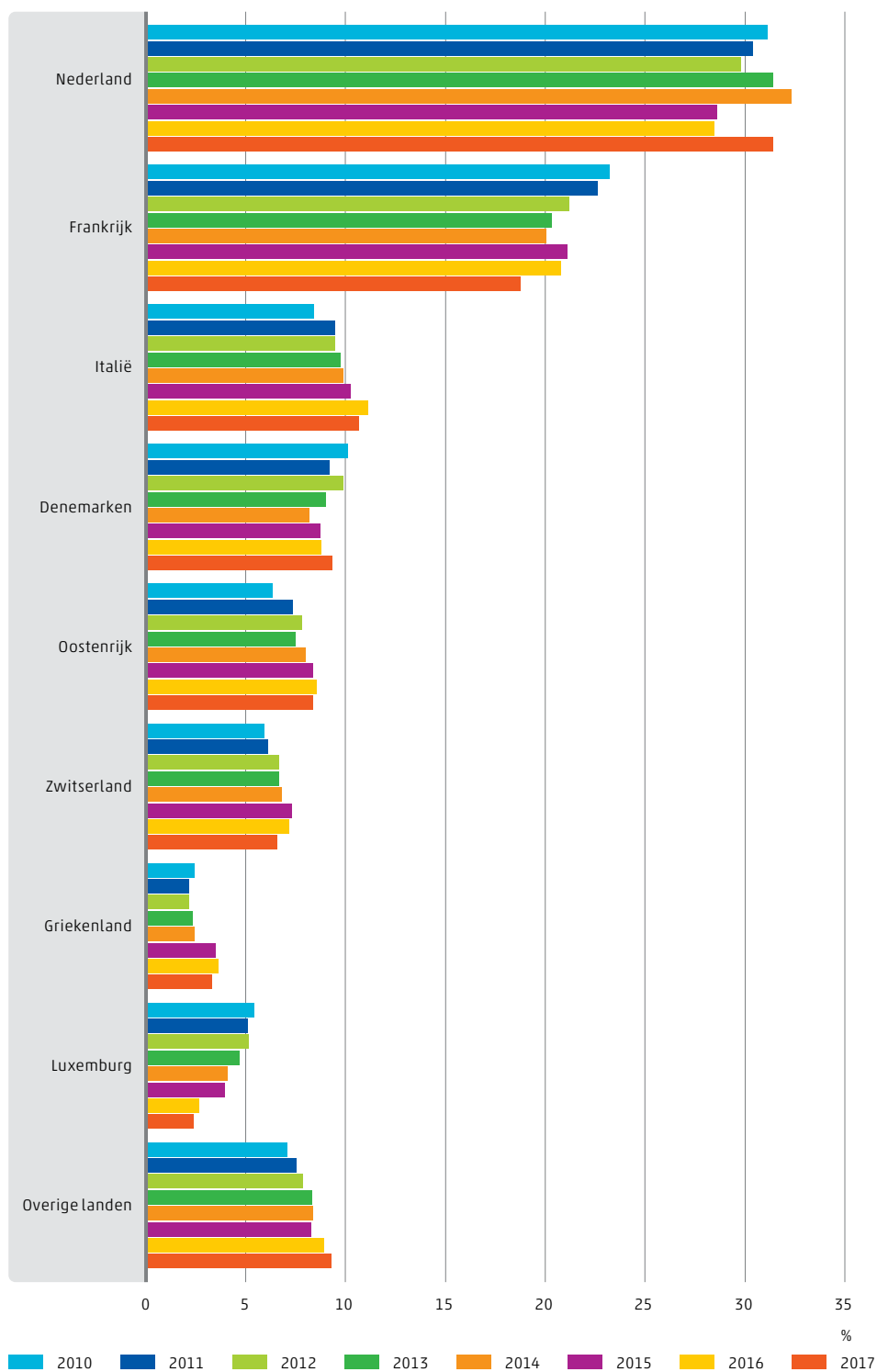
De stijging van de exportwaarde van kaas is in mindere mate ook te danken aan een stijging van het geëxporteerde volume. Over de eerste zes maanden van 2017 werd er volgens ZuivelNL 2,9 procent meer kaashoeveelheid geëxporteerd uit Nederland. Deze stijging is lager dan de totale stijging van het EU-exportvolume van 8 procent in het eerste halfjaar van 2017. Vooral Duitsland en Denemarken hadden hier een groot aandeel in. Ook het geëxporteerde volume aan kaas uit de Verenigde Staten steeg over de eerste zes maanden van 2017 fors met 24 procent. Interventievoorraden van kaas zijn in 2017 allemaal afgebouwd. Vanwege lage melkprijzen was eind 2015 en 2016 veel kaas via interventie in particuliere opslag beland, waarbij de Europese Commissie een vergoeding geeft voor het opslaan en daardoor tijdelijk van de markt halen van kaas (ZuivelNL, 2017b).

Belang Nederlandse kaas op de Duitse markt overanderd groot

In 2017 werd er in Duitsland voor 3,8 miljoen euro aan kaas geïmporteerd, een stijging van 11 procent ten opzichte van 2016. Meer dan 90 procent van de kaas die Duitsland invoert komt uit andere EU-landen zoals Nederland. Nederland is voor Duitsland een belangrijk herkomstland met een aandeel van circa 30 procent de laatste jaren. Na Nederland is Frankrijk met een aandeel van 19 procent het belangrijkste bij de Duitse import. De totale importwaarde aan kaas in Duitsland neemt over het algemeen toe, al was in 2015 en 2016 een dip waarneembaar vanwege relatief lage prijzen voor kaas. Ten opzichte van 2010, nam de import van Duitsland uit Nederland toe met ruim 40 procent. Het aandeel van de herkomstlanden is over het algemeen vrij stabiel, al neemt het aandeel van Frankrijk licht af en het aandeel van Italië, Zwitserland en Griekenland licht toe. Het aandeel van Nederland in de totale invoerwaarde van kaas door Duitsland schommelt de laatste jaren rond de 30 procent.

2.6.4 Belangrijkste herkomstlanden bij de Duitse import van kaas

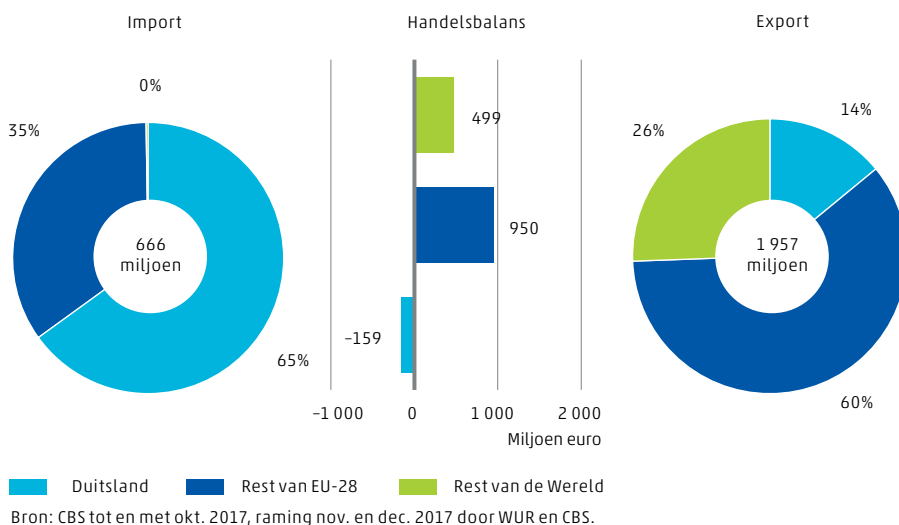
Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

2.7 Duitsland belangrijke handelspartner in varkensvlees

De Nederlandse varkensvleesindustrie exporteerde in 2017 voor bijna 2 miljard euro aan varkensvlees. Hiervan ging 14 procent (275 miljoen euro) naar Duitsland en nog eens 60 procent (1,2 miljard euro) naar de rest van de EU. Een kwart van de exportwaarde ging naar niet-Europese bestemmingen (zie figuur 2.7.1). Tegenover deze export stond een totale import van 666 miljoen euro, waarvan twee derde (433 miljoen euro) vanuit Duitsland.

Duitsland was daarmee opnieuw het belangrijkste handelsland van Nederland voor varkensvlees, maar Nederland heeft dus wel een handelstekort met Duitsland van 159 miljoen euro. Overigens moet dit worden gezien in samenhang met de grote export van levende varkens (biggen en slachtvarkens) naar Duitsland die in 2016 556 miljoen euro bedroeg (Wisman en Jukema, 2017). In 2017 ligt de exportwaarde van levende varkens naar Duitsland naar schatting 30 à 40 miljoen euro hoger door gestegen marktprijzen.

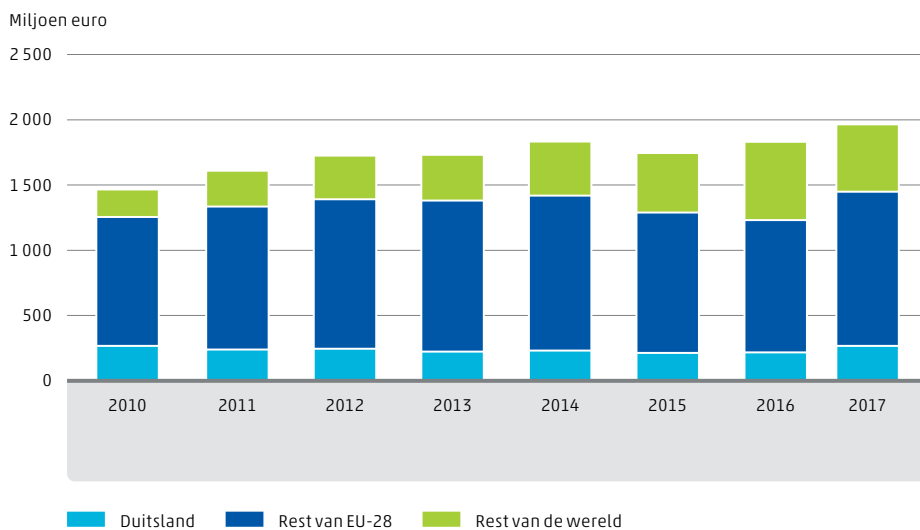
2.7.1 Import en export van varkensvlees in 2017 naar regio

Het varkensvlees dat door Nederland wordt ingevoerd komt voor een deel van Nederlandse varkens die in Duitse slachterijen zijn geslacht en verwerkt. Dat zijn (ook) varkens die volgens het Nederlandse kwaliteitsprogramma 'Varkens van Morgen' geproduceerd zijn en naar de Nederlandse supermarkten gaan. Dat deze

varkens in Duitsland geslacht en verwerkt worden, hangt samen met de nabijheid van meerdere slachthuizen op vergelijkbare reisafstand als binnen Nederland, de hoge efficiëntie in sommige Duitse slachthuizen en internationale oriëntatie van de vleesindustrie.

2.7.2 Nederlandse export van varkensvlees

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Exportwaarde varkensvlees stijgende

De totale exportwaarde van varkensvlees vanuit Nederland is stijgende. Bedroeg deze in 2010 nog 1,46 miljard euro, in 2017 komt deze een derde hoger uit. De afzet naar niet-Europese bestemmingen in 2016 lag met 586 miljoen euro fors hoger dan in 2015 (440 miljoen euro), vooral door een sterke afzet naar China (zie ook figuur 2.7.3). In 2017 is de totale afzet naar niet-Europese bestemming 500 miljoen euro. De daling van ruim 86 miljoen euro tussen 2016 en 2017 komt vooral door de teruglopende afzet naar China en Japan, maar wordt deels gecompenseerd door afzet naar andere bestemmingen.

De teruglopende afzet van varkensvlees naar niet-Europese bestemmingen wordt ruimschoots gecompenseerd door afzetstijging naar Duitsland (+51 miljoen euro) en overige Europese bestemmingen (+168 miljoen euro).

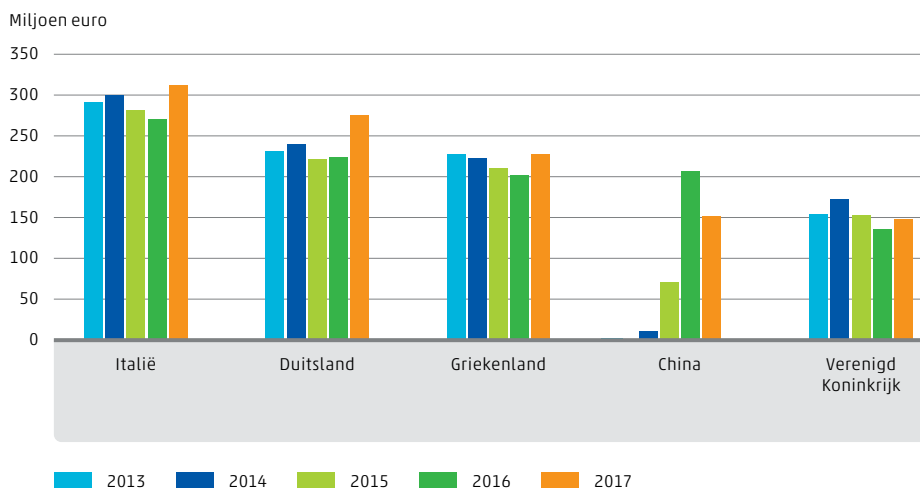
De varkensvleesproductie in Nederland ligt in 2017 naar schatting 4 procent hoger dan in 2016. Dit hangt samen met de toename van het aantal binnenlandse slachtingen en minder levende export. De binnenlandse slachtcapaciteit is onder andere gestegen door een nieuwe slachterij, terwijl een afgebrande slachterij in Duitsland niet meer herbouwd wordt. Bovendien liggen de uitbetaalde prijzen voor slachtvarkens in Nederland en Duitsland naar schatting dicht bij elkaar dan in het verleden, wat de noodzaak vermindert om varkens in het buitenland af te zetten.

Waarde varkensvlees met bestemming Duitsland in 2017 ruim 20 procent hoger

Italië is in waarde de grootste afnemer van varkensvlees uit Nederland, gevolgd door Duitsland en Griekenland. De totale afzet van varkensvlees naar Duitsland in 2017 bedroeg 275 miljoen euro, ruim 20 procent meer dan in 2016. De totale exportwaarde naar de in 2017 grootste afzetlanden bedroeg circa 1,1 miljard euro, 57 procent van de totale exportwaarde vanuit Nederland.

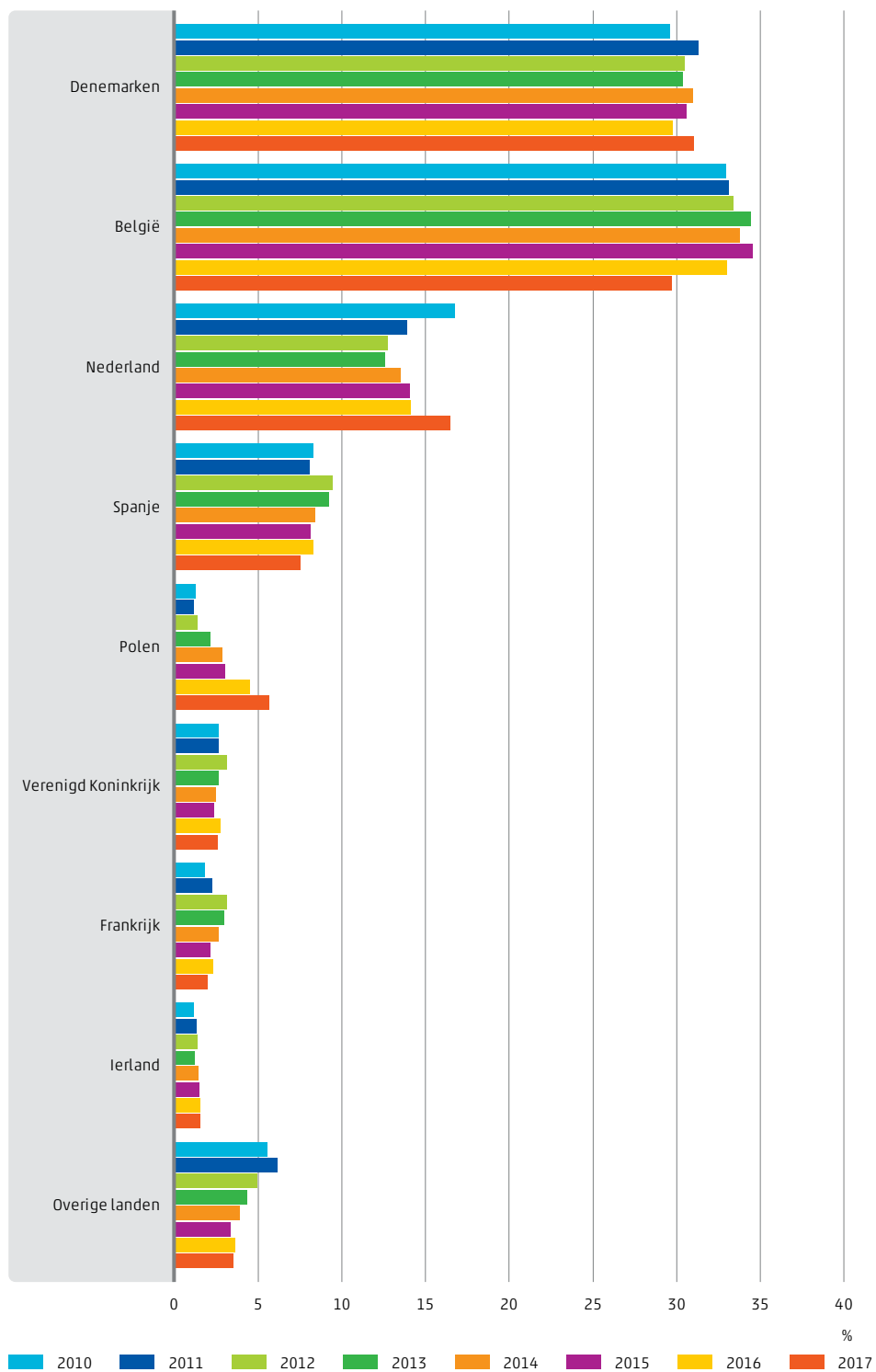
De export van varkensvlees bestaat voor ruim 90 procent uit waar van Nederlandse makelij en voor een kleine 10 procent uit wederuitvoer.

2.7.3 Belangrijkste bestemmingen bij de Nederlandse export van varkensvlees

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

2.7.4 Belangrijkste herkomstlanden bij de Duitse import van varkensvlees

Bron: Comext/Eurostat tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

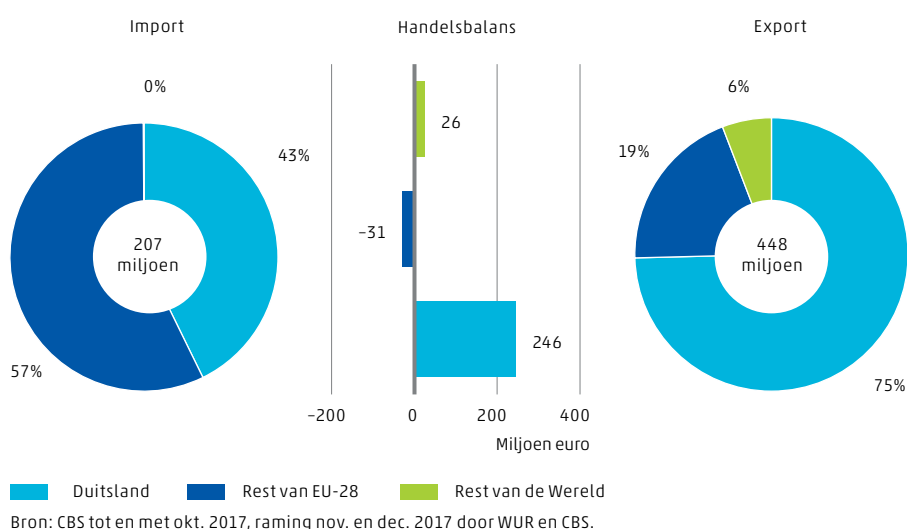
Nederlandse importaandeel op Duitse markt in 2017 gestegen

Duitsland importeerde in 2017 voor 1,6 miljard euro varkensvlees. Belangrijkste leveranciers waren Denemarken en België, met Nederland op de derde plaats met een totale waarde van circa 271 miljoen euro. Nederland heeft daarmee een aandeel in de totale Duitse varkensvleesimport van bijna 17 procent; in 2016 lag dat nog op ruim 14 procent.

2.8 Duitsland veruit belangrijkste bestemming voor Nederlandse eieren

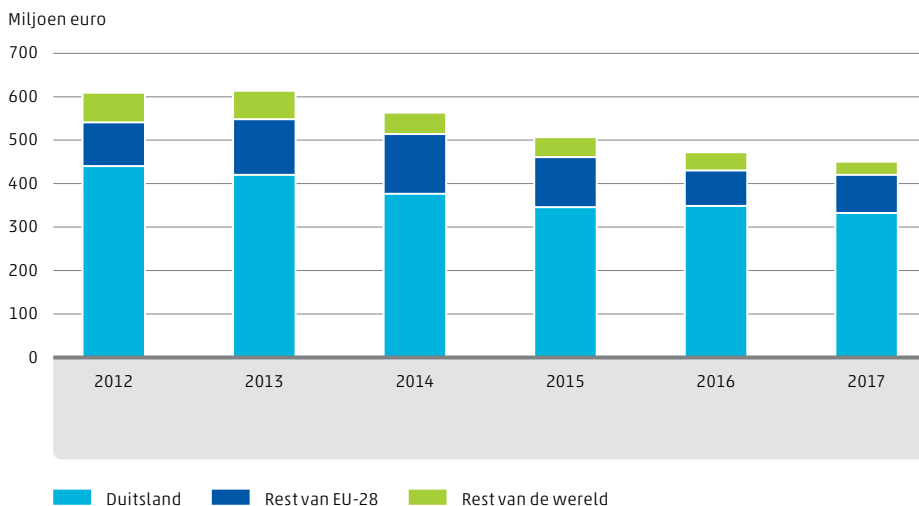
De ramingen voor 2017 geven een lagere exportwaarde van Nederlandse consumptie-eieren in vergelijking met 2016. Ook de invoerwaarde in 2017 is gedaald. De handelsbalans geeft voor 2017 een overschot van 241 miljoen euro. Volgens deze raming is het overschot dan 27 miljoen euro lager dan in 2016. Vooral het handelsoverschot met Duitsland kan dit resultaat verklaren. In 2017 was het handelsoverschot met Duitsland 246 miljoen euro. De cijfers over 2017 worden sterk beïnvloed door de fipronil-affaire.

2.8.1 Import en export van consumptie-eieren in 2017 naar regio

Voor de Nederlandse legpluimveesector is Duitsland een heel belangrijke exportbestemming. Van de in Nederland geproduceerde eieren gaat circa de helft naar Duitsland. Het merendeel is export als consumptie-eieren, maar ook veel eiproducten gaat naar de Oosterburen. De totale waarde van de export van consumptie-eieren wordt voor 2017 geraamd op ruim 335 miljoen euro.

2.8.2 Nederlandse export van consumptie-eieren

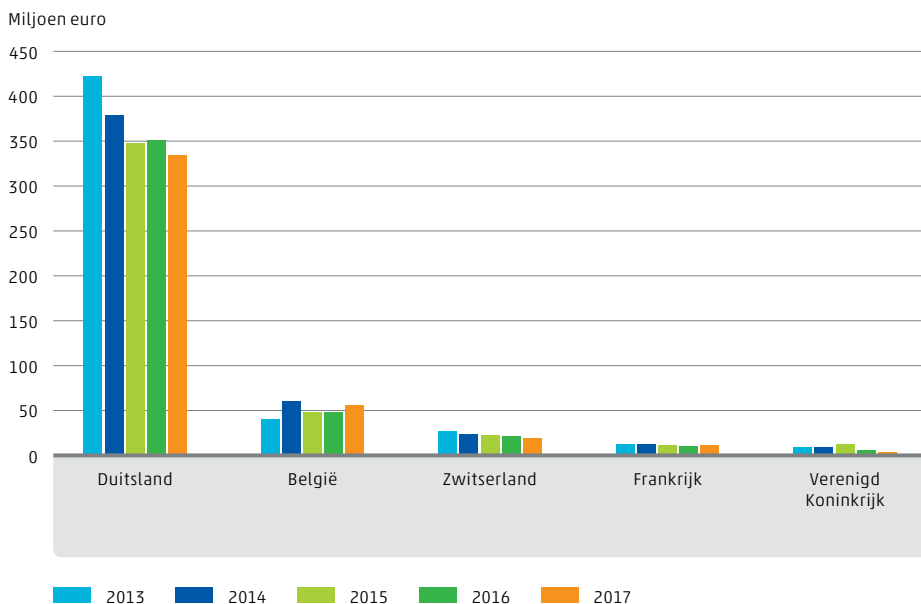
Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Van de totale export van consumptie-eieren gaat meer dan 90 procent naar EU-landen. Van de EU-landen is Duitsland veruit de belangrijkste bestemming. Het aandeel van Duitsland in de EU-export wordt voor 2017 geschat op 79 procent en in 2016 was dit percentage 81 procent. Door de fipronil-affaire is in 2017 de Nederlandse productie 7 tot 8 procent lager dan in 2016. Omdat de prijzen voor scharrel- en kooieieren in de tweede helft van 2017 fors gestegen zijn, kan verwacht worden dat de totale waarde vergelijkbaar is met of hoger is dan vorig jaar. Dit betekent dat de raming van de laatste twee maanden, die hier geen rekening mee houdt, op dit moment een onderschatting geeft van de totale exportwaarde. Naast Duitsland is er afzet, in kleinere hoeveelheden, naar enkele andere landen. De raming voor 2017 is: België (56 miljoen euro), Zwitserland (19 miljoen euro), Frankrijk (11 miljoen euro) en het Verenigd Koninkrijk (4 miljoen euro).

De export van consumptie-eieren bestaat voor 75 procent uit waar van Nederlandse makelij en voor een 25 procent uit wederuitvoer.

Op de Duitse markt is Nederland de belangrijkste speler. In 2017 is het aandeel van Nederland in de totale Duitse invoer 78 procent. De belangrijkste concurrent is Polen en, in mindere mate, België. De Duitse import uit zowel Nederland als Polen is de laatste jaren redelijk stabiel.

2.8.3 Belangrijkste bestemmingen bij de Nederlandse export van consumptie-eieren

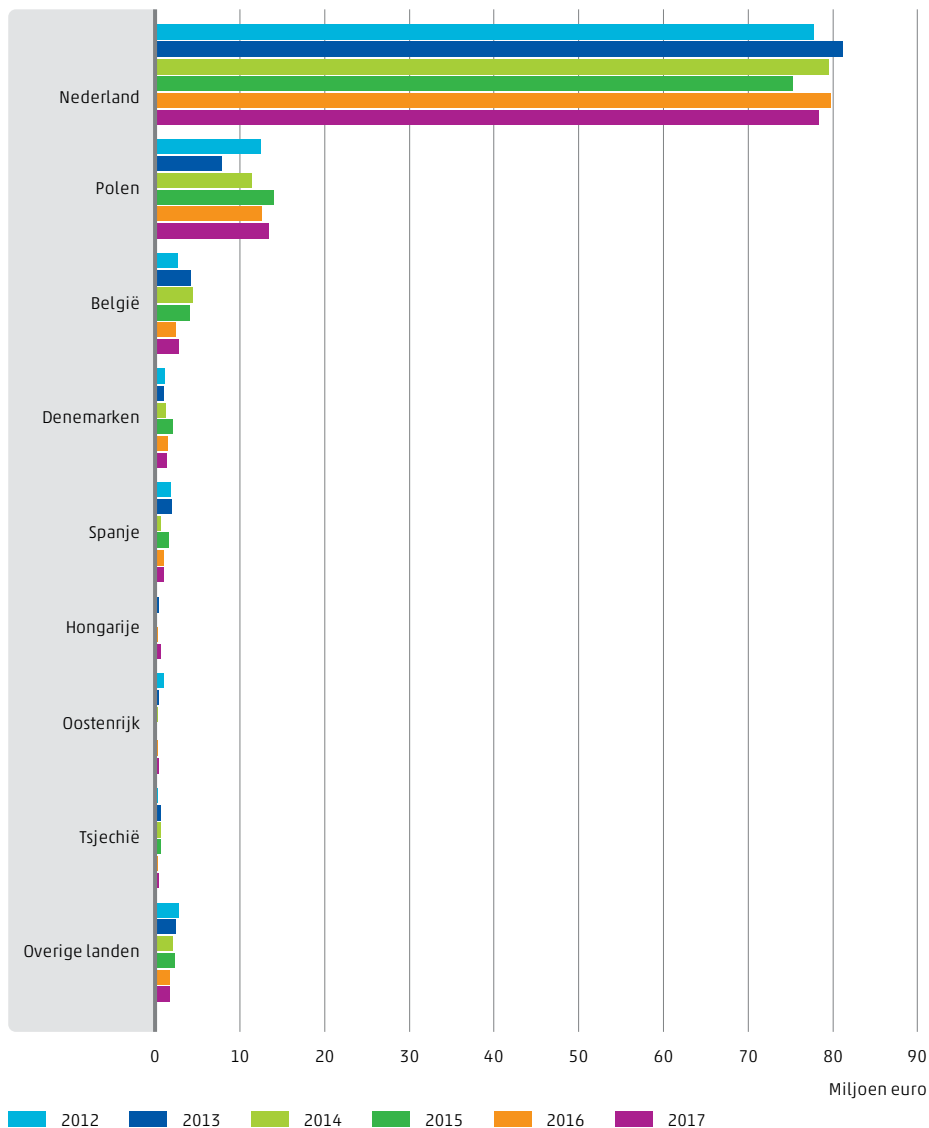
Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Fors hogere eierprijzen in 2017

In 2017 was de totale Nederlandse eierproductie duidelijk lager dan in voorgaande jaren. Geschat wordt dat de totale jaar productie 7 tot 8 procent lager uitkomt. Dit is het directe gevolg van de fipronil-affaire, waarbij miljoenen eieren vernietigd zijn en circa 3,5 miljoen hennen (10 procent van het totaal in Nederland) vroegtijdig gedood zijn. Tegenover de lagere productie staan wel hogere eierprijzen. In de eerste helft van het jaar waren de prijzen al hoger dan in 2016. Daarna zijn de prijzen vanaf augustus, het begin van de fipronil-crisis, fors gestegen. In november waren de prijzen voor scharrel- en kooi-eieren op boerderijniveau met 60 tot 70 procent gestegen. Door deze prijsstijging mag verwacht worden dat de totale exportwaarde van eieren toch gelijk of hoger zal uitkomen dan vorig jaar. Deze prijsstijging is namelijk niet meegenomen in de raming voor de laatste twee maanden van 2017.

2.8.4 Belangrijkste herkomstlanden bij de Duitse import van consumptie-eieren

Bron: Comext/Eurostat tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

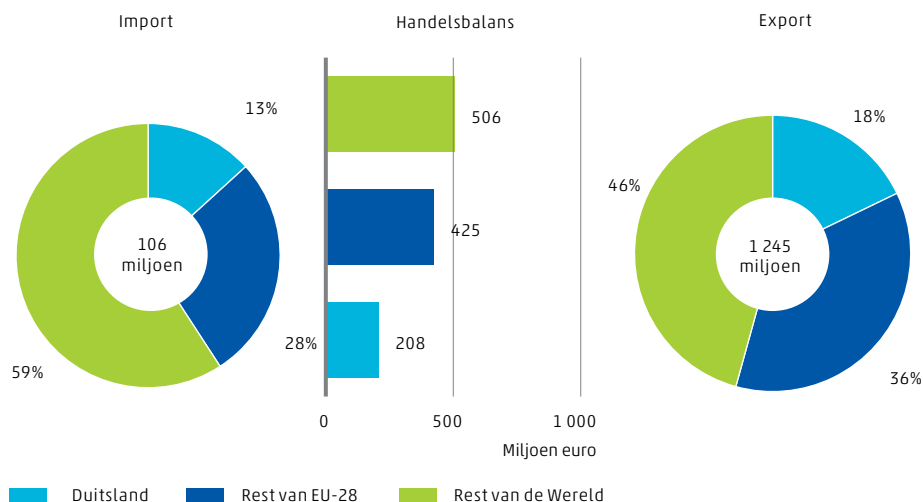
Door de negatieve aandacht voor Nederlandse eieren in de Duitse media was de afzet van Nederlandse eieren naar de Duitse retail duidelijk minder. De Duitse consument had in de maanden augustus en september een voorkeur voor een Duits ei. Omdat de zelfvoorzieningsgraad in Duitsland tussen 65 en 70 procent ligt, blijft er altijd behoefte aan import. De Nederlandse producenten voldoen daarbij aan de specifieke wensen van de Duitse supermarkten. Dit betreft leghennen

houden met onbehandelde snavels en gebruik van voeders vrij van genetisch gemodificeerde organismen (non-GMO voer). Concurrenten, zoals Polen en België produceren maar weinig eieren volgens deze standaard. Hiermee behoudt Nederland haar speciale positie op de Duitse markt, ondanks de fipronil-affaire.

2.9 Nederlandse bloembollenexport is wereldhandel

De Nederlandse handel in bloembollen is wereldwijd georiënteerd en de bloembollen worden naar alle uithoeken van de wereld geëxporteerd. De exportwaarde inclusief wederuitvoer bedraagt in 2017 naar verwachting 1,24 miljard euro. Dit is een stijging van ruim 4 procent ten opzichte van 2016. Duitsland blijft de belangrijkste afnemer van Nederlandse bloembollen, maar het aandeel in de totale export is in de periode 2012–2017 geleidelijk afgenomen van 20 procent naar 18 procent. De import is met een verwachte waarde van 0,11 miljard euro in 2017 weliswaar beperkt van omvang, maar wel met bijna 50 procent gegroeid ten opzichte van 2016.

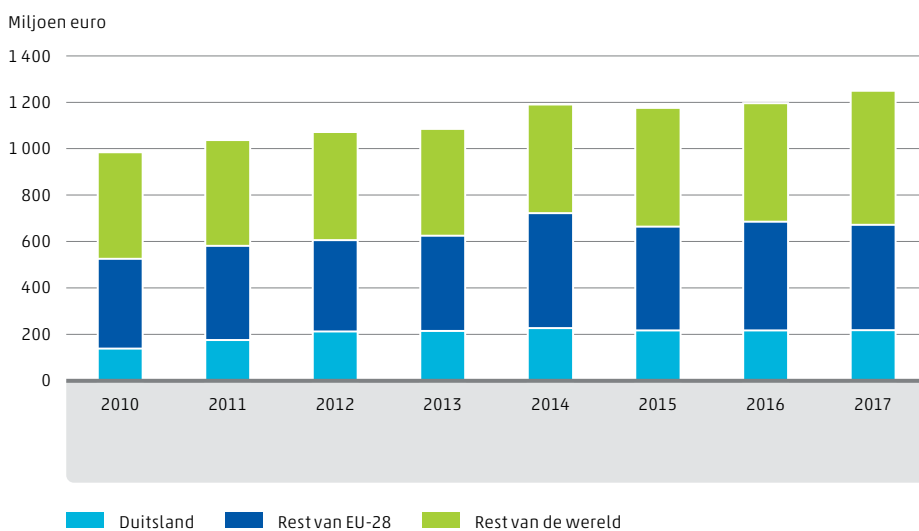
2.9.1 Import en export van bloembollen in 2017 naar regio

Handelsbalans ontwikkelt zich positief

De handelsbalans neemt in 2017 naar verwachting met 1,7 procent toe tot 1,14 miljard euro. De ontwikkeling van de handelsbalans blijft achter bij de exportontwikkeling, hetgeen wat kan worden verklaard door de forse groei van de import van bloembollen. Net als voorgaande jaren wordt ongeveer 55 procent van de bloembollen afgezet binnen de EU en 45 procent daarbuiten. In vergelijking met andere agrarische producten is het aandeel dat buiten de EU-landen wordt afgezet groot. De import is relatief gering en er worden meer bollen van buiten de EU geïmporteerd (80 procent) dan van binnen de EU (20 procent). Dit heeft te maken met het feit dat op het zuidelijk halfrond de teeltseizoenen tegengesteld zijn en deze bollen geschikt zijn voor de veredeling en als uitgangsmateriaal voor exclusieve bolbloemen in Nederland. Ondanks de uitbreiding van het areaal in Nederland is door een lagere productie per hectare een goede balans tussen vraag en aanbod in 2017, resulterend in licht stijgende prijzen. De vraag werd gestimuleerd door de uitstekende resultaten in de Nederlandse broeierij van bolbloemen in het afgelopen seizoen, terwijl ook de orders voor de droogverkoop binnen Europa stabiel bleven. Ook de verdere verbetering van de economische situatie in de wereld en de forse stijging van de dollarkoers in 2017 zijn van invloed op de gunstige cijfers.

2.9.2 Nederlandse export van bloembollen

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

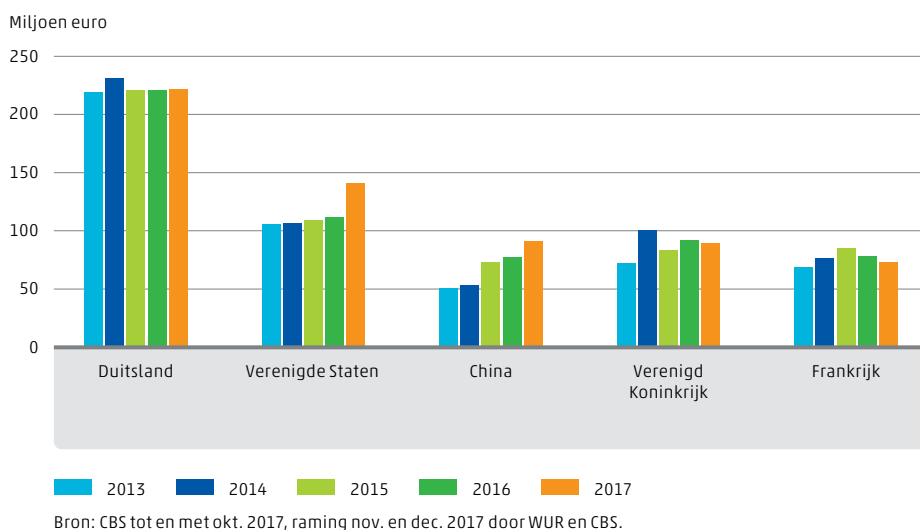
Een vijfde van de bloembollenexportwaarde naar Duitsland

Sinds 2012 is de export van bloembollen naar de oosterburen zeer constant met een waarde van rond 220 miljoen euro. Door de stijging van de totale exportwaarde van bloembollen in deze periode is echter het relatieve aandeel van Duitsland in de totale export licht gedaald tot naar schatting 18 procent. Bij andere agrarische producten is het belang van Duitsland veelal beduidend hoger. Door de grote geografische spreiding van de Nederlandse export over veel landen binnen en buiten de EU heeft de branche een goed mechanisme om tegenvallende marktontwikkelingen of mogelijke incidenten op individuele markten het hoofd te bieden. Het belang van verre bestemmingen zoals de Verenigde Staten (met 11 procent op de 2e plaats) en China (met 7 procent op de 3e plaats) is relatief groot. Opvallend is de groei van de export naar België na 2014 met 50 procent tot 43 miljoen euro, wat slechts voor een klein deel verklaard kan worden door een toename van de contractteelt in België voor Nederlandse bedrijven. Wellicht is sprake van meer afzet naar producenten van bolbloemen.

Bij de importlanden vallen Taiwan en Thailand op; dit zijn landen waar uitgangsmateriaal voor de Nederlandse orchideeënteelt vandaan komt. Binnen de productgroep bloembollen valt namelijk ook de codering voor 'orchideeën in bloei of in blad'. Brazilië, Chili, Nieuw-Zeeland en Zuid-Afrika zijn landen op het zuidelijk halfrond, waar uitgangsmateriaal voor de Nederlandse bloembollenteelt vandaan komt.

De export van bloembollen bestaat vrijwel volledig uit producten van Nederlandse makelij en voor slechts 1 procent uit wederuitvoer.

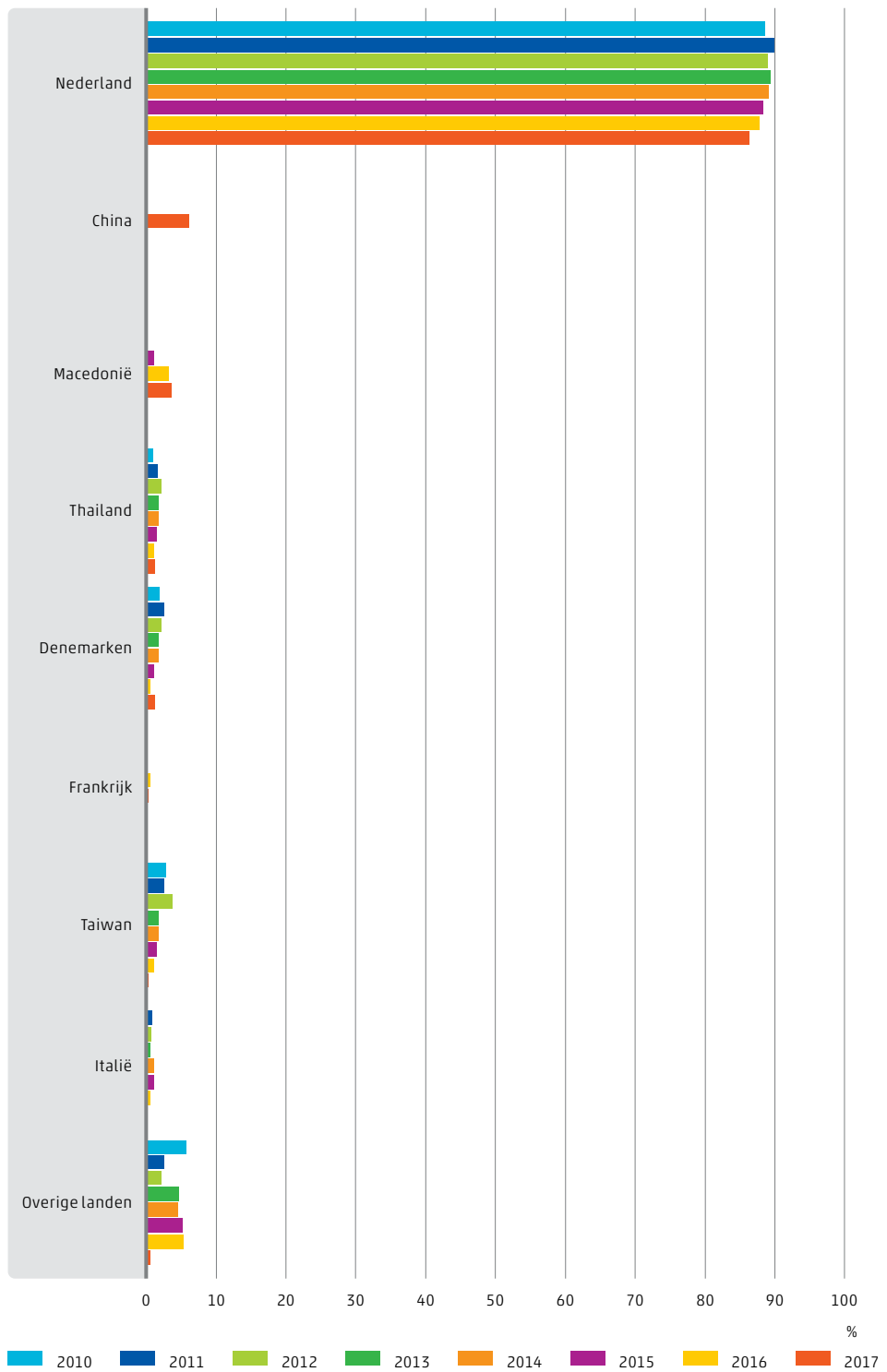
2.9.3 Belangrijkste bestemmingen bij de Nederlandse export van bloembollen

Import van bloembollen in Duitsland gedomineerd door Nederland

De import van bloembollen op de Duitse markt wordt gedomineerd door Nederland. De invoer vanuit Aziatische landen betreft naar verwachting voornamelijk orchideeën.

2.9.4 Belangrijkste herkomstlanden bij de Duitse import van bloembollen

Bron: Comext/Eurostat tot en met sept. 2017, raming okt.-dec. 2017 door WUR en CBS.

2.10 Export landbouwgerelateerde goederen groeit ook

In al het voorgaande is de handel in landbouwgoederen benaderd vanuit de basisdefinitie: primaire (onbewerkte) en secundaire (bewerkte) landbouwgoederen. Er is ook een uitgebreidere definitie van de landbouwhandel, namelijk inclusief tertiaire landbouwgoederen. Dit zijn landbouwgerelateerde goederen die worden verhandeld ten behoeve van de agribusiness in binnen- en buitenland, zoals kunstmest, gewasbeschermingsmiddelen of machines voor de voedingsindustrie.

In 2017 wordt de landbouwgerelateerde export geraamd op 9,1 miljard euro, een nieuw exportrecord. Inclusief de eerder beschreven primaire en secundaire landbouwgoederen komt de totale Nederlandse landbouwexport in 2017 voor het eerst boven de honderd miljard uit: 100,8 miljard euro.

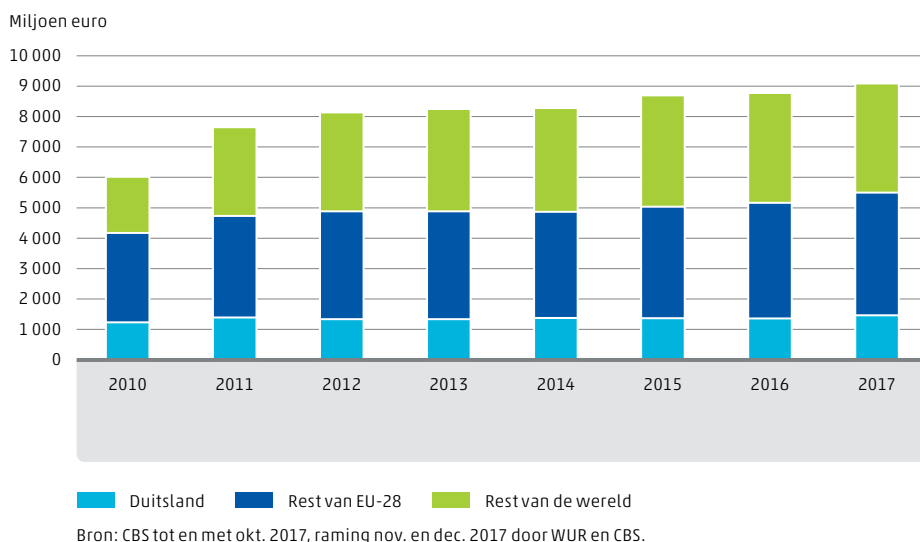

9,1 miljard euro bedroeg in 2017 de export van landbouwgerelateerde goederen

De landbouwgerelateerde export groeide in het afgelopen jaar licht, met 3,5 procent. Ook in de jaren ervoor was er sprake van lichte, gestage groei. In 2010 en 2011 lag de landbouwgerelateerde export duidelijk lager.

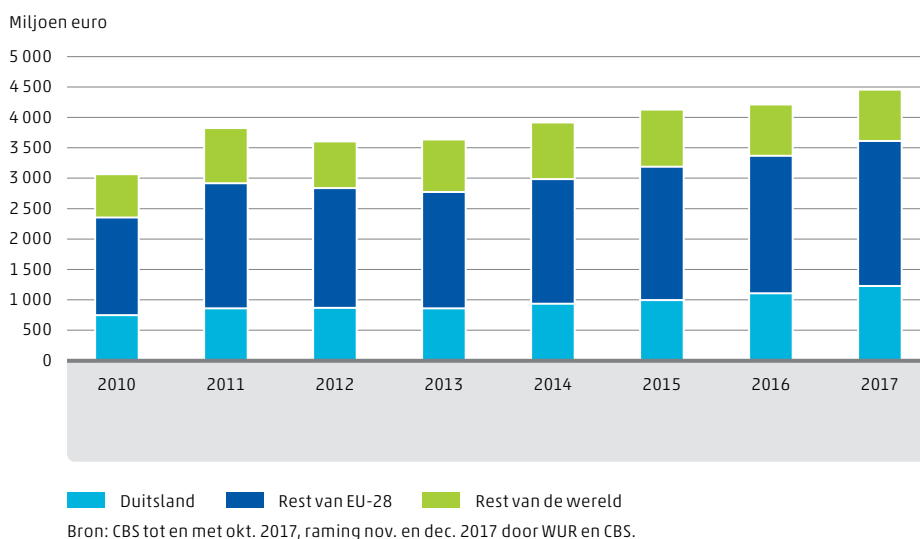
Binnen de totale export kunnen we wederuitvoer (2,4 miljard euro) en uitvoer van Nederlandse makelij (6,6 miljard euro) onderscheiden. Beide stromen groeiden, maar de wederuitvoer groeide in vergelijking met 2016 minder hard dan de export van Nederlandse makelij, namelijk respectievelijk 2,9 en 3,8 procent.

2.10.1 Nederlandse export van landbouwgerelateerde goederen

Aan de importzijde was de groei in 2016–2017 hoger. De import van landbouwgerelateerde goederen nam met bijna 6 procent toe tot 4,4 miljard euro, ook hier een recordniveau. Ook bij de import is er een gestage groei sinds 2012.

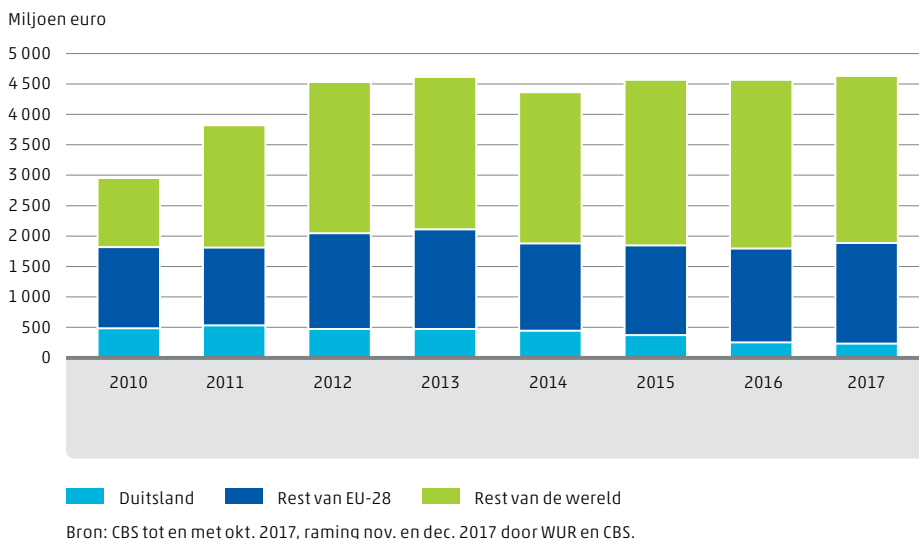
2.10.2 Nederlandse import van landbouwgerelateerde goederen

Ook het handelsoverschot is sinds 2012 aardig in balans. Doordat de export absoluut iets meer toenam dan de import, is het handelsoverschot iets gegroeid (+1,4 procent) in het afgelopen jaar tot 4,6 miljard euro.

2.10.3 Nederlandse handelsbalans van landbouwgerelateerde goederen

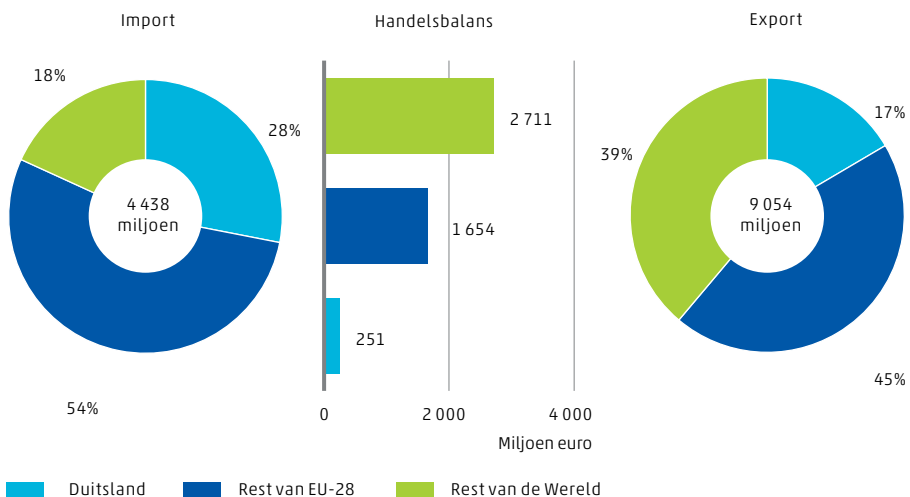
In 2017 heeft 61 procent van de landbouwgerelateerde export als bestemming de EU-28. In 2010 was dat nog 70 procent. De EU speelt een grotere rol als leverancier. Maar liefst 82 procent van de landbouwgerelateerde goederen is afkomstig uit EU-landen. Het EU-aandeel is bij de import juist gegroeid. Het was 78 procent in 2010.

Het grote belang van de EU bij de invoer werkt door in de handelsbalans. Het grootste deel van het handelsoverschot is te danken aan landen buiten de EU.

Duitsland is met afstand de belangrijkste afnemer van landbouwgerelateerde producten (17 procent aandeel in het totaal), gevolgd door België (10 procent), Frankrijk (9 procent), het Verenigd Koninkrijk (7 procent) en de Verenigde Staten (6 procent). De verschillen met 2016 zijn gering.

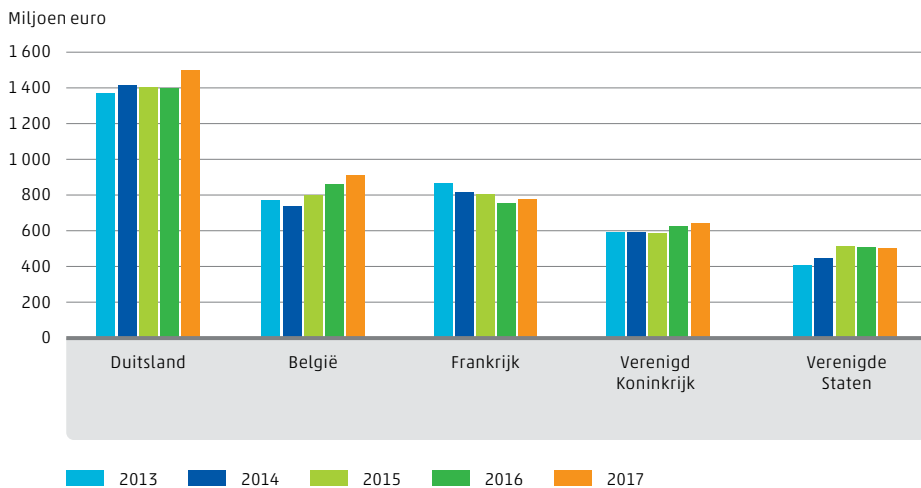
De export van landbouwgerelateerde goederen bestaat voor bijna 75 procent uit producten van Nederlandse makelij en voor ruim 25 procent uit wederuitvoer.

2.10.4 Import en export van landbouwgerelateerde goederen in 2017 naar regio

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

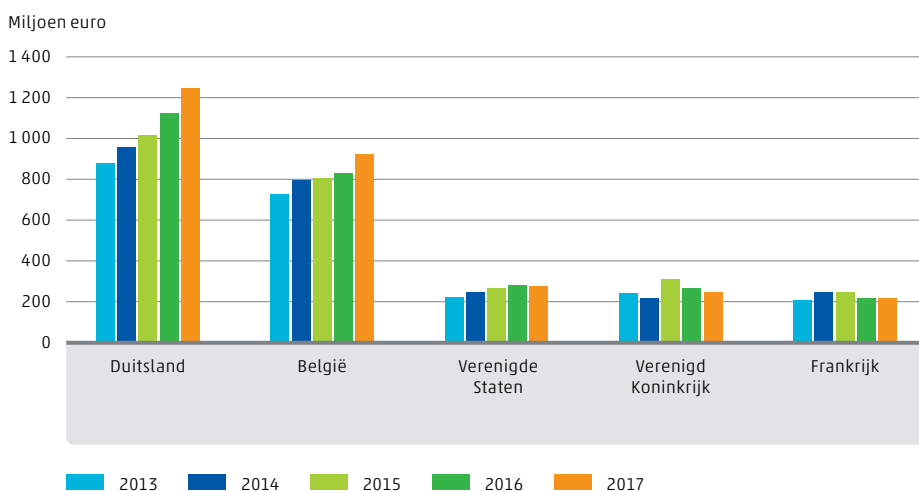
2.10.5 Belangrijkste bestemmingen bij de Nederlandse export van landbouwgerelateerde goederen

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Dezelfde vijf landen zien we terug als belangrijkste landen van herkomst. De volgorde is hier wel anders. De Verenigde Staten komen op plek drie en Frankrijk op vijf. De verschillen tussen de nummers drie, vier en vijf zijn echter heel klein. Duitsland (28 procent aandeel) en België (21 procent) zijn met afstand de belangrijkste leveranciers van landbouwgerelateerde goederen.

2.10.6 Belangrijkste herkomstlanden van de Nederlandse import van landbouwgerelateerde goederen

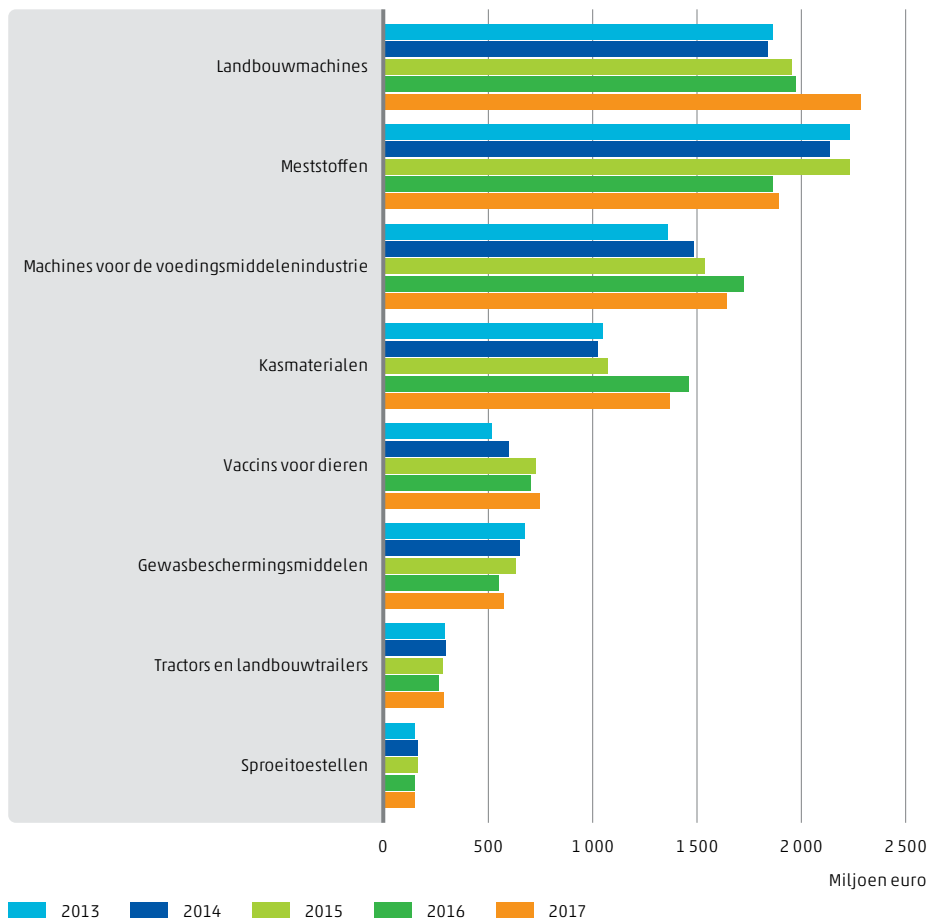

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Kijkend naar het type goederen dan blijken vier van de elf typen landbouwgerelateerde goederen dominant in de Nederlandse export naar het buitenland. Dat zijn landbouwmachines (25 procent aandeel), meststoffen (21 procent), machines voor de voedingsmiddelenindustrie (18 procent) en kasmaterialen (15 procent). Op grote afstand volgen vaccins voor dieren (8 procent), gewasbeschermingsmiddelen (6 procent), tractoren en trailers (3 procent), sproeitoestellen (2 procent), landbouwgereedschap, landbouwdrogers en stalinrichting (samen 1 procent).

In het afgelopen jaar zit de groei met name bij landbouwmachines (+16 procent). De export van meststoffen, machines voor voedingsmiddelenindustrie en kasmaterialen is juist licht gedaald.

2.10.7 Belangrijkste landbouwgerelateerde goederen bij de Nederlandse export

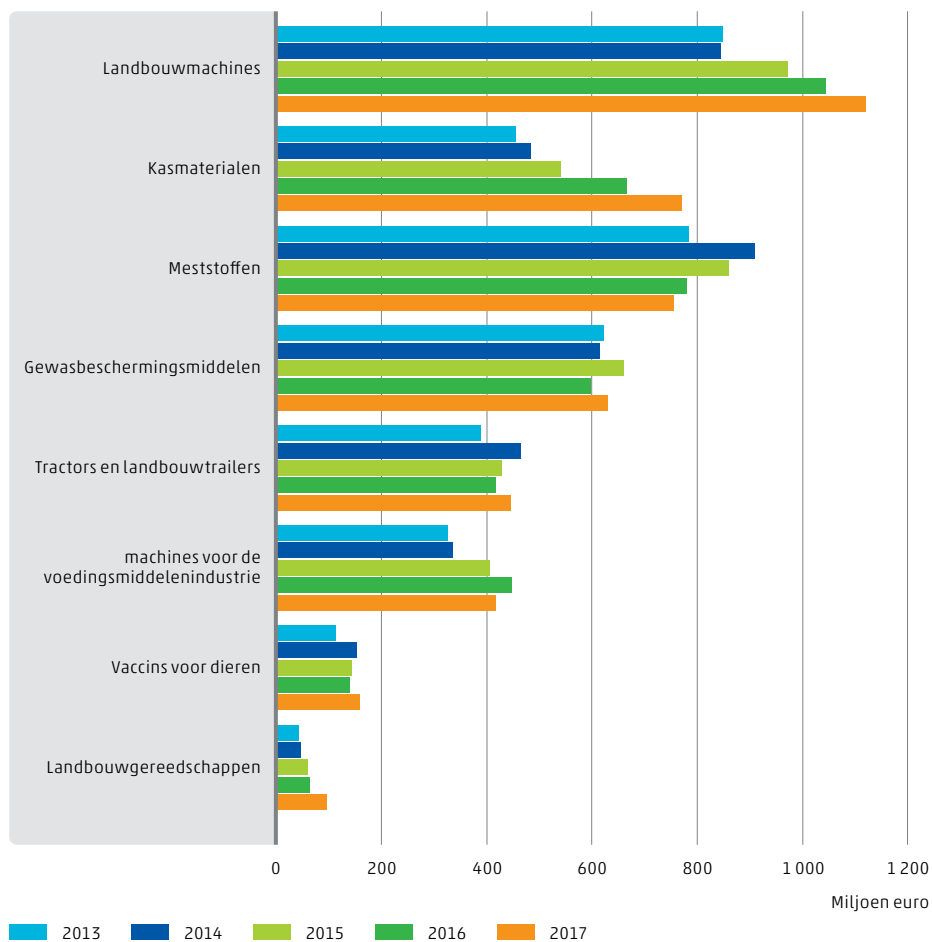

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Drie van de vier dominante goederentypen bij de export zijn ook toonaangevend bij de invoer. Dat zijn landbouwmachines (25 procent), kasmaterialen en meststoffen (beiden 17 procent). Gewasbeschermingsmiddelen (14 procent) zijn nummer vier en machines voor de voedingsmiddelenindustrie (9 procent) vallen juist weg uit de top vier en komen uit op plek zes. Op plek vijf staan tractors en trailers (10 procent) en op zeven vaccins voor dieren (4 procent). De overige vier typen zijn samen goed voor 3 procent.

In het afgelopen jaar is met name de import van landbouwmachines en kasmaterialen sterk gestegen. De import van meststoffen neemt de laatste jaren af en de invoer van gewasbeschermingsmiddelen is sinds 2013 stabiel.

2.10.8 Belangrijkste landbouwgerelateerde goederen bij de Nederlandse import

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

3.

De Nederlandse

landbouwexport

in breder perspectief

91,7 miljard euro exporteerde
Nederland in 2017 aan landbouwgoederen

44 miljard euro verdiende de
Nederlandse economie aan deze export

Ter ondersteuning aan de tot nu toe gepresenteerde gegevens wordt in dit hoofdstuk verdieping gegeven door het beantwoorden van de volgende vragen. Wat stelt de Nederlandse landbouwexport voor in breder perspectief? Waar staat Nederland landbouwland precies internationaal? Is de waardegroei vooral volumegroei of toch vooral een groei van de prijzen? In hoeverre is de Nederlandse landbouwexport wederuitvoer van buitenlandse makelij en in hoeverre juist export van Nederlandse productie? En wat verdienen we aan de landbouwexport?

3.1 Nederland blijft tweede landbouwexporteur ter wereld

De grootste exporteurs van landbouwgoederen in 2016 waren, in volgorde van belangrijkheid, de Verenigde Staten, Nederland, Duitsland, China, Brazilië, en Frankrijk. De gezamenlijke exportwaarde van de eerste drie landen was meer dan 300 miljard euro en steeg met ruim 2 procent ten opzichte van 2015. Nederland en Frankrijk zijn netto-exporteur (exportwaarde groter dan importwaarde), terwijl de andere landen netto-importeur zijn. Nederland was in 2016 met ruim 27 miljard euro na Brazilië (55 miljard euro) en Argentinië (31 miljard euro) de derde netto-exporteur van landbouwgoederen.

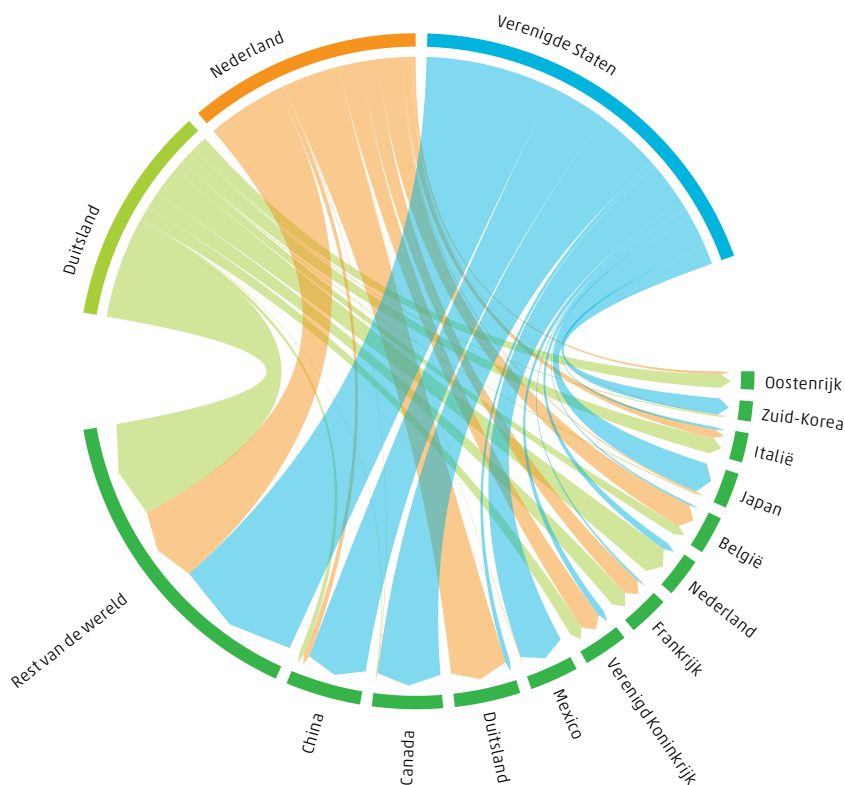
De belangrijkste netto-importeurs van landbouwgoederen in 2016 zijn Japan, China, het Verenigd Koninkrijk en Zuid-Korea. Dit rijtje landen is identiek aan 2015. De gezamenlijke netto-importwaarde in 2016 voor deze landen is bijna 170 miljard euro.

De omvang van de wereldmarkt voor landbouwgoederen is in 2016, volgens de meest recente cijfers uit de UN Comtrade-database, geraamd op 1 274 miljard euro. Dit is lager dan de voorgaande jaren, waarin het niveau tussen 1 300 miljard euro en 1 400 miljard euro schommelde. Zoals bij de UN Comtrade-database gebruikelijk is, zijn er niet voor elk land elk jaar data beschikbaar omdat landen soms geen data aanleveren. Ook in 2016 was dit het geval. Een wat groter deel dan voor 2015 heeft zijn cijfers nog niet aangeleverd bij UN Comtrade database voor 2016 ten tijde van deze publicatie. Hierdoor zal de wereldmarkt omvang voor landbouwgoederen nog veranderen. Aangenomen wordt dat als deze landen hun data aanleveren, dit tot een lichte toename zal leiden van de wereldhandel in 2016. Omdat de ontbrekende landen veelal een beperkte omvang hebben op

het totaal, zullen de definitieve cijfers echter niet heel sterk afwijken van de in deze publicatie gepresenteerde cijfers.

3.1.1 Drie belangrijkste exporteurs van landbouwgoederen (Verenigde Staten, Nederland en Duitsland) en hun belangrijkste afnemers in de wereld, 2016

Bron: UN Comtrade.

Figuur 3.1.1 laat de drie belangrijkste landbouw exporterende landen zien. In deze figuur zijn van elk land de belangrijkste vijf exportbestemmingen weergegeven. Soms komen deze exportbestemmingen met elkaar overeen. Vandaar dat er geen 15 ontvangende landen worden getoond. De rest van de wereld geeft de waarde stroom aan van de niet-genoemde exportbestemmingen.

De Verenigde Staten exporteert in 2016 ongeveer 142 miljard euro aan agrarische producten. Nederland volgt volgens UN Comtrade-database met 83 miljard euro

(iets afwijkende definitie) en Duitsland exporteerde in 2016 rond de 79 miljard euro. De Verenigde Staten exporteert naast de twee directe buurlanden veel naar China en Japan. Zuid-Korea is opvallend genoeg de vijfde exportbestemming van de Verenigde Staten.

Nederland en Duitsland hebben nagenoeg dezelfde exportbestemmingen in hun top vijf. Nederland heeft Oostenrijk niet in zijn top vijf, terwijl bij Duitsland juist België niet behoort tot de belangrijkste exportbestemmingen.

Duitsland exporteerde vooral zuivel en eieren, vlees, bereidingen van graan, meel of melk, dranken en cacao en andere suikerwaren. De Verenigde Staten exporteerde in 2016 vooral oliezaden, granen, vlees, fruit en diervoeders.

Sinds 2000 zijn er toch wel wat veranderingen geweest in de exportposities. Dat geldt niet voor de Verenigde Staten: het was namelijk ook in 2000 koploper. Frankrijk was in 2000 nog de tweede landbouwexporteur, maar de export uit dit land is sindsdien minder hard gegroeid dan vanuit Nederland en Duitsland. Nederland haalde in 2003 Frankrijk in. Duitsland deed dat in 2005. Ook Brazilië en China zijn Frankrijk inmiddels voorbij. China is in 2016, na een continue sterke toename vanaf 2009, gestegen naar de vierde plek van landbouwexporterende grootmachten (67 miljard euro), dit ten gunste van Brazilië. Dit land heeft de laatste twee jaar te maken met een waardedaling van haar landbouwexport en heeft een waarde van ongeveer 66 miljard euro in 2016.

2^e landbouwexporteur ter
wereld is Nederland nog steeds

3.2 Prijs motor achter groeiende landbouwhandel

In deze publicatie staat de groei van de exportwaarde centraal. Deze groei kan voortkomen uit volumegroei of uit een toename van de prijzen, of beiden. Bij de afdeling Nationale Rekeningen (NR) bij het CBS worden de exportcijfers op hoog niveau uitgesplitst naar volume- en prijsmutaties. Op een laag detailniveau wordt hierover niet gepubliceerd.

Op basis van NR-landbouwcijfers over de eerste drie kwartalen van 2017 kan worden gezegd dat ongeveer vier vijfde van de uitvoerwaardegroei prijsgroei betreft en dat ongeveer een vijfde volumegroei betreft. De waardegroei komt namelijk uit op 6,1 procent, met een volumemutatie van 1,2 procentpunt en een prijsmutatie van 4,9 procentpunt. Als we deze percentages vertalen¹⁾ naar de centrale raming in dit boek (7,2 procent waardegroei uit hoofdstuk 1), dan komen we uit op een volumemutatie van 1,4 procent en een prijsmutatie van 5,8 procent.

Binnen de basisdefinitie zijn er duidelijke verschillen tussen de primaire landbouwgoederen (landbouw, bosbouw, visserij) en de secundaire landbouwgoederen (voedingsmiddelen en dranken). Zo is het uitvoervolume van de primaire landbouw gedaald, terwijl het volume bij de secundaire landbouw duidelijk is gestegen. De prijsstijging is bij beide groepen vergelijkbaar.

3.2.1 Waarde-, prijs- en volumemutaties landbouwexport, 2016-17

	Waardemutatie	Volumemutatie	Prijsmutatie
	%		
Nationale Rekeningen, eerste drie kwartalen			
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	4,1	-1,3	5,5
Voedingsmiddelen en dranken	7,0	2,3	4,6
Landbouwgoederen totaal	6,1	1,2	4,9
Vertaald naar IHG-raming voor heel 2017	7,2	1,4	5,8

Bron: CBS.

¹⁾ Er zijn kleine conceptuele verschillen tussen import- en exportwaarden volgens bronstatistiek internationale handel in goederen (IHG) en eindstatistiek (NR). Kort gezegd gaat IHG uit van het principe van grensoverschrijding en NR van het principe van eigendomsoverdracht. Dit is de reden dat percentages iets kunnen afwijken. Bovendien betreffen de NR-cijfers hier ontwikkelingen over de eerste drie kwartalen van 2017 en IHG schattingen voor heel 2017 ten opzichte van het hele jaar 2016.

Aan de invoerkant is het beeld redelijk vergelijkbaar. Ook hier is de prijsontwikkeling belangrijker dan de volumeontwikkeling. De prijs heeft wel een kleiner aandeel (minder dan twee derde) in de waardegroei dan bij de export het geval was. Voor de eerste drie kwartalen komt NR uit op een waardegroei van 7,1 procent met een volumegroei van 2,5 procentpunt en een prijsgroei van 4,5 procentpunt. Als deze percentages worden vertaald naar de raming voor heel 2017, dan betekent dit een invoerwaardegroei van 9,0 procent met een volumegroei van 3,3 procentpunt en een prijsgroei van 5,6 procentpunt.

Binnen de landbouwgoederen is er ook nu een duidelijk verschil tussen de volumeontwikkeling bij de primaire landbouwgoederen (+0,4 procent) in vergelijking met de secundaire goederen (+3,9 procent).

3.2.2 Waarde-, prijs- en volumemutaties landbouwimport, 2016-17

	Waardemutatie	Volumemutatie	Prijsmutatie
	%		
Nationale Rekeningen, eerste drie kwartalen			
Landbouw-, bosbouw- en visserijproducten	5,6	0,4	5,1
Voedingsmiddelen en dranken	8,1	3,9	4,0
Landbouwgoederen totaal	7,1	2,5	4,5
Vertaald naar IHG-raming voor heel 2017	9,0	3,3	5,6

Bron: CBS.

Op een dieper niveau is de publicatie van cijfers niet toegestaan. Wel kan er iets worden gezegd over de richting op dit niveau. Bij hoeveel goederen groeit of daalt het volume en bij hoeveel goederen stijgt of daalt de prijs? Uit tabel 3.2.3 blijkt dat bij geen enkel landbouwgoed (binnen 45 goederengroepen) zowel de prijs als het volume gedaald is voor wat betreft de eerste drie kwartalen van 2016 en 2017. Dit geldt zowel voor in- als uitvoer. Het aantal goederen waarbij de prijs daalt en het volume groeit is daarnaast beperkt. Het gaat om vijf goederengroepen bij de export en zeven groepen bij de import. Bij 38 tot 40 goederengroepen is er prijsstijging, waarbij in ongeveer de helft van de gevallen tegelijk een volumedaling speelt en bij de andere helft een volumegroei.

3.2.3 Volume- en prijsontwikkeling voor 45 landbouwgoederengroepen, jan. t/m sept. 2016-17

Uitvoer	Volume daalt	Volume groeit
Prijs daalt	0 goederen	5 goederen
Prijs groeit	18 goederen	22 goederen

Invoer	Volume daalt	Volume groeit
Prijs daalt	0 goederen	7 goederen
Prijs groeit	18 goederen	20 goederen

Bron: CBS.

3.3 Wederuitvoer groeit harder dan uitvoer van Nederlandse makelij

De Nederlandse landbouwexport betreft zowel uitvoer van Nederlandse makelij als wederuitvoer van buitenlandse makelij. Wederuitvoer betreft invoer van buitenlandse productie die, al dan niet na lichte bewerking in Nederland, weer wordt uitgevoerd naar het buitenland. Wederuitvoer betreft daarbij goederen (tijdelijk) in Nederlands eigendom. Doorvoer van goederen van buitenlandse makelij in buitenlands eigendom wordt in de statistieken van de internationale handel 'quasi-doorvoer' genoemd. Deze stroom wordt wel gepubliceerd op Eurostat, maar niet door het CBS. Daarmee blijft de landbouwexport in deze publicatie beperkt tot uitvoer van Nederlandse makelij en wederuitvoer²⁾.

Voor 2017 wordt de (primaire en secundaire) landbouwexport geraamd op 66,2 miljard euro Nederlandse makelij en 25,5 miljard euro wederuitvoer. Bij de landbouwgerelateerde export gaat het om respectievelijk 6,6 en 2,4 miljard euro. Dit betekent voor de totale landbouwexport 72,8 miljard euro Nederlandse makelij en 27,9 miljard euro wederuitvoer.

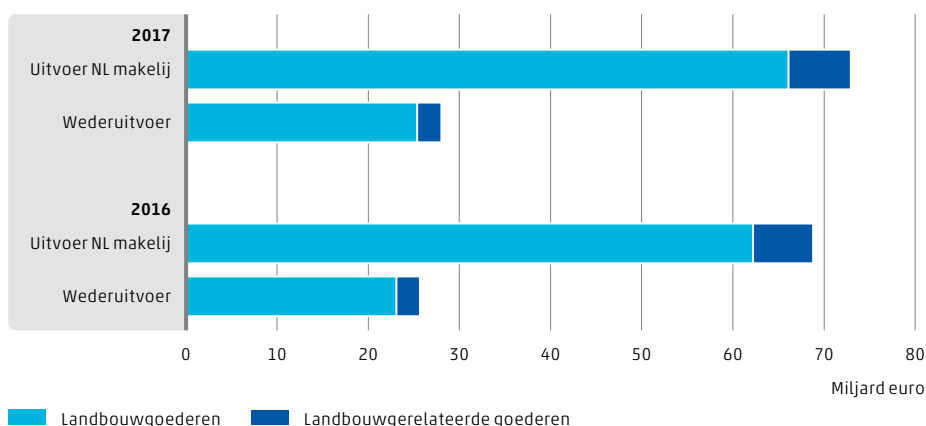
²⁾ In 2015 betrof de uitgaande quasi-doorvoer van landbouwgoederen een bedrag van 4,2 miljard euro (CBS, 2016a). Deze uitvoerstroom wordt in deze publicatie in het geheel niet meegenomen.

De wederuitvoer is in vergelijking met 2016 iets harder gegroeid dan de uitvoer van Nederlandse makelij. Dat geldt voor de primaire en secundaire landbouwgoederen (9,9 om 6,3 procent), maar niet voor de landbouwgerelateerde goederen (2,9 om 3,8 procent). Op totaalniveau gaat het om een verschil van 9,2 procent groei (wederuitvoer) tegenover 6 procent groei (uitvoer Nederlandse makelij).

28 procent is het aandeel wederuitvoer in de totale landbouwexport

3.3.1 Landbouw- en landbouwgerelateerde goederen, wederuitvoer en uitvoer van Nederlandse makelij

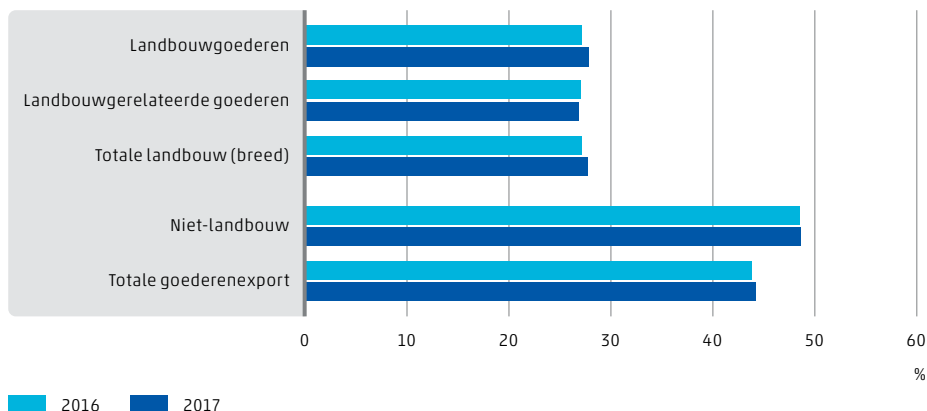

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Landbouwgoederen zijn in de export traditioneel bovengemiddeld veel van Nederlandse makelij. Met andere woorden, het wederuitvoeraandeel in de totale landbouwexport is relatief laag. In 2017 betreft 27,8 procent van de landbouwexport wederuitvoer en 26,8 procent van de landbouwgerelateerde export (totale landbouw 27,7 procent). De verschillen met 2016 zijn minimaal, maar er is wel een licht toenemend wederuitvoeraandeel. In 2016 was 27,1 procent van de export van alle landbouw- en landbouwgerelateerde goederen wederuitvoer.

Bij niet-landbouwgoederen (zoals bijvoorbeeld computers, telefoons, routers) is het wederuitvoerpercentage veel hoger dan bij de landbouw: bijna 49 procent in beide jaren. Dit betekent dat Nederland veel meer geld overhoudt aan een euro landbouwexport dan aan een euro niet-landbouwexport. Aan een euro export van Nederlandse makelij verdient de Nederlandse economie immers ruim vijf keer meer dan aan een euro wederuitvoer (57 om 11 eurocent per euro export, CBS 2016b). In paragraaf 3.4 wordt er dieper ingegaan op de landbouwexportverdiensten.

3.3.2 Aandeel wederuitvoer in Nederlandse uitvoerstromen

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Op goederendetailniveau is de wederuitvoer het grootst bij fruit (4,2 miljard euro), oliehoudende zaden en vruchten, cacao en bereidingen en zuivel en eieren (allen 1,8 miljard). Landbouwgoederen van Nederlandse makelij die het meest over de grens gaan zijn sierteelt (8,0 miljard), vlees (7,3 miljard) en zuivel en eieren (7,1 miljard).

3.3.3 Wederuitvoer en uitvoer van Nederlandse makelij naar goederenhoofdstuk, 2017

	Wederuitvoer	Uitvoer van Nederlandse makelij	Aandeel wederuitvoer in totale uitvoer
	Mln euro		%
H1. Levende dieren	380	1 996	16
H2. Vlees	996	7 310	12
H3. Vis en zeevruchten	886	2 064	30
H4. Zuivel en eieren	1 766	7 149	20
H5. Andere producten dierlijke oorsprong	320	212	60
H6. Sierteelt	1 075	8 005	12
H7. Groenten	1 099	5 627	16
H8. Fruit	4 193	1 223	77
H9. Koffie, thee, specerijen	523	596	47
H10. Graan	314	180	64
H11. Meel, mout, zetmeel	78	588	12
H12. Oliehoudende zaden en vruchten	1 846	1 264	59
H13. Plantensappen	25	57	31
H14. Vlechtstoffen (o.a. bamboe, riet)	28	15	66
H15. Natuurlijke vetten en oliën	1 425	3 627	28
H16. Bereidingen van vlees en vis	584	1 097	35
H17. Suiker en suikerwerk	362	1 225	23
H18. Cacao en bereidingen	1 777	3 126	36
H19. Bereidingen van graan, meel, melk	658	3 746	15
H20. Overige bereidingen van groente en fruit	1 442	3 536	29
H21. Overige voeding	1 132	2 949	28
H22. Dranken	1 415	3 811	27
H23. Resten voedselindustrie, veevoer	1 421	2 996	32
H24. Tabak en tabaksproducten	736	1 118	40
Overige primaire en secundaire landbouw	1 009	2 695	27
Meststoffen	446	1 443	24
Bestrijdingsmiddelen	215	361	37
Landbouwmachines	536	1 747	23
Tractors en landbouwtrailers	111	177	38
Landbouwgereedschappen	64	35	65
Machines voor de voedingsmiddelenindustrie	152	1 489	9
Vaccins voor dieren	672	77	90
Landbouwdrogers	1	6	13
Kasmaterialen	220	1 150	16
Stalinrichting	0	0	34
Sproeitoestellen	13	139	9
Niet-landbouw	180 892	190 920	49
Totale goederenexport	208 814	263 754	44

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

Het hoogste wederuitvoerpercentage is voor vaccins voor dieren (90 procent), fruit (77 procent), landbouwgereedschappen (65 procent), vlechtstoffen (66 procent) en graan (64 procent). Van deze landbouwgoederen is alleen de fruitexport van hele grote omvang.

Aan de andere kant hebben machines voor de voedingsmiddelenindustrie, sproei-toestellen (beiden 9 procent), landbouwdrogers (13 procent), sierteelt, vlees en meel, mout en zetmeel (allen 12 procent) de laagste wederuitvoerpercentages. De export van deze goederen is dus voor het overgrote deel van Nederlandse makelij.

Op landenniveau kan ook naar de wederuitvoer en uitvoer van Nederlandse makelij van landbouw en landbouwgerelateerde goederen worden gekeken. In euro's gemeten gaat de meeste wederuitvoer naar Duitsland (8,6 miljard euro), gevolgd door België (3,7 miljard), Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk (beiden 2,6 miljard). Dezelfde landen staan bovenaan indien enkel wordt gekeken naar de uitvoer van Nederlandse makelij: Duitsland (16,3 miljard euro), België (7,6 miljard euro), het Verenigd Koninkrijk (6,7 miljard) en Frankrijk (6,2 miljard).

Uitgezonderd Oeganda (heel klein bedrag) is het hoogste wederuitvoerpercentage voor de landbouw- en landbouwgerelateerde goederen met bestemming Finland (43 procent). Daarna volgen Oostenrijk (41 procent), Slowakije (36 procent) en dan Polen, Roemenië en Duitsland (allen 34 procent). De laagste wederuitvoerpercentages zijn te vinden bij de export naar Senegal (5 procent), Ethiopië (6 procent), de Verenigde Staten (8 procent), Kenia (9 procent) en Angola (10 procent).

3.3.4 Wederuitvoer en uitvoer van Nederlandse makelij naar bestemming, landbouw- en landbouwgerelateerde goederen, 2017

	Wederuitvoer	Uitvoer van Nederlandse makelij	Aandeel wederuitvoer in totale uitvoer
	Mln euro		%
Angola	8	76	10
Argentinië	20	66	23
Australië	97	575	14
België	3 702	7 583	33
Brazilië	56	310	15
Chili	30	142	18
China	278	2 364	11
Colombia	25	70	26

3.3.4 Wederuitvoer en uitvoer van Nederlandse makelij naar bestemming, landbouw- en landbouwgerelateerde goederen, 2017 (slot)

	Wederuitvoer	Uitvoer van Nederlandse makelij	Aandeel wederuitvoer in totale uitvoer
	Mln euro		%
Denemarken	590	1 321	31
Duitsland	8 570	16 291	34
Ecuador	7	33	18
Ethiopië	2	30	6
Finland	443	583	43
Frankrijk	2 575	6 247	29
Griekenland	152	771	17
Hongarije	156	434	26
Ierland	390	814	32
Indonesië	25	154	14
Israël	48	221	18
Italië	843	3 060	22
Japan	84	668	11
Kenia	4	44	9
Kroatië	70	154	31
Marokko	30	236	11
Nieuw-Zeeland	26	134	16
Noorwegen	293	825	26
Oeganda	11	8	56
Oostenrijk	517	744	41
Overig EU	515	953	35
Overig niet-EU	1 387	7 333	16
Polen	887	1 698	34
Portugal	170	349	33
Roemenië	198	385	34
Rusland	228	1 087	17
Saoedi-Arabië	74	417	15
Senegal	4	91	5
Slowakije	97	173	36
Spanje	895	2 098	30
Taiwan	50	231	18
Thailand	83	239	26
Tsjechië	280	604	32
Tunesië	8	35	19
Verenigd Koninkrijk	2 599	6 666	28
Verenigde Arabische Emiraten	128	458	22
Verenigde Staten	246	2 895	8
Zuid-Afrika	66	256	21
Zuid-Korea	61	387	14
Zweden	638	1 530	29
Zwitserland	251	991	20
Alle landen	27 922	72 834	28

Bron: CBS tot en met okt. 2017, raming nov. en dec. 2017 door WUR en CBS.

3.4 Nederland verdient 48 miljard euro aan totale landbouwexport

In al het voorgaande is uitgegaan van exportwaarden, dus de omzetwaarden van de landbouwexport bij het overschrijden van de Nederlandse landsgrens. Van deze cijfers valt niet zomaar af te leiden hoeveel de Nederlandse economie eraan verdient. Voor elke euro export is namelijk import van goederen en diensten nodig. Soms is het importdeel heel groot. Dat is met name het geval bij de wederuitvoer van buitenlandse landbouwgoederen. Hieraan verdient Nederland per euro export relatief weinig. Aan andere goederen verdient Nederland relatief veel. Dat is bijvoorbeeld het geval bij hier geteelde landbouwgoederen die niet of nauwelijks verdere bewerking ondergaan. Of er is wel bewerking nodig, maar de benodigde grondstoffen, halffabricaten of diensten komen met name uit Nederland en niet uit het buitenland.

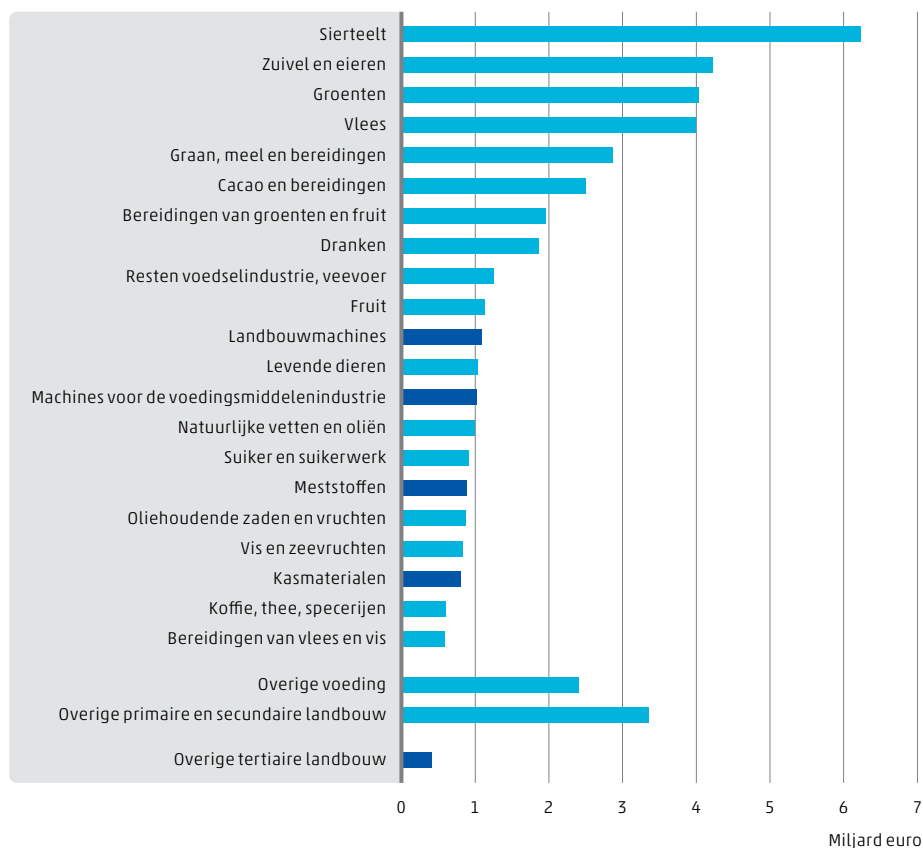
Op basis van cijfers over 2016 van de afdeling Nationale Rekeningen bij het CBS zijn toegevoegde waarde cijfers geschat voor de export van landbouwgoederen. Deze cijfers geven inzicht in de exportverdiensten³⁾: aan welke landbouwgoederen verdient Nederland via de export het meest? Daarbij is het goed om te bedenken dat alle verdiensten in de Nederlandse economie worden meegerekend die te danken zijn aan de landbouwexport. Niet alleen de directe exportverdiensten die te danken zijn aan export door bedrijven in de landbouwsector of voedingsmiddelenindustrie, maar ook indirecte verdiensten te danken aan alle andere bedrijven in de toeleveringsketen van de landbouwexport. Dat kan heel ver gaan. Voor een heel klein gedeelte telt zelfs de accountant van het schoonmaakbedrijf dat een exporterende voedingsmiddelenfabriek schoonmaakt mee. Zo zitten dus ook dienstensectoren in de exportverdiensten die komen uit de export van (landbouw)goederen.

In figuur 3.4.1 zijn de landbouwgoederen (in lichtblauw) en de landbouwerelateerde goederen (in donkerblauw) bij elkaar gezet en gesorteerd op exportverdiensten. Nederland blijkt nog altijd met afstand het meest te verdienen aan sierteelt (bloemen, planten, bollen, boomkwekerijproducten).

³⁾ In deze paragraaf gaat het om exportverdiensten die te danken zijn aan de export van landbouwgoederen. Dit is vrijwel hetzelfde als toegevoegde waarde die voorkomt uit landbouwexport. Het verschil betreft belastingen en subsidies. Hier is gekozen voor exportverdiensten, omdat deze als voordeel hebben dat er dan precies kan worden vergeleken met het bbp tegen marktprijzen. Exportverdiensten betreffen dus de verdiensten die Nederland heeft dankzij de landbouwexport oftewel de exportwaarde minus de waarde van de import van goederen en diensten die nodig waren om deze goederen te produceren.

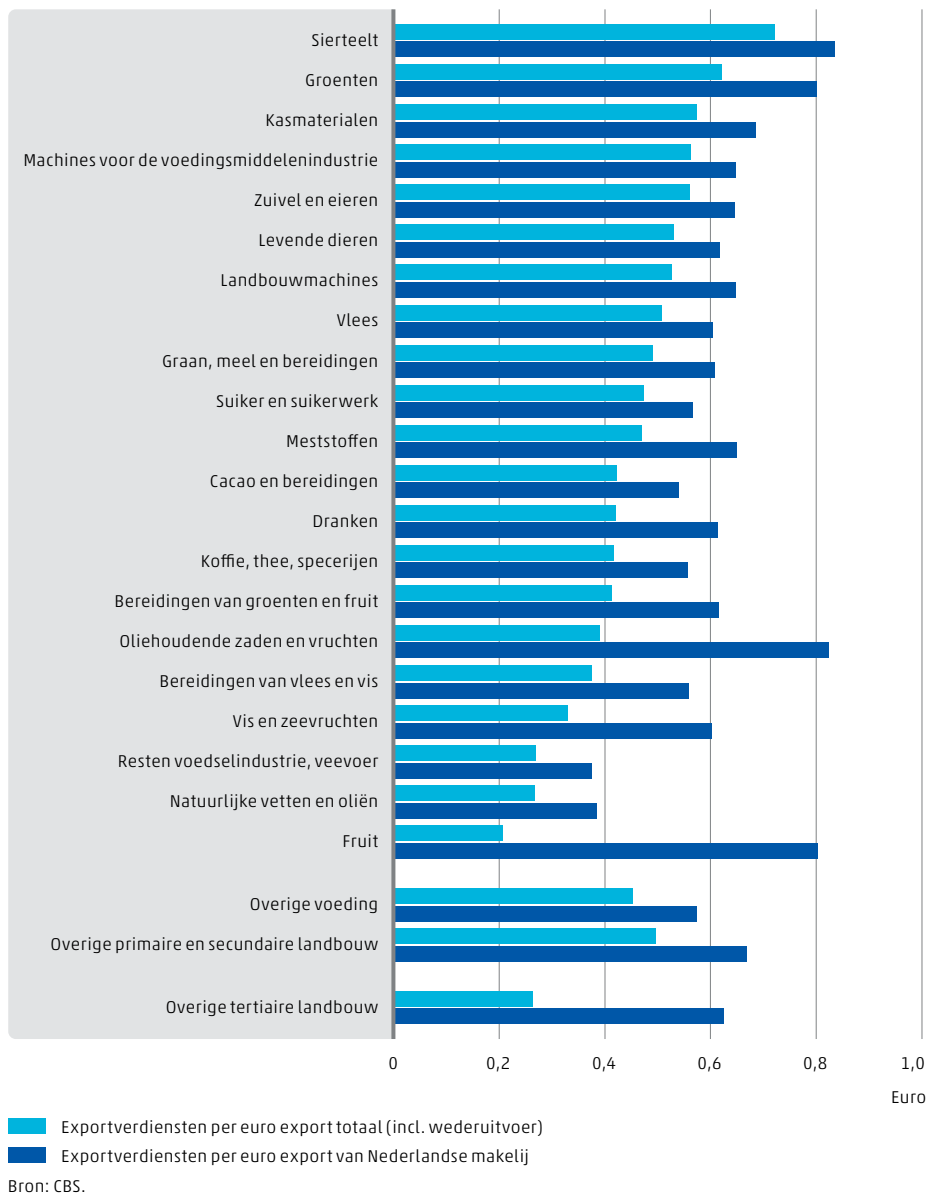
In 2016 levert de export van deze goederen een toegevoegde waarde op van 6,2 miljard euro. De subtop wordt gevormd door zuivel en eieren (4,2 miljard), groenten en vlees (beiden 4,0 miljard). De verschillen zijn hier minimaal. Daarna volgt een groep van goederen met diverse bereidingen. Graan, meel en bereidingen, zoals babymelkpoeder, staan op zes (2,9 miljard), cacao en bereidingen, zoals chocolade, op zeven (2,5 miljard) en bereidingen van groenten en fruit, zoals vruchtensap, op acht (2,0 miljard euro). Nederland verdient 1,9 miljard euro aan de export van dranken, zoals bier.

3.4.1 Verdiensten aan export van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen, 2016

Bron: CBS.

3.4.2 Per euro verdienen aan export van landbouw- en landbouwgerelateerde goederen, 2016

Op basis van exportwaarden en exportverdiens ten kan per product een 'winstmarge' worden berekend. Hoeveel verdienen we aan welk product per euro export, dus na aftrek van de kosten van de benodigde import? Waaraan verdienen we het meest? Aan sierteelt (72 eurocent toegevoegde waarde per euro export),

groenten (62 eurocent), kasmaterialen (58 eurocent), machines voor de voedingsmiddelenindustrie en zuivel/eieren (beiden 56 eurocent) verdient de Nederlandse export relatief het meest. Dit zijn goederen die weinig worden wederuitgevoerd en waarbij bij de productie weinig import nodig is. Dat laatste valt te zien aan de tweede staaf bij sierteelt en groenten. Dit betreft de exportverdiensten per euro export van Nederlandse makelij (zonder wederuitvoer). Ook dit percentage is veel hoger dan gemiddeld. Ook fruit en oliehoudende zaden en vruchten leveren veel op per euro Nederlandse productie. Dit zijn echter ook goederen die heel veel worden wederuitgevoerd waardoor de totale verdiensten per euro veel lager zijn. Fruit staat zelfs helemaal onderaan. Per euro export van Nederlandse makelij levert fruitexport maar liefst 80 eurocent op, maar door de enorme wederuitvoer van fruit, zoals bijvoorbeeld in het geval van avocado's (CBS, 2017), daalt het bedrag naar 21 eurocent.

In het eerste hoofdstuk is een raming gedaan voor de Nederlandse landbouw in exportwaarde (omzet) voor het hele jaar 2017. Deze paragraaf heeft op detailniveau laten zien wat Nederland aan de landbouwexport verdiende in 2016. Op macroniveau heeft het CBS daarnaast een inschatting gemaakt voor de verdiensten aan de landbouwexport in 2016 en 2017.

De landbouwexport leverde in 2017 naar schatting 44 miljard euro toegevoegde waarde op voor de Nederlandse economie. Ongeveer 40,5 miljard euro is daarbij te danken aan landbouwexport van Nederlandse bodem en 3,5 miljard euro komt van verdiensten uit wederuitvoer.

De landbouwexport, inclusief de landbouwgerelateerde goederenexport, zorgt voor exportverdiensten van circa 48 miljard euro, waarvan 44 miljard euro te danken aan export van Nederlandse makelij en 4 miljard euro te danken aan wederuitvoer. De 48 miljard euro betreft het hoogste bedrag aan landbouwexportverdiensten ooit gemeten. In 2016 droeg de totale landbouwexport 46 miljard euro bij aan de Nederlandse economie. Dat was toen circa 6,5 procent van het bbp. Naar schatting zal de bijdrage in 2017 ongeveer gelijk zijn.

Op basis van (enkel) NR-cijfers⁴⁾ is er ook iets te zeggen over de totale verdiensten per euro landbouwexport. Deze ligt op 46 eurocent voor de totale

⁴⁾ Zoals eerder gemeld zijn de exportomzetwaarden bij Nationale Rekeningen licht afwijkend van de omzetwaarden bij de statistiek Internationale Handel in Goederen (de basis van de rest van dit boek). Dat heeft te maken met onder andere inpassingscorrecties en conceptuele verschillen. De hier genoemde ratio's (verdiensten per euro) wijken daarom licht af van de ratio tussen NR-exportverdiensten en IHG-omzetwaarden.

landbouwexport, inclusief de landbouwgerelateerde goederenexport met 64 eurocent voor een euro export van Nederlandse makelij en 12 eurocent bij een euro wederuitvoer. Dit zijn iets hogere verdiensten per euro dan bij de totale goederenexport (inclusief niet-landbouw).

Niet alleen verdient Nederland meer aan een euro landbouwexport dan aan een euro niet-landbouwexport, ook is het zo dat landbouw minder wederuitvoer kent dan overige goederen. In paragraaf 3.3 bleek al dat bij de landbouwexport 28 procent wederuitvoer betreft en bij niet-landbouw 49 procent. Denk bijvoorbeeld aan grote wederuitvoerstromen van tablets, smartphones, routers of kleding. Aan wederuitvoer houdt de BV Nederland relatief gezien niet zo veel over (gemiddeld 11 eurocent per euro goederenexport).

Het resultaat van beiden (minder wederuitvoer in de landbouwexport en hogere exportverdiensten per euro) is dat het aandeel van de landbouw in de totale verdiensten via de goederenexport een stuk hoger ligt (bijna een derde) dan het landbouwaandeel in de exportomzet (21 procent). Oftewel, de landbouwexport is belangrijker voor de economie dan de bruto exportcijfers suggereren.

Dataverantwoording

Traditiegetrouw presenteert de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) tijdens de Grüne Woche in januari de raming van de Nederlandse export van agrarische producten in voorgaand jaar, zowel de totale Nederlandse export als de specifieke export naar Duitsland. In dat kader heeft Wageningen Economic Research (WUR) in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) de opdracht gekregen van het ministerie van LNV om een raming op te stellen van de agrarische handel van Nederland en Duitsland in 2017 en deze beknopt te analyseren. Deze dataverantwoording gaat in op de aanpak van die raming en beschrijft ook de gebruikte bronnen voor het gehele onderzoek. De dataverantwoording zal ten dele ook op www.agrimatie.nl worden gepubliceerd.

Berekeningswijze raming Nederlandse handel in landbouwgoederen

Ten tijde van de uitgifte van deze publicatie zijn de definitieve cijfers van het betreffend jaar nog niet voorhanden. Daarom is een raming vereist van de ontbrekende maanden. Bij alle data die afkomstig zijn van CBS is als volgt geraamd: de eerste tien maanden zijn gerealiseerde cijfers. Deze worden opgeteld bij twee maanden schatting. Over november en december zijn ten tijde van deze publicatie nog geen cijfers bekend. De schatting van deze maanden is gebaseerd op de procentuele ontwikkeling in de eerste tien maanden van 2017 ten opzichte van 2016 en de realisaties in november en december 2016.

Voor de berekeningen van het belang van Nederland in de Duitse import zijn cijfers van Eurostat/Comext nodig en gebruikt. Deze zijn nodig om volgens één en dezelfde definitie van export en import landen binnen Europa met elkaar te kunnen vergelijken. Hierbij zijn de cijfers van de eerste 9 maanden die zijn gerealiseerd, gebruikt en beschikbaar waren ten tijde van het onderzoek. Om naar een geschat jaartotaal te komen, zijn de resterende drie maanden geschat op dezelfde manier zoals hierboven is beschreven bij de CBS-cijfers.

Voor de raming van de handelscijfers over de Zuid-Duitse deelstaten met Nederland zijn cijfers gebruikt van Destatis. Ook hier zijn gerealiseerde cijfers tot en met september gebruikt, waarbij de andere maanden zijn geschat. Ook hier is dezelfde systematiek gebruikt die eerder is omschreven.

Verder zijn cijfers van de Verenigde Naties (Comtrade) gebruikt om de Nederlandse handel te vergelijken met andere landen uit de rest van de wereld. Hierbij zijn beschikbare cijfers gebruikt van 2016. Omdat er, zoals elk jaar het geval is, voor dit jaar (2016) een aantal landen hun handelscijfers nog niet hadden ingeleverd, is een schatting van deze landen gemaakt om 2016 te complementeren. Van de ontbrekende landen is de periode 2013–2015 onderzocht om tot een realistische schatting van deze specifieke landen in 2016 te komen. Dit is alleen van toepassing om de totale wereldhandel in agrarische producten in te schatten. Van 2017 waren ten tijde van deze publicatie nog onvoldoende cijfers bekend om een goede vergelijking van alle landen in de wereld mogelijk te maken.

Het CBS levert op verschillende tijdstippen en volgens de voor deze bronnen geëigende definities en voorschriften de Nederlandse cijfers aan Eurostat en de Verenigde Naties/Comtrade aan.

Handel in landbouwgoederen

Wat precies onder landbouwhandel of agrarische handel valt, is een definitiekwestie. Wageningen Economic Research heeft samen met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en CBS bepaald welke producten wel en niet onder de agrarische sector vallen. Deze lijst is zo veel mogelijk in overeenstemming met de definitie die ook de Europese Commissie (EC) gebruikt. Het verschil met de EC is dat zowel vis als houtproducten wel opgenomen zijn in de hier gebruikte definitie en deze twee productgroepen door de EC afzonderlijk worden gerapporteerd. De agrarische handel zoals in deze publicatie gebruikt omvat de eerste 24 hoofdstukken van de internationale handelsstatistieken plus een aantal agrarische producten uit overige hoofdstukken volgens de Gecombineerde Nomenclatuur coderingssysteem (GN). Door definitieverschillen kunnen in deze restgroep kleine mutaties zitten ten opzichte van eerdere/andere publicaties over de handel in landbouwgoederen, maar in deze publicatie zijn deze verschillen voor alle jaren teruggelegd. Door gebruik te maken van de Gecombineerde Nomenclatuur coderingssysteem kunnen nagenoeg dezelfde productgroepen worden betrokken van het CBS, Eurostat/Comext en de Verenigde Naties/Comtrade.

Landbouwproductgroepen

Achter de gebruikte samengestelde productgroeptnamen in de figuren in hoofdstuk 1 schuilen de volgende (GN-)goederenhoofdstukken:

Productgroepen	GN-hoofdstukken
Levende dieren en vlees	01 en 02
Vis	03
Zuivel en eieren	04
Sierteelt	06
Aardappelen, groente en fruit	07 en 08
Graanproducten	10, 11 en 19
Oliehoudende zaden/vruchten	12
Olieën en vetten	15
Cacao en zoetwaren	17 en 18
Dranken	22
Veevoer	23
Tabak	24
Overige bereide producten voor menselijke consumptie	16, 20 en 21
Overig	05, 09, 13, 14 en overige

Voor wat betreft de specifieke producten in hoofdstuk 2 zijn de gebruikte figuren gebaseerd op de volgende GN-coderingen:

Product(groep)	GN-codes
Appels	08081010/08081080
Bevroren aardappelproducten	20041
Bloembollen	0601
Boomkwekerijproducten	06022020/06022030/06022080/06022090/06024000/06029041/06029045/06029046/06029047/06029048/06029049/06029050
Eieren, consumptie (excl. broedeieren)	04072100/04072910/04072990/04079010/04079090
Kaas	0406
Snijbloemen	0603
Tomaten	0702
Varkensvlees	0203

Landbouwdefinitie Destatis ten behoeve van de (Zuid-Duitse) deelstaten

Bij Destatis, die ook import- en exportcijfers per deelstaat publiceert, is gekozen om de agrarische handel te definiëren volgens de EGW (Ernährungswirtschaft und der Gewerblichen Wirtschaft). Er zijn 230 verschillende EGW-codes. Voor de definitie 'agrarisch' zijn de volgende codes als agrarisch bestempeld.

EFW-Code	Duitse omschrijving
EGW101	Pferde
EGW102	Rinder
EGW103	Schweine
EGW105	Schafe
EGW107	Hausgeflügel
EGW109	Lebende Tiere, a.n.g.
EGW201	Milch, Milcherzeugnisse ausgen. Butter u. Käse
EGW202	Butter, Fettstoffe der Milch, Milchstreichfette
EGW203	Käse
EGW204	Fleisch u. Fleischwaren
EGW206	Fische, Krebstiere, Weichtiere, Zubereitungen dar.
EGW208	Tierische Öle und Fette
EGW209	Eier, Eiweiß, Eigelb
EGW211	Fischmehl, Fleischmehl u.ä. Erzeugnisse
EGW219	Nahrungsmittel tierischen Ursprungs, a.n.g.
EGW301	Weizen
EGW302	Roggen
EGW303	Gerste
EGW304	Hafer
EGW305	Mais
EGW308	Sorghum, Hirse u. sonst. Getreide, ausgen. Reis
EGW309	Reis u. Reiserzeugnisse
EGW310	Getreideerzeugnisse, ausgen. Reiserzeugnisse
EGW315	Backwaren u.a. Zubereitungen aus Getreide
EGW316	Malz
EGW320	Saat- u. Pflanzgut, ausgen. Ölsaaten u.a.
EGW325	Hülsenfrüchte
EGW335	Grün- u. Raufutter
EGW340	Kartoffeln und Kartoffelerzeugnisse
EGW345	Gemüse u. sonstige Küchengewächse, frisch
EGW350	Frischobst, ausgenommen Südfrüchte
EGW355	Südfrüchte
EGW360	Schalen- u. Trockenfrüchte
EGW370	Gemüsezubereitungen u. Gemüsekonserven
EGW372	Obstzubereitungen u. Obstkonserven
EGW375	Obst- u. Gemüsesäfte
EGW377	Kakao und Kakaoerzeugnisse

EFW-Code	Duitse omschrijving
EGW379	Gewürze
EGW381	Zuckerrüben, Zucker u. Zuckererzeugnisse
EGW383	Ölfrüchte
EGW385	Pflanzliche Öle u. Fette
EGW389	Ölkuchen
EGW393	Kleie, Abfallerz. z. Viehfütterung u. Futtermittel
EGW395	Nahrungsmittel pflanzlichen Ursprungs, a.n.g.
EGW396	Levende Pflanzen u. Erzeugnisse d. Ziergärtnerei
EGW401	Hopfen
EGW402	Kaffee
EGW403	Tee u. Mate
EGW411	Rohtabak u. Tabakerzeugnisse
EGW421	Bier
EGW423	Branntwein
EGW425	Wein
EGW502	Chemiefasern, Seidenraupenkoks u. Affälle
EGW503	Wolle u. and. Tierhaare, roh u. bearb., Reißwolle
EGW504	Baumwolle, roh u. bearb., Reißbaumwolle, Affälle
EGW505	Flachs, Hanf, Jute, Hartfasern u. sonst. pfl. Spinnstf.
EGW506	Affälle von Gespinstwaren, Lumpen
EGW507	Felle zu Pelzwerk, roh
EGW508	Felle u. Häute, roh, a.n.g.

Landbouwgerelateerde goederen

De in deze publicatie gebruikte cijfers betreffen de handel in landbouwgoederen. Dit zijn zowel onbewerkte (primaire) als bewerkte (secundaire) goederen. Daarnaast zijn er geen (niet eetbare) goederen die geproduceerd worden ten behoeve van de landbouwsectoren in binnen-of buitenland, de zogenaamde tertiaire of landbouwgerelateerde goederen. Het CBS heeft in deze publicatie alleen de producten geselecteerd die direct aan de agrarische sectoren kunnen worden toegeschreven. Bijvoorbeeld het gebruik van drones in de agrarische sector kan momenteel in de handelscijfers niet inzichtelijk worden gemaakt omdat drones door allerlei sectoren kunnen worden ingezet. Daarom zijn deze niet meegenomen in de in deze uitgave gepubliceerde cijfers. In deze uitgave zijn de volgende landbouwgerelateerde goederen onderscheiden:

GN-code	Omschrijving
31	Meststoffen
3808	Bestrijdingsmiddelen
8432	Landbouwmachines
8433	Landbouwmachines
8434	Landbouwmachines
8435	Landbouwmachines
8436	Landbouwmachines
84371000	Landbouwmachines
8701	Tractors en landbouwtrailers
87162000	Tractors en landbouwtrailers
8201	Landbouwgereedschappen
84378000	Machines voor de voedingsmiddelenindustrie
84379000	Machines voor de voedingsmiddelenindustrie
8438	Machines voor de voedingsmiddelenindustrie
84792000	Machines voor de voedingsmiddelenindustrie
30023000	Vaccins voor dieren
84193100	Landbouwdrogers
73089051	Kasmaterialen
73089059	Kasmaterialen
73089098	Kasmaterialen
73089099	Kasmaterialen
94060031	Kasmaterialen
94069031	Kasmaterialen
69099000	Stalinrichting
84248110	Sproeitoestellen
84248210	Sproeitoestellen
84248130	Sproeitoestellen
84248191	Sproeitoestellen
84248199	Sproeitoestellen
84248290	Sproeitoestellen
84244100	Sproeitoestellen
84244910	Sproeitoestellen
84244990	Sproeitoestellen

Asymmetrie in de handelstatistieken

Handelcijfers waarvan wellicht verwacht wordt dat ze gelijk aan elkaar zouden moeten zijn, verschillen echter van elkaar. Zo is misschien al wel opgevallen dat de exportwaarde die Nederland naar Duitsland rapporteert niet precies gelijk is aan de import die Duitsland rapporteert over de goederen die uit Nederland geïmporteerd zijn. Dat heeft zowel te maken met handelsasymmetrie als met (bewuste) conceptuele verschillen.

Asymmetrie in de handelstatistieken tussen landen komt wereldwijd vaak voor en heeft betrekking op een afwijking in de opgave tussen, in dit geval, Duitse en Nederlandse bedrijven met betrekking tot dezelfde goederenstroom.

Dat kan veroorzaakt worden door een foutieve opgave door een bedrijf of een interpretatieverschil door een bedrijf ten aanzien van het land van herkomst of bestemming. Ook kan handelsasymmetrie ontstaan doordat specifieke goederenstromen op een afwijkende manier worden geschat, indien dat nodig is.

Door bewuste conceptuele keuzes bij statistiekbureaus kunnen er nog meer verschillen ontstaan in de rapportages. Zo worden door CBS geen quasi-doorvoerstromen gepubliceerd, maar door Eurostat wel. Is de bron van de data Eurostat, dan is die quasi-doorvoerstroom wel voor alle landen meegenomen. Een ander verschil is dat Duitsland bij de importcijfers niet de import uit Nederland meeneemt indien bekend is dat ze in een derde land gemaakt zijn (het land van oorsprongprincipe bij Destatis versus het land van herkomstprincipe bij CBS of Eurostat).

Bij de cijfers over de deelstaten moet het volgende gerealiseerd worden. Nederlandse producten kunnen bijvoorbeeld gekocht en ingevoerd worden door een bedrijf in Hamburg, om vervolgens doorverkocht te worden naar een bedrijf in de deelstaat München. Deze laatste handelsstroom – de goederenhandel tussen Duitse deelstaten – is niet in deze cijfers opgenomen. Het gaat dus om de eerste Duitse regio (bij de import uit Nederland) of laatste Duitse regio (bij de export naar Nederland) die handelt met Nederland. In welke Duitse regio de goederen uiteindelijk terechtkomen of uit welke Duitse regio ze oorspronkelijk vandaan komen, komt niet in de cijfers.

Waarom niet overal ook volumes aangeven?

De gepubliceerde cijfers betreffen vooral waarden. Inzicht in volume is moeilijker te geven, omdat er veel verschillende eenheden van een goederensoort zijn die zich moeilijk laten optellen. Veelal worden kilogrammen gebruikt, maar er zijn nog 33 anderen eenheden zoals bijvoorbeeld stuks en liters die in de handelsstatistieken worden gebruikt. Een ander punt is dat de waardecijfers in de statistiek internationale handel in goederen traditioneel van hogere kwaliteit zijn dan de hoeveelheidscijfers.

Om toch onderscheid te kunnen maken tussen prijs en volume wordt gebruikgemaakt van betrouwbare meso- en macroramingen bij de afdeling Nationale Rekeningen (zie begrippenlijst) bij het CBS. Deze ramingen worden elk kwartaal gemaakt, bijvoorbeeld als onderdeel van de raming van de economische groei in Nederland. Ze geven een nauwkeurig beeld van de volume- en prijsmutaties bij de in- en uitvoer van diverse productgroepen, waaronder de landbouwgoederen. De landbouwcijfers zijn echter niet beschikbaar op een laag detailniveau.

In deze publicatie is daarnaast ook gebruikgemaakt van cijfers over exportverdiensten die het CBS heeft berekend ten aanzien van de bijdrage van de landbouwexport aan het Nederlandse bbp. Hierbij wordt gebruikgemaakt van waardeketenanalyse. Een internationale waardeketen omvat alle activiteiten – in meer dan één land – die nodig zijn om een product of dienst vanuit de conceptfase via de verschillende productiefases bij eindverbruikers te bezorgen en verwerking na gebruik. Waardeketenanalyse wordt gedaan op basis van input-outputtabellen (zie begrippenlijst) van Nationale Rekeningen.

Begrippenlijst

Bruto binnenlands product (bbp)

Een maat voor de omvang van de economie. Deze wordt berekend uit de som van de waarde die door ondernemingen, huishoudens en overheden wordt toegevoegd aan de goederen en diensten die zij hebben moeten verbruiken om hun producten te kunnen maken. Deze som staat bekend als de toegevoegde waarde 'in basisprijzen'. Om tot het bbp 'in marktprijzen' te komen, wordt hierbij het saldo van productgebonden belastingen en subsidies én het verschil tussen toegerekende en afgedragen btw opgeteld.

Handelsbalans

De handelsbalans geeft het saldo aan tussen uitvoerwaarde en invoerwaarde, beide gemeten in euro's. Meer uitvoer dan invoer geeft een handelsoverschot, omgekeerd wordt gesproken van een handelstekort.

Input-output analyse

Met input-outputanalyse worden o.a. de uitgaven aan primaire inputs en productiefactoren, zoals de kosten van goederen en diensten die niet in Nederland zijn geproduceerd (import), en de productiefactoren (arbeid, kapitaal, ondernemerschap) toegerekend aan de finale bestedingen (consumptie door huishoudens, consumptie door overheid, investeringen, export). Met de Inputoutput analyse worden daarnaast indirecte intermediaire leveringen tussen bedrijfstakken in beeld gebracht, waardoor afhankelijkheden in waardeketens zichtbaar gemaakt kunnen worden.

Invoerwaarde (import)

De waarde van door het buitenland aan ingezetenen geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Bij invoer uit EU-landen is dit de waarde van de goederen inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Bij invoer uit niet-EU-landen is dit de waarde inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de buitengrens van de Europese Unie.

De invoer van goederen betreft alle goederen die voor gebruik of verbruik in het economisch vrije verkeer van Nederland zijn gebracht. Dit is het geval wanneer de invoerheffingen en nationale belastingen zijn voldaan. Tot de invoer van goederen behoren ook:

- tijdelijk ingevoerde goederen die in ons land, in opdracht van een niet-ingezetene, een behandeling ondergaan (actieve loonveredeling)
- goederen uit niet-EU-landen die via een entrepot in het economisch vrije verkeer van Nederland komen
- ingevoerde goederen die, zonder enige bewerking te hebben ondergaan, weer zijn uitgevoerd (wederuitvoer).

Nationale Rekeningen

Het systeem van nationale rekeningen geeft een kwantitatieve beschrijving van het economisch proces in een land en de economische relaties met het buitenland. Als onderdelen van het economisch proces worden onderscheiden: productie, inkomensvorming, inkomensverdeling, bestedingen en financiering. De nationale rekeningen vormen een samenhangend en geïntegreerd geheel, waarin alle variabelen op een consistente wijze met elkaar samenhangen. De regels volgens welke de nationale rekeningen wereldwijd worden gemaakt zijn gebundeld in het System of National Accounts (SNA 2008). De op lidstaten van de Europese Unie toegepaste versie hiervan heet het Europees systeem van rekeningen (ESR 2010).

Quasi-doorvoer

Quasi-doorvoer betreft invoer van goederen van buitenlandse makelij die na aankomst in Nederland niet of nauwelijks een bewerking ondergaan en daarna weer worden doorgevoerd naar het buitenland. De goederen zijn tijdens het gehele verblijf in Nederland eigendom van een buitenlands bedrijf (in tegenstelling tot de wederuitvoer). De quasi-doorvoer is geen onderdeel van de Nederlandse cijfers over de Nederlandse handel, wel bij de Europese cijfers over de Nederlandse handel (Eurostat).

Uitvoer van Nederlandse makelij

Uitvoer van Nederlandse makelij betreft uitvoer na productie in Nederland dan wel uitvoer na significante bewerking van buitenlandse makelij (waarbij wordt gekeken in hoeverre de statistische goederencode van het goed al dan niet sterk is veranderd). Wederuitvoer en uitvoer van eigen makelij vormen samen de totale Nederlandse uitvoercijfers.

Uitvoerwaarde (export)

De waarde van de door ingezetenen aan het buitenland geleverde goederen volgens de statistieken van de internationale handel. Dit is de waarde, inclusief vracht- en verzekeringskosten tot aan de Nederlandse grens. Hierbij kan sprake zijn van goederen die in Nederland zijn voortgebracht of vervaardigd, maar ook van aanvankelijk ingevoerde goederen. Tot de uitvoer behoren ook tijdelijk

uitgevoerde goederen die in opdracht van een ingezetene in het buitenland een behandeling ondergaan (passieve loonveredeling).

Wederuitvoer

Wederuitvoer betreft invoer van goederen van buitenlandse makelij die na aankomst in Nederland niet of nauwelijks een bewerking ondergaan en daarna weer worden doorgevoerd naar het buitenland. De goederen zijn tijdens het verblijf in Nederland (tijdelijk) eigendom van een Nederlands bedrijf (in tegenstelling tot de quasi-doorvoer).

Wederuitvoer en uitvoer van eigen makelij vormen samen de totale Nederlandse uitvoercijfers.

Literatuur

Agroberichten Buitenland (2017), actueel, nieuws, 'Britse markt voor kaas biedt kansen' <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/actueel/nieuws/2017/12/05/britse-markt-voor-kaas-biedt-kansen>, nieuwsbericht, 5 december 2017

CBS (2015), Significante samenhang eurodaling en exportgroei, 8 mei 2015, Centraal Bureau voor de Statistiek: Heerlen/Den Haag. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/19/significante-samenhang-eurodaling-en-exportgroei>

CBS (2016a), CBS Internationaliseringsmonitor 2016, tweede kwartaal: Agribusiness. Centraal Bureau voor de Statistiek: Heerlen/Den Haag. <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/23/internationaliseringsmonitor-2016-tweede-kwartaal>

CBS (2016b), Bijdrage wederuitvoer aan bbp in 20 jaar verdubbeld, 13 oktober 2016, Centraal Bureau voor de Statistiek: Heerlen/Den Haag. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/41/bijdrage-wederuitvoer-aan-bbp-in-20-jaar-verdubbeld>

CBS (2017), Nederland tweede avocado-importeur ter wereld, 8 mei 2017. Centraal Bureau voor de Statistiek: Heerlen/Den Haag. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/19/nederland-tweede-avocado-importeur-ter-wereld>

European Commission (2017), Agriculture and rural development, EU market observatory, EU milk market observatory, Prices of EU Dairy commodities, prices/margins https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/market-observatory/milk/pdf/eu-dairy-commodity-prices_en.pdf, 13 december 2017

European Commission (2017), Agriculture and rural development, EU market observatory, EU milk market observatory, Prices of EU Dairy commodities, productions/Internal Measures, EU internal measures https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/market-observatory/milk/pdf/eu-dairy-commodity-prices_en.pdf, 15 december 2017

Finanzen.nl (2017), geraadpleegd op de website van Finanzen.nl grondstoffen, cacao prijs, 3 jaars-overzicht, <https://www.finanzen.nl/grondstoffen/cacaoprijs>, 7 december 2017

Horne, P. van, H. van der Meulen en A. Wisman (2017), Indicatie economische gevolgen fipronilaffaire voor de pluimveesector, Nota 2017-103. Wageningen Economic Research

Mesken, M. (2017), Exportstijging bloemen en planten valt licht terug maar blijft ruim +5%, www.VGB.nl, 15 november 2017

NOS (2017), Meer bloemen en kaas naar Japan dankzij nieuw handelsverdrag, <https://nos.nl/artikel/2206649-meer-bloemen-en-kaas-naar-japan-dankzij-nieuw-handelsverdrag.html>, 8 december 2017

Rabobank (2017), Bereid uw bedrijf voor op de markt van morgen, www.rabobank.nl, bedrijven, cijfers en trends, tuinbouw, visiebericht glasgroente, geraadpleegd op 19 december 2017 <https://www.rabobank.nl/bedrijven/cijfers-en-trends/tuinbouw/visiebericht-glasgroente/>

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (2017), subsidie en financiering aanvragen, Interventieregelingen zuivel, <https://mijn.rvo.nl/interventieregelingen-zuivel>, geraadpleegd op 6 december 2017

Vakblad Fruitteelt nr. 17 (2017); Oogstramingen van prognosfruit

Vakblad Fruitteelt nr. 16 (2017); Oogstramingen van prognosfruit (2016)

Vereniging van aardappelverwerkende industrie (<http://www.vavi.nl/>), mondelinge informatie, december 2017

Vlaams Centrum voor Agro- en Visserijmarketing (2017), geraadpleegd op de website feiten en cijfers, zuivel, <https://www.vlam.be/nl/feitenencijfers/zuivel>, op 6 december 2017

Wisman, A. en G. Jukema (2017), Nederlandse handel in varkens, factsheet voor de Grüne Woche 2016/2017. Wageningen Economic Research.

ZuivelNL (2017a), ketenorganisatie van de zuivelsector, Wereld Zuivelhandel Actueel (t/m juni 2017), <http://www.zuivelnl.org/wp-content/uploads/2017/09/Wereldzuivelhandel-actueel-201706.pdf>, 28 september 2017

ZuivelNL (2017b), ketenorganisatie van de zuivelsector, Marktbericht Zuivel <http://www.zuivelnl.org/wp-content/uploads/2017/10/Marktbericht-201710.pdf>, 30 oktober 2017

Geraadpleegde databronnen

CBS Statline <http://statline.cbs.nl/>

Overige CBS-data (Internationale Handel in Goederen, Nationale Rekeningen, Waardeketens)

Eurostat, Comext <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/newxtweb/>

Destatis <https://www.destatis.de/>

UN Comtrade database <https://comtrade.un.org/>

Dankwoord

We danken graag het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) voor de vruchtbare samenwerking, in het bijzonder Jasper Dalhuisen. Daarnaast gaat onze dank uit naar de communicatieafdelingen van het CBS, WUR en LNV, in het bijzonder Cor Pierik en Yvonne Fernhout.

Data van het CBS vormen de onderliggende basis van deze publicatie. Daarom ook een dankwoord voor onze collega's van de statistiek Internationale Handel in Goederen, het onderzoeksprogramma Waardeketens (in het bijzonder Oscar Lemmers) en de afdeling Nationale Rekeningen (in het bijzonder Henk van Logtestijn).

Daarnaast dank aan de volgende personen voor hun constructieve bijdrage aan dit boek:

Wageningen Economic Research:

Jack van der Vorst
Krijn Poppe
Anita van der Knijff
Kristel Vermeulen
Zayd Abdulla

Rijksoverheid:

Elselien Breman
Carla Boonstra
Casper Holl
Aldrik Gierveld
Femke Meijer
Kirsten Peeters
Jan Klink
Joke Dorenbos-van den Hil
Michiel de Jong

CBS:

Roger Voncken

Medewerkers

Auteurs hoofdstuk 1:

Namens CBS:

Pascal Ramaekers

Namens Wageningen Economic Research:

Gerben Jukema

Marc Ruijs

Auteurs hoofdstuk 2:

Namens Wageningen Economic Research:

Jan Benninga (Snijbloemen en tomaten)

Auke Greijdanus (Kaas)

Peter van Horne (Consumptie-eieren)

Robert Hoste (Varkensvlees)

Bas Janssens (Bevroren aardappelproducten)

Ruud van der Meer (Appels)

Pepijn Smit (Boomkwekerijproducten)

Rob Stokkers (Bloembollen)

Namens CBS:

Pascal Ramaekers (Landbouwgerelateerde goederen)

Auteurs hoofdstuk 3:

Namens CBS:

Pascal Ramaekers

Namens Wageningen Economic Research:

Gerben Jukema

Marc Ruijs

Redactie:

Namens CBS:

Pascal Ramaekers

Namens Wageningen Economic Research:

Mark Dolman

Gerben Jukema